

ਨਵੀਨਤਮ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ ?

(Latest Who's Who)

ਸੰਘੀ ਸਰਕਾਰ

(Union Government)

ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਲੋਕ ਸਭਾ ਸਪੀਕਰ

ਲੋਕ ਸਭਾ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਣਾਬ ਮੁਖਰਜੀ

ਡਾ. ਹਾਮਿਦ ਅਬਦੁਲ ਅਨਸਾਰੀ

ਸੁਮਿਤਰਾ ਮਹਾਜਨ ਉਰਫ ਤਾਈ

ਐਮ. ਥੰਬੀ ਦੂਰੈ

ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਲੜੀ ਨੰ. ਮੰਤਰਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ

ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਨਾਂ

1. ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ/ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਚਾਰਜ ਵੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨਾਂ, ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੁਲਾੜ ਵਿਭਾਗ	ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ
2. ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ	ਰਾਜਨਾਥ ਸਿੰਘ
3. ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ	ਸੁਸ਼ਮਾ ਸਵਰਾਜ
4. ਵਿੱਤ, ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਮਾਮਲੇ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ	ਅਰੁਣ ਜੇਤਲੀ
5. ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਕਾਸ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਨ, ਸੰਸਦੀ ਮਾਮਲੇ ਆਵਾਸ	ਐਮ. ਵੈਂਕਯਾ ਨਾਇਡੂ
6. ਸੜਕ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ	ਨਿਤਿਨ ਗਡਕਰੀ
7. ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਨਿਆਂ	ਡੀ. ਵੀ. ਸਦਾਨੰਦ ਗੌੜ
8. ਜਲ ਸੰਸਾਧਨ, ਨਦੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਗੰਗਾ ਮੁਹਿੰਮ	ਉਮਾ ਭਾਰਤੀ
9. ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਕਲਿਆਣ ਮੰਤਰੀ	ਨਜਮਾ ਹੈਪਤੁੱਲਾ
10. ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ, ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਮਨੋਹਰ ਪਾਨੀਕਰ
11. ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਮੰਤਰੀ, ਖਾਦ ਮੰਤਰੀ	ਰਾਮ ਵਿਲਾਸ ਪਾਸਵਾਨ
12. ਲਘੂ ਅਤੇ ਮੱਧ ਦਰਜੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ	ਕਲਰਾਜ ਮਿਸ਼ਰਾ
13. ਮਹਿਲਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਕਲਿਆਣ	ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ
14. ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ	ਅਨੰਤ ਕੁਮਾਰ
15. ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਦੂਰ ਸੰਚਾਰ ਮੰਤਰੀ	ਰਵੀਸ਼ੰਕਰ ਪ੍ਰਸਾਦ

16.	ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾ ਮੰਤਰੀ	ਅਸ਼ੋਕ ਰਾਜਪਤੀ ਰਾਜੂ
17.	ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਮੰਤਰੀ	ਅਨੰਤ ਗੀਤੋ
18.	ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਮੰਤਰੀ	ਹਰਸਿਮਰਤ ਕੌਰ ਬਾਦਲ
19.	ਕੋਲਾ, ਇਸਪਾਤ ਮੰਤਰੀ	ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਮਰ
20.	ਆਦਿ-ਵਾਸੀ ਕਲਿਆਣ ਮੰਡਲ	ਗੁਣੇਲ ਓਰਾਮ
21.	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ	ਰਾਧਾ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ
22.	ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਮੰਤਰੀ	ਥਾਵਰ ਚੰਦ ਗਹਿਲੋਤ
23.	ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਮੰਤਰੀ	ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਈਰਾਨੀ
24.	ਵਿਗਿਆਨ, ਖੋਜ	ਡਾ. ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ
25.	ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ	ਚੌਧਰੀ ਬਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
26.	ਰੇਲਵੇ ਮੰਤਰੀ	ਸੁਰੇਸ਼ ਪ੍ਰਭੂ
27.	ਸਿਹਤ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕਲਿਆਣ	ਜੇ. ਪੀ. ਨਾਡਾ

ਭਾਜਪਾ ਦੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੰਸਦੀ ਮੈਂਬਰ ਤੇ ਸਾਬਕਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਹੈ। ਉਹ 8 ਵਾਰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਮੰਤਰੀ—ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਭਾਗ

1.	ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਪੁਲਾੜ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ	ਡਾ. ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
2.	ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਜਨਰਲ ਵੀ. ਕੇ. ਸਿੰਘ
3.	ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ	ਇੰਦਰਜੀਤ ਰਾਓ
4.	ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਸੰਸਦੀ ਮਾਮਲੇ	ਸੰਤੋਸ਼ ਗੰਗਵਾਰ
5.	ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਮੰਤਰਾਲਾ ਤੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮਾਮਲੇ	ਡਾ. ਮਹੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ
6.	ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਧਰਮਿੰਦਰ ਪ੍ਰਧਾਨ
7.	ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਯੂਥ ਵਿਕਾਸ ਮਾਮਲੇ	ਸਰਬਾਨੰਦ ਸੋਨੋਵਾਲ
8.	ਵਾਤਾਵਰਣ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਵੇਦਕਰ
9.	ਕੋਲਾ, ਨਵੀਂ ਤੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਪਿਊਸ਼ ਗੋਇਲ
10.	ਉਦਯੋਗ ਕੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਨਿਰਮਲਾ ਸੀਤਾ ਰਮਨ
11.	ਕਿਰਤ ਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ	ਬੰਡਾਰੂ ਦੱਤਾਤਰੇ
12.	ਸਿਹਤ ਵਿਕਾਸ	ਸ੍ਰੀਪਾਦ ਨਾਇਕ
13.	ਕੌਸ਼ਲ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਸੰਸਦੀ ਮਾਮਲੇ	ਰਾਜਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰੂੜੀ

ਰਾਜ ਮੰਤਰੀ

1.	ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਉਪਕਰਨ	ਜੀ. ਐਸ. ਸਿਦੇਸ਼ਵਰ
2.	ਰੇਲਵੇ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਮਨੋਜ ਸਿਨ੍ਹਾ

3.	ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ	ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ
4.	ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਣੀ ਮੰਤਰਾਲੇ	ਪੀ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ
5.	ਗ੍ਰਹਿ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਕਿਰਨ ਰਿਜਿਜ਼
6.	ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਗੁੱਜਰ
7.	ਖੇਤੀਬਾੜੀ	ਡਾ. ਸਜੀਵ ਕੁਮਾਰ
8.	ਪਿਛੜੇ ਵਰਗ	ਮਨਮੁੱਖ ਭਾਈ ਧਨਜੀਭਾਈ ਵਸਾਵਾ
9.	ਗ੍ਰਾਹਕ ਮਾਮਲੇ, ਖਾਸ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਵਲੰਡ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਰਾਓ ਸਾਹਿਬ ਦਾਦਾਰਾਓ ਧਾਨਵੇ
10.	ਸਟੀਲ, ਲੇਬਰ ਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ	ਵਿਸ਼ਣੂਦਿਓ ਸਾਈ
11.	ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਭਗਤ
12.	ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ, ਵਰਗ ਤੇ ਸੰਸਦੀ ਮਾਮਲੇ	ਮੁਖਤਾਰ ਅੱਬਾਸ ਨਕਬੀ
13.	ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ	ਉਮਿੰਦਰ ਕੁਸ਼ਵਾਹਾ
14.	ਪਾਣੀ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਸਫਾਈ	ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਯਾਦਵ
15.	ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ	ਹਰੀ ਭਾਈ ਚੌਧਰੀ
16.	ਜਲ ਸੰਸਾਧਨ, ਨਦੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਗੰਗਾ ਸਫ਼ਾਈ ਮੁਹਿੰਮ	ਸਾਨਵਰ ਲਾਲ ਜਾਟ
17.	ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ	ਵਿਜੇ ਸਾਂਪਲਾ
18.	ਖਾਦ ਤੇ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਉਦਯੋਗ	ਸਾਧਵੀ ਨਿਰੰਜਨ ਜਯੋਤੀ
19.	ਖੇਤੀਬਾੜੀ	ਮੋਹਨ ਭਾਈ ਕੁੰਦਰੀਆ
20.	ਸੂਖਮ, ਲਘੂ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਦਰਜੇ ਦੇ ਉਪਕਰਨ	ਗਿਰੀਰਾਜ ਸਿੰਘ
21.	ਰਸਾਇਣ ਤੇ ਖਾਦ ਮਾਮਲੇ	ਹੰਸਰਾਜ ਅਹੀਰ
22.	ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਕਾਸ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ	ਬਾਬੁਲ ਸੁਪ੍ਰਿਓ
23.	ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਮੰਤਰਾਲਾ	ਰਾਜਯਵਰਜਨ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ
24.	ਵਿੱਤ ਵਿਭਾਗ	ਜੈਅੰਤ ਸਿਨ੍ਹਾ
25.	ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ	ਰਾਮ ਸੰਕਰ ਕਠੌਰੀਆ
26.	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਵਿਭਾਗ	ਵਾਈਸ ਚੌਧਰੀ

ਰਾਜਾਂ ਤੇ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ, ਰਾਜਪਾਲ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ

ਲੜੀ ਨੰ.	ਰਾਜ	ਰਾਜਧਾਨੀ	ਰਾਜਪਾਲ	ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ
1.	ਆਂਧਰਾ (ਸੀਮਾਂਤ) ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਹੈਦਰਾਬਾਦ	ਈ. ਐੱਸ. ਐੱਲ. ਨਰਸਿਮਾਹ	ਐਨੰਦਰਾਥਾਬੁਨਾਵਿਡੂ
2.	ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਇਟਾਨਗਰ	ਨਿਰਭੈ ਸ਼ਰਮਾ	ਨਬਾਮ ਤੁਕੀ
3.	ਅਸਾਮ	ਦਿਸਪੁਰ	ਪਦਮਨਾਭਾ ਅਚਾਰੀਆ	ਤਾਰੁਣ ਗੋਰੇਈ
4.	ਬਿਹਾਰ	ਪਟਨਾ	ਕੇਸਰੀ ਨਾਥ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ	ਨਿਤਿਸ਼ ਕੁਮਾਰ
5.	ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ	ਰਾਏਪੁਰ	ਬਲਰਾਮਜੀ ਦਾਸ ਟੰਡਨ	ਡਾ. ਰਮਨ ਸਿੰਘ
6.	ਗੋਆ	ਪਣਜੀ	ਮਹੀਪੁਲਾ ਸਿਨ੍ਹਾ	ਲਕਸ਼ਮੀਕਾਂਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ

7.	ਗੁਜਰਾਤ	ਗਾਂਧੀਨਗਰ	ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋਹਲੀ	ਅਨੰਦੀਬੇਨ ਪਟੇਲ
8.	ਹਰਿਆਣਾ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	ਕਪਤਾਨ ਸਿੰਘ ਸੋਲੰਕੀ	ਮਨੋਹਰ ਲਾਲ ਖੱਟੜ
9.	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸ਼ਿਮਲਾ	ਉਰਮਿਲਾ ਸਿੰਘ	ਵੀਰ ਭੱਦਰ ਸਿੰਘ
10.	ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ	ਸ੍ਰੀਨਗਰ	ਲੈਫੀ ਜਨ.ਕੇ.ਕੇ.ਵੋਹਰਾ	ਮੁਫਤੀ ਮੁਹੰਮਦ ਸਈਦ
11.	ਝਾਰਖੰਡ	ਰਾਂਚੀ	ਡਾ. ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ	ਰਘੂ ਵਰਦਾਸ
12.	ਕਰਨਾਟਕ	ਬੈਂਗਲੁਰੂ	ਵਾਜੂ ਭਾਈ ਵਾਲਾ	ਸੀਧਾਰਾਆਈਆ
13.	ਕੇਰਲਾ	ਤਿਰੂਵੰਥਪੁਰਮ	ਪੀ. ਸਾਥੀ ਸੀਵਮ	ਓਮਨ ਚੰਦੀ
14.	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਭੂਪਾਲ	ਰਾਮ ਨਰੇਸ਼ ਯਾਦਵ	ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਨ
15.	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਮੁੰਬਈ	ਸੀ. ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ ਰਾਓ	ਦਾਵੇਦਰ ਫਾਡਨੇਵੀਸ
16.	ਮਨੀਪੁਰ	ਇੰਫਾਲ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਕਾਂਤ ਪਾਲ	ਓਕਰਾਮ ਇਬੋਬੀ ਸਿੰਘ
17.	ਮੇਘਾਲਿਆ	ਸ਼ਿਲਾਂਗ	ਕੇਸਰੀ ਨਾਥ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ	
18.	ਮਿਜ਼ੋਰਮ	ਆਈਜ਼ੋਲ	—	ਪੁ. ਲਾਲਬਨਰਵਾਲਾ
19.	ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਕੋਹੀਮਾ	ਪਦਮਨਾਭਾ ਆਚਾਰੀਆ		ਟੀ. ਆਰ. ਜ਼ੇਲਿਆਂਗ
20.	ਉੜੀਸਾ	ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ	ਐੱਸ. ਸੀ. ਜ਼ਮੀਰ	ਨਵੀਨ ਪਟਨਾਇਕ
21.	ਪੰਜਾਬ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	ਕਪਤਾਨ ਸਿੰਘ ਸੋਲੰਕੀ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ
22.	ਰਾਜਸਥਾਨ	ਜੈਪੁਰ	ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ	ਵਸੁੰਧਰਾ ਰਾਜੇ
23.	ਸਿਕੱਮ	ਗੰਗਟੋਕ	ਸ੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਦਾਦਾ	ਸਾਹੇਬ ਪਾਟਿਲ
				ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ ਚਾਮਲਿੰਗ
24.	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	ਚੇਨਈ	ਕੇ. ਰੁਸੱਈਆ	ਜੈ ਲੈਲਿਥਾ
25.	ਤੇਲੰਗਾਨਾ	ਹੈਦਰਾਬਾਦ	ਈ. ਐੱਸ. ਐੱਲ. ਨਰਸਿਮਿਹ	ਕੇ. ਚੰਦਰਸ਼ੇਖਰ ਰਾਓ
26.	ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ	ਅਗਰਤਲਾ	ਪਦਮ ਨਾਥ ਬਾਲਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਚਾਰੀਆ	ਮਾਨਿਕ ਸਰਕਾਰ
27.	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਲਖਨਊ	ਰਾਮ ਨਾਇਕ	ਅਭਿਲੇਸ਼ ਯਾਦਵ
28.	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	ਦੇਹਰਾਦੂਨ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਾਂਤ ਪਾਲ	ਹਰੀਸ਼ ਰਾਵਤ
29.	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਕੋਲਕਾਤਾ	ਕੇਸਰੀ ਨਾਥ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ	ਮਮਤਾ ਬੈਨਰਜੀ

ਭਾਰਤੀ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ	ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ
1.	ਦਿੱਲੀ	ਅਰਵਿੰਦ ਕੇਜਰੀਵਾਲ
2.	ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ (ਪੁਡੁਚੇਰੀ)	ਐੱਨ ਰੰਗਾਸੁਆਮੀ

ਭਾਰਤੀ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ	ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ/ਗਵਰਨਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
3.	ਅੰਡਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਟਾਪੂ	ਏ. ਕੇ. ਸਿੰਘ
4.	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ
5.	ਦਾਦਰਾ ਤੇ ਨਗਰ ਹਵੇਲੀ	ਅਸ਼ੀਸ਼ ਕੁਦਰਾ
6.	ਦਮਨ ਅਤੇ ਦਿਓ	ਕਪਤਾਨ ਸਿੰਘ ਸੋਲੰਕੀ
7.	ਲਕਸ਼ਦੀਪ	ਐੱਚ. ਰਜੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ

16ਵੀਂ ਲੋਕ ਸਭਾ-ਮਈ 2014

1. ਸਪੀਕਰ	ਸੁਮਿਤਰਾ ਮਹਾਜਨ
2. ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ	ਐੱਮ. ਥੰਬੀਦੂਰੈ
3. ਹਾਊਸ ਦਾ ਨੇਤਾ	ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ
4. ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੇ ਨੇਤਾ	—
5. ਸਕੱਤਰ ਜਨਰਲ	ਸੀ. ਸ੍ਰੀਧਰਨ

ਮੋਦੀ ਭਾਰਤ ਦੇ 8ਵੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ

63 ਸਾਲ ਅਤੇ 246 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਭਾਰਤ ਦੇ 8ਵੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹਨ।

* ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ :	40 ਸਾਲ 72 ਦਿਨ
* ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ :	48 ਸਾਲ 66 ਦਿਨ
* ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ :	57 ਸਾਲ 274 ਦਿਨ
* ਵੀ. ਪੀ. ਸਿੰਘ :	58 ਸਾਲ 160 ਦਿਨ
* ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ :	59 ਸਾਲ 251 ਦਿਨ
* ਐੱਚ. ਡੀ. ਦੇਵੇਗੌੜਾ :	63 ਸਾਲ 14 ਦਿਨ
* ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ :	63 ਸਾਲ 132 ਦਿਨ
* ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ :	63 ਸਾਲ 246 ਦਿਨ

ਨੌਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ 16ਵੀਂ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 2014 ਤੋਂ 12 ਮਈ 2014 ਤੱਕ ਹੋਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ 16 ਮਈ 2014 ਨੂੰ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ (NDA) ਨੇ 543 ਸੀਟਾਂ ਵਿਚੋਂ 282 ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਭਾਰੀ ਬਹੁਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ 26 ਮਈ, 2014 ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ 15ਵੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਚੋਣਾਂ ਲੜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਹੀ ਨਾਅਰਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ—“ਮੋਦੀ ਲਾਓ, ਦੇਸ਼ ਬਚਾਓ।” ਭਾਰਤੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ (UPA) 44 ਸੀਟਾਂ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਕੀ ਜਦਕਿ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤ ਅੰਨਾ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਮੁਨੇਤਰ ਕੜਗਮ ਨੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੋਂ 37 ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੈਸ਼ਨ 4 ਜੂਨ ਤੋਂ 11 ਜੂਨ 2014 ਤੱਕ ਹੋਇਆ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਸੀਟਾਂ (545) ਦਾ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਲਿਕਾਰਜੁਨ ਖੜਗ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨੇਤਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਜਦਕਿ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦਾ ਨੇਤਾ ਬਣੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਸੀਟਾਂ (55) ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ—

ਲੜੀ ਨੰ. ਪਾਰਟੀ	ਸੰਖੇਪ ਨਾਂ	ਸੀਟਾਂ	ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਨੇਤਾ
1. ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ	BJP	280	ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ
2. ਭਾਰਤੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਟੀ	INC	44	ਮਲਿਕਾਰਜੁਨ ਖੜਗੇ
3. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਅੰਨਾ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਮੁਨੇਤਰ ਕੜਗਮ ਐੱਮ. ਥਾਮਬੀ ਦੁਰਈ	AIADMK	37	
4. ਤ੍ਰਿਣਮੂਲ ਕਾਂਗਰਸ	TC	34	ਸੁਦੀਪ ਬੰਦਯੋਪਾਧਿਆਏ
5. ਬੀਜੂ ਜਨਤਾ ਦਲ	BJD	20	ਭਾਰਤ ਹੁਗਰੀ ਮਹਿਤਾਬ
6. ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ	SHS	18	ਅਨੰਤ ਗੀਤੋ
7. ਤੇਲਗੂ ਦੇਸ਼ਮ ਪਾਰਟੀ	TDP	16	ਥੋਟਾ ਨਰਸਿਮਾਮ
8. ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਮਤੀ	TRS	10	ਏ. ਪੀ. ਜਿਥੇਂਦਰ ਰੈਡੀ
9. ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ (ਮਾਰਕਸੀ)	CRM	9	—
10. ਵਾਈ. ਐੱਸ. ਆਰ. ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ	YSRCP	9	ਮੇਕਾਪਟੀ ਰਾਜਮੋਹਨ ਰੈਡੀ
11. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ	NCP	6	ਤਾਰਿਕ ਅਨਵਰ
12. ਲੋਕ ਜਨਸ਼ਕਤੀ ਪਾਰਟੀ	LJP	6	ਰਾਮ ਵਿਲਾਸ ਪਾਸਵਾਨ
13. ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ	SP	4	ਮੁਲਾਇਮ ਸਿੰਘ
14. ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ	AAP	4	ਧਰਮਵੀਰ ਗਾਂਧੀ
15. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਨਤਾ ਦਲ	RJD	4	ਪੰਪੂ ਯਾਦਵ
16. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ	SAD	4	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ
17. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਫਰੰਟ	AIUDF	3	ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਅਜਮਲ
18. ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਟ	IND	3	—
19. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋਕ ਸਮਤਾ ਪਾਰਟੀ	RASP	3	ਉਪੇਂਦਰਾ ਕੁਸ਼ਵਾਹਾ
20. ਜਨਤਾ ਦਲ (ਸੈਕੂਲਰ)	JD(S)	2	ਐੱਚ. ਡੀ. ਦੇਵਗੌੜਾ
21. ਜਨਤਾ ਦਲ (ਸੰਯੁਕਤ)	JD (U)	2	ਕੌਸਲੇਂਦਰਾ ਕੁਮਾਰ
22. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋਕਦਲ	INLD	2	ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੋਡੀ
23. ਝਾਰਖੰਡ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ	JMM	2	ਸ਼ਿਬੂ ਸੋਰੇਨ
24. ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ	IUML	2	ਈ. ਅਹਿਮਦ
25. ਅਪਨਾ ਦਲ	AD		ਅਨੁਪਿਯਾ ਪਟੇਲ
26. ਨਾਗਾ ਪੀਪਲ'ਜ਼ ਫਰੰਟ	NPF	1	ਨਿਫਿਊ ਰਾਓ
27. ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ	CPI	1	ਸੀ. ਐਨ. ਜਯਾਦੇਵੇਨ

28. ਪਟਾਲੀ ਮੱਕਾਲੀ ਕਾਟਚੀ	PMK	1	ਅਨਬੁਮਾਨੀ ਰਾਮਾਡੋਸ
29. ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ	RSP	1	ਐਨ. ਕੇ. ਪ੍ਰੇਮਚੰਦਰਨ
30. ਸਵੈਭਿਮਾਨੀ ਪਕਸ਼ਾ	SWP	1	ਰਾਜੂ ਸ਼ੈਟੀ
31. ਮਜਲਿਸ ਇੱਤੇਹਾਦੁਲ ਮੁਸਲਿਮੀਨ	AIMIM	1	ਅਸਾਦੁੱਦੀਨ ਓਵਾਇਸੀ
32. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਐਨ. ਐਰ. ਕਾਂਗਰਸ	AINRC	1	ਆਰ. ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ
33. ਕੇਰਲਾ ਕਾਂਗਰਸ (ਮਨੀ)	KC (M)		ਜੋਸੇ ਕੇ ਮਨੀ
34. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੀਪਲ'ਜ਼ ਪਾਰਟੀ	NPP	1	ਪੀ. ਏ. ਸੰਗਮਾ
35. ਸਿੱਕਮ ਡੈਮੋਕਰਾਟਿਕ ਫਰੰਟ ਖਾਲੀ ਸੀਟਾਂ	SDF	1 4	ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਰਾਏ

ਬਸਪਾ, ਦਰਮੁਕ, ਨੈਕਾ ਵੱਡੇ ਬੈਨਰ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸਮੇਤ 1652 ਸਿਆਸੀ ਦਲ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਖਾਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕੀਆਂ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫਿਲਹਾਲ 1687 ਰਜਿਸਟਰਡ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ 5007 ਉਮੀਦਵਾਰ ਸੀ ਪਰ 540 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਟੀਆਂ

1. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਸੋਨੀਆ ਗਾਂਧੀ)
2. ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਅਮਿਤ ਸ਼ਾਹ)
3. ਬਹੁਜਨ ਸਮਾਜ ਪਾਰਟੀ (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਮਾਇਆਵਤੀ)
4. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ (ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਾਤ)
5. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਤਾਰਿਕ ਅਨਵਰ)
6. ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ (ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ—ਈ. ਸੀ. ਵਰਧਨ)
7. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਨਤਾ ਦਲ (ਪੰਪੂ ਯਾਦਵ)
8. ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਮੁਲਾਇਮ ਸਿੰਘ ਯਾਦਵ)
9. ਜਨਤਾ ਦਲ (ਸੰਯੁਕਤ) (ਪ੍ਰਧਾਨ—ਸ਼ਰਦ ਯਾਦਵ)

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜ ਪਾਰਟੀਆਂ

1. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ	ਪੰਜਾਬ
2. ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਫਾਰਵਰਡ ਬਲਾਕ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
3. ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਅੰਨਾ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਕੜਗਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਪੁਡੂਚੇਰੀ
4. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਤ੍ਰਿਣਮੂਲ ਕਾਂਗਰਸ	ਮੇਘਾਲਿਆ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
5. ਅਰੁਣਾਚਲ ਕਾਂਗਰਸ	ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
6. ਅਸਮ ਗਣ ਪਰਿਸ਼ਦ	ਆਸਾਮ

7.	ਬੀਜੂ ਜਨਤਾ ਦਲ	ਉੜੀਸਾ
8.	ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਮਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ-ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲੈਨਿਨਵਾਦੀ ਬਿਹਾਰ	
9.	ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਮੁਨੇਤਰ ਕੜਗਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਪੁਡੂਚੇਰੀ
10.	ਫੈਡਰਲ ਪਾਰਟੀ ਆਫ ਮਨੀਪੁਰ	ਮਨੀਪੁਰ
11.	ਭਾਰਤੀ ਸੰਘੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪਾਰਟੀ (IFDP)	ਕੇਰਲਾ
12.	ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋਕ ਦਲ	ਕੇਰਲਾ
13.	ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ IIJML	ਕੇਰਲਾ
	(ਇਹ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਕੇਰਲਾ ਸਟੇਟ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹੈ)	
14.	ਇੰਡੀਜੀਨੀਸ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਆਫ ਤਵੀਪਰਾ	ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ
15.	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ	ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ
16.	ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ-PDP	ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ
17.	ਪੈਂਥਰਜ਼ ਪਾਰਟੀ	ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ
18.	ਜਨਤਾ ਦਲ (ਸੈਕੂਲਰ)	ਕਰਨਾਟਕ, ਕੇਰਲਾ
19.	ਜੰਤਪਥੀਆ ਸਮਰਥਸ਼ਣਾ ਸਮਿਤੀ	ਕੇਰਲਾ
20.	ਝਾਰਖੰਡ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ	ਝਾਰਖੰਡ, ਉੜੀਸਾ
21.	ਕੇਰਲਾ ਕਾਂਗਰਸ	ਕੇਰਲਾ
22.	ਕੇਰਲਾ ਕਾਂਗਰਸ	ਮਨੀਪੁਰ
23.	ਲੋਕ ਜਨ ਸ਼ਕਤੀ ਪਾਰਟੀ	ਬਿਹਾਰ
24.	ਲੋਕ ਸੱਤਾ ਪਾਰਟੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
25.	ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਗੋਮਾਂਤਕ ਪਾਰਟੀ	ਗੋਆ
26.	ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਫਰੰਟ	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
27.	ਮਾਰੂਮਲਾਚੀ ਦ੍ਰਾਵਿੜਾ ਮੁਨੇਤਰ ਕੜਗਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
28.	ਮੇਘਾਲਿਆ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪਾਰਟੀ	ਮੇਘਾਲਿਆ
29.	ਮਿਜ਼ੋ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਰੰਟ	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
30.	ਮਿਜ਼ੋਰਮ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
31.	ਨਾਗ ਪੀਪਲਜ਼ ਫਰੰਟ	ਨਾਗਾਲੈਂਡ
32.	ਪਟਾਲੀ ਮੱਕਲ ਕਾਟਚੀ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਪੁਡੂਚੇਰੀ
33.	ਜੋਰਮ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਟੀ	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
34.	ਦੇਸੀਆਂ ਮੂਰੋਪੂ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਕੜਗਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਪੁਡੂਚੇਰੀ
35.	ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ	ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ
36.	ਸੰਯੁਕਤ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪਾਰਟੀ	ਮੇਘਾਲਿਆ
37.	ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਲ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ
38.	ਪਰਜਾ ਰਾਜਯਮ ਪਾਰਟੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
39.	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋਕ ਦਲ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

40.	ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
41.	ਸੰਯੁਕਤ ਗਾਓਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪਾਰਟੀ	ਗੋਆ
42.	ਤ੍ਰਿਮੂਲ ਕਾਂਗਰਸ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
43.	ਤੇਲਗੂ ਦੇਸਮ ਪਾਰਟੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
44.	ਤੇਲਗਾਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਿਤੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਰਾਜਪਾਲ

ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਪਾਟਿਲ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਵਾਂ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ

ਸ੍ਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ 18 ਕੈਬਨਿਟ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਬੀਬੀ ਜਾਗੀਰ ਕੌਰ ਤੇ ਤੋਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਰਣੀਕੇ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਫੰਡਾਂ ਦੇ ਘਪਲੇ ਵਿਚ ਨਾਂਅ ਆਉਣ ਉੱਤੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 15 ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਨੂੰ 14 ਮਾਰਚ 2012 ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਮੈਮੋਰੀਅਲ, ਚਪੜਚਿੜੀ ਵਿਖੇ ਰਾਜਪਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵ ਰਾਜ ਪਾਟਿਲ ਨੇ ਸਹੁੰ ਚੁਕਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਮੰਤਰੀ ਸਿਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਮੰਡਲ ਦਾ ਹੋਰ-ਫੇਰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 11 ਜੂਨ 2014 ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—

ਲੜੀ ਨੰ.	ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਨਾਂ	ਮੰਤਰਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ
1.	ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ (ਲੰਬੀ ਤੋਂ ਜੇਤੂ)	ਨਿੱਜੀ, ਸਧਾਰਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਸਹਿਕਾਰਤਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਵਿਜੀਲੈਂਸ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਰਜਣਾ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ, ਐਨ.ਆਰ.ਆਈਜ਼ ਮਾਮਲੇ।
2.	ਉਪ-ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ. ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ (ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਤੋਂ)	ਘਰੇਲੂ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੁਧਾਰ, ਆਵਾਸ, ਐਕਸਾਈਜ਼ ਤੇ ਟੈਕਸੇਸ਼ਨ, ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਹੁਲਾਰਾ, ਬਿਜਲੀ, ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਯੁਵਕ ਸੇਵਾਵਾਂ।
3.	ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਠੰਡਲ (ਚੰਬੇਵਾਲ ਤੋਂ)	ਜੇਲ੍ਹਾਂ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਮਲੇ, ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਘਰ ਤੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ।
4.	ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ (ਮੋੜ ਤੋਂ)	ਲੋਕ ਵਿਭਾਗ, ਰੱਖਿਆ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਿਵਾਰਨ ਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨਰ ਵਿਭਾਗ।
5.	ਜੱਥੇਦਾਰ ਤੋਤਾ ਸਿੰਘ (ਧਰਮਕੋਟ)	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ।
6.	ਬਿਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ (ਮਜੀਠਾ ਤੋਂ)	ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ, ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ, ਗ਼ੈਰ-ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਊਰਜਾ।
7.	ਸ੍ਰ. ਸਿਕੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਲੂਕਾ (ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੁੱਲ ਤੋਂ)	ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਭਾਗ।

8.	ਸ੍ਰ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖੜਾ (ਸਿਮਾਚੀ ਤੋਂ)	ਪੇਂਡੂ ਪਾਣੀ ਸਪਲਾਈ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਭਾਗ।
9.	ਸ੍ਰ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ (ਸਾਹਨੇਵਾਲ)	ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ
10.	ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ (ਪਾਰਟੀ ਬੁਲਾਰਾ)	ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ
11.	ਭਗਤ ਚੂਨੀ ਲਾਲ (ਜਲੰਧਰ ਪੱਛਮੀ)	ਲੇਬਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤਰੀ
12.	ਸ੍ਰ. ਆਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋ (ਪੱਟੀ)	ਫੂਡ ਤੇ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈਜ਼ ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ।
13.	ਸ੍ਰ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਹਾੜ (ਸ਼ਾਹਕੋਟ)	ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੇ ਵਿਧਾਨਿਕ ਮਾਮਲੇ, ਚੋਣ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ।
14.	ਸ੍ਰੀ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਿੱਤਲ (ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ)	ਪਾਰਲੀਸ਼ਾਨੀ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ।
15.	ਸ੍ਰ. ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਢੀਡਸਾ (ਸੁਨਾਮ ਤੋਂ)	ਵਿੱਤ ਤੇ ਯੋਜਨਾ, ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਿੱਤ ਤੇ ਬੈਂਕਿੰਗ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਮਲ (ਇੰਪਲੀਮੈਂਟੇਸ਼ਨ) ਵਿਭਾਗ।
16.	ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੁਮਾਰ ਜਿਆਣੀ (ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਤੋਂ)	ਸਿਹਤ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਭਲਾਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ।
17.	ਸ੍ਰੀ ਅਨਿਲ ਜੋਸ਼ੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉੱਤਰੀ)	ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ, ਮੈਡੀਕਲ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ।
18.	ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਰਣੀਕੇ (ਅਟਾਰੀ ਤੋਂ)	ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਡੇਅਰੀ ਵਿਕਾਸ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ, ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ।

ਭਾਰਤ : ਰਾਜ/ਪ੍ਰਾਂਤ

ਰਾਜ	ਰਾਜਧਾਨੀ	ਖੇਤਰਫਲ (ਵਰਗ ਕਿ.ਮੀ.)	ਭਾਸ਼ਾ
ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਹੈਦਰਾਬਾਦ	275,045	ਤੇਲਗੂ
ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਇਟਾਨਗਰ	83,743	ਨਾਇਸੀ, ਡਫਲਾ, ਮਿਜੀ ਵਾਂਚੋਆ ਆਦਿ
ਅਸਾਮ	ਦਿਸਪੁਰ	78,438	ਅਸਾਮੀ
ਬਿਹਾਰ	ਪਟਨਾ	94,163	ਹਿੰਦੀ, ਮੈਥਲੀ
ਗੋਆ	ਪਣਜੀ	3,702	ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਕੋਕਨੀ
ਗੁਜਰਾਤ	ਗਾਂਧੀ ਨਗਰ	1,96,024	ਗੁਜਰਾਤੀ
ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ	ਰਾਏਪੁਰ	1,35,133	ਹਿੰਦੀ
ਹਰਿਆਣਾ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	44,212	ਹਿੰਦੀ

ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸ਼ਿਮਲਾ	55,673	ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ
ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ	ਸ੍ਰੀਨਗਰ	2,22,236	ਕਸ਼ਮੀਰ, ਉਰਦੂ, (ਗਰਮੀਆਂ)
ਜੰਮੂ (ਸਰਦੀਆਂ)	ਡੋਗਰੀ		
ਝਾਰਖੰਡ	ਰਾਂਚੀ	79,714	ਹਿੰਦੀ, ਸੰਥਾਲੀ
ਕਰਨਾਟਕ	ਬੈਂਗਲੁਰੂ	1,91,791	ਕੰਨੜ
ਕੇਰਲਾ	ਥਿਰੂਅਨੰਤਪੁਰਮ	38,863	ਮਲਿਆਲਮ
ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਭੂਪਾਲ	308,313	ਹਿੰਦੀ
ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਮੁੰਬਈ	307,713	ਮਰਾਠੀ
ਮਣੀਪੁਰ	ਇੰਫਾਲ	22,327	ਮਣੀਪੁਰੀ
ਮੇਘਾਲਿਆ	ਸ਼ਿਲਾਂਗ	22,429	ਖਾਸੀ, ਗਾਰੋ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਨਾਗਾਲੈਂਡ	ਕੋਹੀਮਾ	16,579	ਸੇਮਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਉੜੀਸਾ	ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ	155,707	ਉੜੀਆ
ਪੰਜਾਬ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	50,362	ਪੰਜਾਬੀ
ਰਾਜਸਥਾਨ	ਜੈਪੁਰ	3,42,239	ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ
ਸਿੱਕਮ	ਗੰਗਟੋਕ	7,095	ਭੂਟੀਆ, ਨੇਪਾਲੀ, ਲੇਪਚਾ, ਲਿੰਬੂ
ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	ਚੈਨਈ	1,30,050	ਤਾਮਿਲ
ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ	ਅਗਰਤਲਾ	10,492	ਬੰਗਲਾ, ਕਕਬੋਰਕ, ਮਣੀਪੁਰੀ
ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਲਖਨਊ	2,38,566	ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ
ਉਤਰਾਖੰਡ	ਦੇਹਰਾਦੂਨ	53,484	ਹਿੰਦੀ
ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਕੋਲਕਾਤਾ	88,752	ਬੰਗਲਾ

ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ

ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ	ਰਾਜਧਾਨੀ	ਖੇਤਰਫਲ (ਵਰਗ ਕਿ.ਮੀ.)	ਭਾਸ਼ਾ
ਅੰਡਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ	ਪੋਰਟ ਬਲੇਅਰ	8,249	ਬੰਗਲਾ, ਹਿੰਦੀ, ਨਿਕੋਬਾਰੀ,
ਦੀਪ ਸਮੂਹ	ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਮਲਿਆਲਮ		
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	114	ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ
ਦਾਦਰਾ ਅਤੇ ਨਗਰ ਹਵੇਲੀ	ਸਿਲਵਾਸਾ	491	ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ
ਦਮਨ ਅਤੇ ਦਿਓ	ਦਮਨ	112	ਗੁਜਰਾਤੀ
ਦਿੱਲੀ	ਦਿੱਲੀ	1483	ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਉਰਦੂ
ਲਕਸ਼ਦੀਪ	ਕਾਵਰਤੀ	32	ਮਲਿਆਲਮ
ਪੁੱਡੁਚੇਰੀ	ਪੁੱਡੁਚੇਰੀ	492	ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਮਲਿਆਲਮ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਫਰੈਂਚ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ

1. ਸੀਮਾਂਤ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਖੇਤਰਫਲ : 2,75,068 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਾਜਧਾਨੀ)

ਵਸੋਂ : 84,665,533 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 992 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਤੇਲਗੂ ਅਤੇ ਉਰਦੂ

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 308 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 67.66 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਤੇਲਗੂ, ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ-1 ਨਵੰਬਰ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 13

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਅਨੰਤਪੁਰ (2) ਚਿਤੁਰ (3) ਕੁਡੱਪਾ (4) ਕਰਨੂਲ (5) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਮੱਛਲੀਪੱਟਮ) (6) ਗੁੰਟੂਰ (7) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮ (ਆਗੋਲ) (8) ਜੈਲੋਰ (9) ਪੂਰਬੀ ਗੋਦਾਵਰੀ (ਕਾਕੀਨਾਡਾ) (10) ਪੱਛਮ ਗੋਦਾਵਰੀ (ਏਲੂਰ) (11) ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ (12) ਸ੍ਰੀਕਾਕੁਲਮ (13) ਵਿਜੈਨਗਰ (14) ਗੰਗਾ ਰੈਂਡੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ 70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਕੁਲ ਖੇਤੀ ਦੀ 35 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭੂਮੀ ਸਿੰਜਾਈਯੋਗ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਨਾਜ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਚਾਵਲ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ਸਲਾਂ-ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਮੱਕੀ, ਰੋਂਗੀ, ਤੰਬਾਕੂ, ਕੇਲਾ, ਦਾਲਾਂ, ਤਿਲਹਨ, ਕਪਾਹ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦਾ 55% ਅਰਿੰਡੀ ਅਤੇ 94% ਵਰਜੀਨੀਆ ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ 23 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਜੰਗਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਨ ਯੂਕਲਿਪਟਿਸ, ਕਾਜੂ, ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਨਰਮ ਲੱਕੜੀ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਹ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਖਣਿਜਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਸੋਲਾਈਟ ਐਸਬੈਸਟਸ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ 86 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਬੈਰਾਈਟਸ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਣਿਜ-ਤਾਂਬਾ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਅਬਰਕ, ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਹਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਨੇਕ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਯੰਤਰ, ਦਵਾਈਆਂ, ਭਾਰੀ ਬਿਜਲੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼, ਰਸਾਇਣ ਖਾਦ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਪੁਰਜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ ਵਿਖੇ ਲੋਹੇ-ਇਸਪਾਤ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ।

ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ : ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮ ਬੰਨ੍ਹ, ਤੁੰਗਭੱਦਰਾ ਲੋਅਰ ਨਹਿਰ, ਕਰਨੂਲ-ਕੱਛਪਾਦ ਨਹਿਰ ਯੋਜਨਾ, ਰੋਮ-ਪੇਰੂ ਨਿਕਾਸੀ ਯੋਜਨਾ, ਅਪਰ ਪੈਨਾਰ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਪੋਲਾਵਸਤਰ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਸਾਗਰ,

ਬਾਗਾਸਧਾਰਾ, ਸੋਮਸ਼ਿਲਾ, ਤਲੇਗੂ-ਗੰਗਾ ਆਦਿ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ—ਮੱਛਕੁੰਡ, ਅਪਰ ਸੀਲੇਰੂ ਤੁੰਗਭੱਦਰਾ, ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਸਾਗਰ, ਨਿਜਾਮ ਸਾਗਰ, ਨੈਲੋਰ ਰਾਮਾਗੁੰਡਮ, ਕੋਂਡਗੁੰਡਮ, ਵਿਜੇਵਾੜਾ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨ ਸਾਗਰ ਆਦਿ।

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਦਾਵਰੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਕਾਵੇਰੀ ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੂਰਬ/ਤਿਉਹਾਰ : ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਿਉਹਾਰ ਯੁਗਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਤ੍ਰਿ-ਪਤੀ ਮੰਦਰ, ਚਾਰ ਮੀਨਾਰ, ਸਲਾਰ-ਏ-ਜੰਗ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਕਟਕ ਦੁਰਗਾ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਗੋਲਕੁੰਡਾ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ।

2. ਅਸਾਮ

ਖੇਤਰਫਲ : 78,169,2782 ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 31,169,272 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਦਿਸਪੁਰ।

ਹਾਈ ਕੋਰਟ : ਗੁਹਾਟੀ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 397 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 954 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 73.18 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ : ਅਸਮੀਆ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 24

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਬਾਰਪੇਟਾ (2) ਕਛਾਰ (3) ਦਰਾਂਗ (4) ਧੁਬਰੀ (5) ਡਿਬਰੂਗੜ੍ਹ (6) ਰਵਾਲਪਾੜਾ (7) ਜੋਰਹਾਟ (8) ਕਾਮਰੂਪ (9) ਕਾਰਵੀ ਅੰਗਲਾਂਗ (10) ਕਰੀਮਗੰਜ (11) ਕੋਕਰਾਝਾਰ (12) ਲਖੀਮਪੁਰ (13) ਨੋਗਾਂਵ (14) ਉੱਤਰੀ ਕਛਾਰ ਪਹਾੜੀਆਂ (15) ਸ਼ਿਬਸਾਗਰ (16) ਸੋਨਿਤਪੁਰ (17) ਪ੍ਰਾਗ ਜੋਤਿਸ਼ਪੁਰ (18) ਨਲਬਾੜੀ (19) ਆਰੀਗਾਂਵ (20) ਬੋਂਗਈ ਗਾਂਵ (21) ਤਿਨਸੁਕੀਆ (22) ਗੋਲਾਘਾਟ (23) ਕਾਲਾਹਾਂਡੀ (24) ਪੇਮਾਜੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਅਸਾਮ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਖੇਤੀਯੋਗ ਕੁੱਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ 80 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਦੀ ਚਾਵਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਪਟਸਨ, ਕਪਾਹ, ਚਾਹ, ਤਿਲਹਨ, ਗੰਨਾ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਫਲ (ਸੰਤਰਾ ਤੇ ਅਨਾਨਾਸ) ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲਗਭਗ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਜੰਗਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਉਪਜ ਲੱਕੜੀ, ਬਾਂਸ, ਬੈਂਤ, ਜੜ੍ਹੀ-ਬੂਟੀਆਂ, ਲਾਖ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਆਦਿ ਹਨ। ਰਾਜ ਦਾ 17,932 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਖੇਤਰ ਵਣ ਖੇਤਰ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਅਸਾਮ ਖਣਿਜਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਖਣਿਜ ਤੇਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਹੋਰ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚ ਕੋਲਾ, ਚੂਨਾ, ਪੱਥਰ, ਸਿਲੀਮੇਨਾਈਟ, ਸਖਤ ਮਿੱਟੀ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਕੋਰਡਮ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਚਾਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੋ ਤੇਲ ਸੋਧਕ ਕਾਰਖਾਨੇ ਡਿਗਬੋਈ ਅਤੇ ਨੂਨਮਤੀ ਵਿਚ ਹਨ।

ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਪੈਟਰੋ-ਰਸਾਇਣ ਸਮੂਹ ਬੋਗਾਈ ਗਾਂਵ ਵਿਚ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਮਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਰਸਾਇਣ ਖਾਦ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ। ਬੋਗਾਈ ਗਾਂਵ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋ ਕੈਮੀਕਲ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਕਾਮਾਖਿਆ, ਉਮਾਨੰਦਾ, ਮੋਰਦੀਪ ਅਤੇ ਨਵਗ੍ਰਹਿ ਮੰਦਰ, ਕਾਜੀਰੰਗਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਪਨਾਹਗਾਹ ਆਦਿ।

3. ਉੜੀਸਾ

ਖੇਤਰਫਲ : 1,55,707 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 41,947,350 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 269 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 978 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 73.45 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ (2001)।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਉੜੀਆ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਜਨਵਰੀ 1949

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 30

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਕਟਕ (2) ਕਾਲਾਹਾਂਡੀ (3) ਕਿਉਂਝਰ (4) ਕੋਰਾਪੁਟ (5) ਗੰਜਮ (6) ਢੋਂਕਾਨਾਲ (7) ਪੁਰੀ (8) ਬੋਲਾਂਗੀਰ (9) ਫੂਲਬਨੀ (10) ਮਿਊਰਭੰਜ (11) ਸੰਭਲਪੁਰ (12) ਸੁੰਦਰਗੜ੍ਹ (13) ਬਾਲਾਸੋਰ (14) ਸੋਨਪੁਰ (15) ਸੁੰਦਰਗੜ੍ਹ (16) ਖੁਰਦ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ 76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ਸਲ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ—ਦਾਲਾਂ, ਤਿਲਹਨ, ਪਟਸਨ, ਮੇਸਤਾ, ਗੰਨਾ, ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਹਲਦੀ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ 30.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਜਿਵੇਂ—ਸਾਲ, ਸਾਗਵਾਨ, ਰੋਜ਼ ਵੁੱਡ, ਲਾਖ, ਟਸਰ, ਟੀਕ, ਤੇਂਦੂ ਪੱਤੇ, ਰੇਸ਼ਮ, ਜੜੀਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਣ ਉਤਪਾਦਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਆਦਮਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਮੱਧ ਦਰਜੇ ਦੇ 66 ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 93 ਉਦਯੋਗ ਨਿਰਮਾਣ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖਣਿਜਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ—ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਟੀਲ, ਰਾਉਰਕੇਲਾ, ਸੈਂਡ ਕੰਪਲੈਕ, ਛਤਰਪੁਰ, ਹੈਵੀ ਵਾਟਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਤਲਚਰ, ਕੋਚ ਮੁਰਮਤ ਫੈਕਟਰੀ, ਮੰਦੇਸ਼ਵਰ, ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਕੁਰਾਪੱਟ, ਕੋਪਟਿਵ ਬਿਜਲੀ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਤਲਚਰ, ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਪਿਘਾਲਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਤਲਚਰ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਮਿੱਲਾਂ ਬ੍ਰਿਜ ਰਾਜ ਨਗਰ ਆਦਿ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਉੜੀਸਾ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ, ਉਤਕਲ, ਸੰਭਲਪੁਰ, ਉੜੀਸਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜਗਨ ਨਾਥ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੁਰੀ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਵੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਕੋਨਾਰਕ, ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ (ਪੁਰੀ), ਲਿੰਗਰਾਜ ਮੰਦਰ (ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ), ਨੰਦਨ ਕਾਨਨ ਚਿੜੀਆਘਰ ਅਤੇ ਚਿਲਕਾ ਝੀਲ ਆਦਿ।

4. ਪੰਜਾਬ

ਖੇਤਰਫਲ : 50362 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 277,04,236 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 550 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 893 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 76.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣ ਹਲਕੇ : 137

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 1966

ਨਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਿਵਸ : 1 ਨਵੰਬਰ 1966

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ : ਪੰਜਾਬੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 22

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (2) ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ (3) ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ (4) ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ (ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ) (5) ਰੂਪ ਨਗਰ (6) ਜਲੰਧਰ (7) ਕਪੂਰਥਲਾ (8) ਲੁਧਿਆਣਾ (9) ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (10) ਪਟਿਆਲਾ (11) ਫਰੀਦਕੋਟ (12) ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (13) ਮੋਗਾ (14) ਮੁਕਤਸਰ (15) ਮਾਨਸਾ (16) ਸੰਗਰੂਰ (17) ਬਠਿੰਡਾ (18) ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ (19) ਤਰਨਤਾਰਨ (20) ਬਰਨਾਲਾ (21) ਪਠਾਨਕੋਟ (22) ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ : (1) ਟਿਊਬਵੈੱਲ (2) ਖੂਹ (3) ਨਹਿਰਾਂ (4) ਬਰਸਾਤੀ ਪਾਣੀ।

ਨਦੀਆਂ : ਰਾਵੀ, ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ, ਘੱਗਰ ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਹਨ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰ ਦੇ 84 ਫੀਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ 70 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿਲਹਨ, ਗੰਨਾ, ਮੱਕੀ, ਤੰਬਾਕੂ ਤੇ ਕਪਾਹ ਆਦਿ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗਲ : 3055 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ (2011 ਅਨੁਸਾਰ) ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰ ਦਾ 5.6 ਫੀਸਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲੁਧਿਆਣਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ।

ਵੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਬਠਿੰਡਾ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਦੇਵੀ ਤਲਾਬ ਜਲੰਧਰ ਆਦਿ।

5. ਸਿੱਕਮ

ਖੇਤਰਫਲ : 7096 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 607,688 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਗੰਗਟੋਕ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1975

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 86 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 889 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਭੂਟੀਆ, ਨੇਪਾਲੀ, ਲੇਪਚਾ, ਲਿੰਬੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 4

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਉੱਤਰ (2) ਦੱਖਣ (3) ਪੂਰਬ ਅਤੇ (4) ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੈਡਕੁਆਟਰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ (1) ਮੇਗਨ (2) ਨੇਮਚੀ (3) ਗੰਗਟੋਕ ਅਤੇ (4) ਗਿਆਲਸ਼ਿੰਗ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਇਸ 22ਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਚਾਵਲ, ਮੱਕੀ, ਜਵਾਰ ਅਤੇ ਜੌਂ ਆਦਿ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ—ਇਲਾਇਚੀ, ਆਲੂ, ਸੰਤਰਾ, ਅਨਾਨਾਸ ਅਤੇ ਸੇਬ ਆਦਿ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਹਿੱਸਾ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਾਲ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਯਾਕਾਂ ਤੋਂ ਉੱਨ, ਖੱਲਾਂ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਹੈ।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਇੱਥੇ ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ ਅਤੇ ਸੀਸਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਪਾਈਰਾਈਟ, ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਕੋਲਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਖਾਨਾਂ ਹਨ। ਖਣਿਜ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਕਮ ਖਾਨ ਨਿਗਮ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੰਗਟੋਕ ਵਿਚ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਸੰਸਥਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਗੰਗਟੋਕ, ਰੰਗਪੇ, ਨਵਾਂ ਬਜ਼ਾਰ, ਸਿੰਘਹਿਕ ਆਦਿ।

ਨੋਟ—ਸਿੱਕਮ ਪਹਿਲਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਹੈ। 1973 ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ 22ਵਾਂ ਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ।

6. ਹਰਿਆਣਾ

ਖੇਤਰਫਲ : 44,212 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 25,353,081 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 573 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 877 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ।

ਸਾਖਤਰਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 76.64 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 1966

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 21

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਅੰਬਾਲਾ (2) ਕਰਨਾਲ (3) ਗੁੜਗਾਓਂ (4) ਜੀਂਦ (5) ਮਹਿੰਦਰਗੜ੍ਹ (6) ਰੋਹਤਕ (7) ਹਿਸਾਰ (8) ਭਿਵਾਨੀ (9) ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ (10) ਸਿਰਸਾ (11) ਸੋਨੀਪਤ (12) ਫਰੀਦਾਬਾਦ (13) ਰੇਵਾੜੀ (14) ਕੈਥਲ (15) ਯਮੁਨਾਨਗਰ (16) ਪਾਨੀਪਤ (17) ਪੰਚਕੁਲਾ (18) ਫਤਿਹਾਬਾਦ (19) ਝੱਜਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਚੌਲ, ਬਾਜਰਾ, ਜੌਂ, ਛੋਲੇ ਅਤੇ ਜਵਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਕਣਕ, ਗੰਨਾ ਤਿਲਹਨ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਹਨ।

ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ : ਇਸ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਯਮੁਨਾ, ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਬਣੀਆਂ ਬਹੁਮੁਖੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੱਛਮੀ ਯਮੁਨਾ ਨਹਿਰ, ਭਾਖੜਾ ਨਹਿਰ, ਗੁੜਗਾਓਂ ਨਹਿਰ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ 2347.20 ਮੈਗਾਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਬਿਜਲੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਣਿਜ : ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਸਲੇਟ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਸੰਗਮਰਮਰ, ਗ੍ਰੇਵਾਈਟ ਅਤੇ ਕਵਾਰਟਜ਼ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ—ਸੀਮੈਂਟ, ਖੰਡ, ਕਾਗਜ਼, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ, ਕੱਚ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਪਿੱਤਲ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਟੈਕਟਰ, ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ, ਅਲਾਰਮ ਘੜੀਆਂ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਸੈਟ, ਟਾਇਰ ਅਤੇ ਟਿਊਬਾਂ, ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕਿਰਮਿਚ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਆਦਿ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਜੌਰ ਵਿਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲਜ਼ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਈ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਹੰਸ, ਸੂਰਜਕੁੰਡ, ਬਡਖਲ ਝੀਲ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਬਰਬੇਟ, ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਪਿੰਜੌਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਹਿਸਾਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮਹਾਰਿਸ਼ੀ ਦਇਆਨੰਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰੋਹਤਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਪੂਰਬ-ਤਿਉਹਾਰ : ਟਿੱਕਾ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਲੋਹੜੀ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀ : ਹਰਿਆਣਾ ਦਾ ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿਚ ਖਾਸ ਉਲੇਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵਿਖੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਨਵੰਬਰ 1966 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹਰਿਆਣਾ ਇਕ ਪੂਰਨ ਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ।

7. ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ

ਖੇਤਰਫਲ : 3,07,713 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 112,372,972 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਮੁੰਬਈ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 365 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 946 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਰਾਠੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 82.09 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਮਈ (1 ਮਈ, 1960 ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ)।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 35

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਅਕੋਲਾ (2) ਅਮਰਾਵਤੀ (3) ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ (4) ਉਸਮਾਨਾਬਾਦ (5) ਔਰੰਗਾਬਾਦ (6) ਗਡਚਿਰੋਲੀ (7) ਕੋਲਾਪੁਰ (8) ਚੰਦਰਪੁਰ (9) ਜਲਗਾਓਂ (10) ਮੁੰਬਈ ਨਗਰ (11) ਥਾਣੇ (12) ਧੁਲਿਆ (13) ਨਾਂਦੇੜ (14) ਨਾਗਪੁਰ (15) ਨਾਸਿਕ (16) ਪਰਭਣੀ (17) ਪੁਣੇ (18) ਬੀਡ (19) ਬੁਲਢਾਣਾ (20) ਭੰਡਾਰਾ (21) ਯਵਤਮਲ (22) ਰਤਨਾਗਿਰੀ (23) ਵਾਰਧਾ (24) ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ (25) ਸਿਤਾਰਾ (26) ਸਾਂਗਲੀ (27) ਜਾਲਨਾ (28) ਲਾਟੂਰ (29) ਰਾਇਗੜ੍ਹ (30) ਸਿੰਧੂ ਦੁਰਗ (31) ਮੁੰਬਈ (32) ਵਾਸ਼ਿਮ (33) ਨਾਂਦੁਰਬਾਰ (34) ਹਿੰਗੋਲੀ (35) ਗੋਂਡੀਆ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਦੇ ਲਗਭਗ 61 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ—ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਜਵਾਰ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਹਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ—ਕਪਾਹ, ਤਿਲਹਨ, ਗੰਨਾ, ਮੂੰਗਫਲੀ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਹਨ।

ਖਣਿਜ : ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਬਾਕਸਾਈਟ ਅਤੇ ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਭੰਡਾਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਮੁੰਬਈ ਹਾਈ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਕਈ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਸਮੇਤ ਰੇਸ਼ਮ, ਰੇਅਨ ਅਤੇ ਮੱਛਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਰਸਾਇਣਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਖਾਦ, ਸੁਪਰ ਫਾਸਫੇਟ, ਭਾਰੀ ਰਸਾਇਣ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਰਸਾਇਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁੱਧ ਸਪਲਾਈ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਯੋਜਨਾ ਹੈ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ—ਮੁੰਬਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਾਗਪੁਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੁਣੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮਰਾਠਵਾੜਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬੇਕਰਸਰੀ ਮਹਿਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਫੂਲੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੋਂਕਣ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮਰਾਠਵਾੜਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਅਜੰਤਾ-ਏਲੋਰਾ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ, ਐਲੀਫੈਂਟਾ, ਕਨਹੇਰੀ, ਕਾਹਲਾ, ਮਹਾਬਲੇਸ਼ਰ ਅਤੇ ਪੰਚਮਿਨੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੁੰਡਰਪੁਰ, ਨਾਸਿਕ, ਸਿਰੜੀ, ਨਾਂਦੇੜ ਅਤੇ ਗਣਪਤੀ ਪੁਲ ਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਹਨ।

8. ਗੁਜਰਾਤ

ਖੇਤਰਫਲ : 1,96,024 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 60,383,628 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਗਾਂਧੀ ਨਗਰ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 308 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 978 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਗੁਜਰਾਤੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 79.31 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 1966

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 25

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਅਮਰੇਲੀ (2) ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ (3) ਕੱਛ (4) ਖੇੜਾ (5) ਨਵਸਾਰੀ (6) ਭਾਵਨਗਰ (7) ਗਾਂਧੀ ਨਗਰ (8) ਜਾਮਨਗਰ (9) ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ (10) ਭਾਰਗ (11) ਪੰਚਮਹਿਲ (12) ਦਾਦੋਦ (13) ਪਾਟਣ (14) ਵਡੋਦਰਾ (15) ਬਨਾਸਕਾਂਠਾ (16) ਭੜੋਚ (17) ਮੇਹਸਾਨਾ (18) ਰਾਜਕੋਟ (19) ਵਲਸਾਡ (20) ਸਾਬਰਕਾਂਠਾ (21) ਸੁਰਿੰਦਰ ਨਗਰ (22) ਸੂਰਤ (23) ਆਨੰਦ (24) ਪੋਰਬੰਦਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ—ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ। ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ ਕਪਾਹ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਜ ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਹੈ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ 9.6 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਜੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਗੋਂਨ, ਖੈਰ, ਹਾਲ ਦਾਬੋ ਅਤੇ ਮਾਨਵਲ ਘਾਹ ਉਪਲਬਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਦੀਆਂ : ਨਰਬਦਾ, ਤਾਪਤੀ, ਸਾਬਰਮਤੀ।

ਉਦਯੋਗ : ਰਾਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਹਨ—ਕਪਾਹ, ਤੰਬਾਕੂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ, ਕਾਗਜ਼, ਸੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਖੰਡ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੋਡਾ ਐਸ਼, ਕਾਸਟਿਕ ਸੋਡਾ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਕਲੇਸ਼ਟਰ, ਕੈਂਬੋ ਅਤੇ ਕਲੋਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤੇਲ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਲੂਣ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜ ਹੈ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਜਰਾਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗੁਜਰਾਤ ਆਯੁਰਵੇਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗੁਜਰਾਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਦਿਆਪੀਠ, ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਰਾਓ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸੋਰਾਸ਼ਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦੱਖਣੀ ਗੁਜਰਾਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ।

9. ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਖੇਤਰਫਲ : 55,673 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 6,856,509 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਸ਼ਿਮਲਾ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 123 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 974 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 83.78 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 15 ਅਪ੍ਰੈਲ (25 ਜਨਵਰੀ 1971)

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 12

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਕਨਾਡਾ (ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ) (2) ਕਿਨੌਰ (3) ਕੁੱਲੂ (4) ਚੰਬਾ (5) ਬਿਲਾਸਪੁਰ (6) ਮੰਡੀ (7) ਸੋਲਨ (8) ਲਾਹੌਲ ਅਤੇ ਸਪੀਤੀ (9) ਸ਼ਿਮਲਾ (10) ਸਿਰਮੌਰ (ਨਾਹਨ) (11) ਊਨਾ (12) ਹਮੀਰਪੁਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਦੇ 76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫਲ ਅਤੇ ਸਾਗ ਸਬਜ਼ੀ ਆਦਿ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੇਬ, ਆਲੂ ਬੁਖਾਰਾ, ਆੜੂ ਅਤੇ ਖੁਰਮਾਨੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋ ਭਾਬਾਰ, ਬਿਨਵਾ, ਅੰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਨਾਥਪਾਝਾਕਰੋ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਖਣਿਜ : ਇੱਥੇ ਸੋਧਾ ਲੂਣ, ਸਲੇਟ, ਖੜੀਆ ਮਿੱਟੀ, ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਪਾਈਰਾਈਟ ਅਤੇ ਬੈਰਾਈਟਸ ਖਣਿਜ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇੱਥੇ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸ਼ਰਾਬ, ਦੂਰਬੀਨੀ ਯੰਤਰ, ਘੜੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਜੇ, ਬਿਰੋਜ਼ਾ, ਤਾਰਪੀਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਡਾਕਟਰੀ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਯੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਭੇਡ ਪਾਲਣ, ਲੱਕੜੀ ਉੱਤੇ ਨੱਕਾਸ਼ੀਕਰਨ ਅਤੇ ਬੁਣਾਈ ਆਦਿ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਵਾਣੂ, ਸ਼ਿਮਲਾ, ਚੈਲ, ਮਨਾਲੀ, ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਅਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾਰ ਹਾਰਟੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਾਲਮਪੁਰ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।

10. ਕਰਨਾਟਕ

ਖੇਤਰਫਲ : 1,91,791 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਵਸੋਂ : 61,130,704 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਬੰਗਲੌਰ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 319 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 968 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਕੰਨੜ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 75.60 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 1973

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 30

ਮੁੱਖ ਜਿਲ੍ਹੇ ਹਨ : (1) ਉੱਤਰੀ ਕੰਨੜ (2) ਕੋਂਡਗੂ (ਕੁਰਗ) (3) ਕੁਲਾਰ (4) ਗੁਲਬਰਗ (5) ਚਿਕਮੰਗਲੂਰ (6) ਚਿੱਤਰ ਦੁਰਗ (7) ਟੁਮਕੂਰ (8) ਧਾਰਵਾੜ (9) ਦੱਖਣ ਕੰਨੜ (10) ਬੰਗਲੂਰ (ਸ਼ਹਿਰ) (11) ਬੇਲਾਰੀ (12) ਬੀਜਾਪੁਰ (13) ਬੀਦਰ (14) ਬੇਲਗਾਂਵ (15) ਮੰਡਿਆ (16) ਮੈਸੂਰ (17) ਰਾਇਚੂਰ (18) ਸਿਮੋਗਾ (19) ਹਸਨ (20) ਬੰਗਲੂਰ (ਦਿਹਾਤੀ) (21) ਦੇਵਨਾਗਿਰੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਕਰਨਾਟਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਚਾਵਲ ਹਨ। ਕਣਕ, ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੁੱਖ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ-ਕੰਨਾ, ਕਪਾਹ, ਤਿਲਹਨ, ਤੰਬਾਕੂ, ਨਾਰੀਅਲ, ਕਾਫੀ, ਕਾਜੂ, ਇਲਾਇਚੀ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਸੰਤਰਾ ਹਨ। ਕੁਲ ਖੇਤੀ-ਖੇਤਰ ਦੇ 12.71 ਫੀਸਦੀ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਸਿੰਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖਣਿਜ : ਕਰਨਾਟਕ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਕ੍ਰੋਮਾਈਟ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਖਣਿਜਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਕੁਲਾਰ ਵਿਖੇ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕੱਪੜਾ, ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਸਾਬਣ, ਤੇਲ, ਖੰਡ, ਗੰਨਾ, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ, ਦਵਾਈਆਂ, ਕੱਚ ਤੇ ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ, ਮਸ਼ੀਨੀ ਟੂਲਜ਼, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼, ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕ ਯੰਤਰ, ਟੈਲੀ-ਕਮਿਊਨੀਕੇਸ਼ਨ ਯੰਤਰ ਆਦਿ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਏਰੋਨਾਟਿਕਸ ਲਿਮਟਿਡ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲਜ਼, ਭਾਰਤ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ, ਇੰਡੀਅਨ ਟੈਲੀਫੋਨ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼, ਭਾਰਤ ਅਰਥ ਮੂਵਰਜ਼ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਰੋਨਾਟਿਕਸ ਲੈਬਰਟਰੀ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੇਸ਼ਵਰੈਆ ਆਇਰਨ ਐਂਡ ਸਟੀਲ ਲਿਮਟਿਡ ਅਤੇ ਭਦਰਾਵਤੀ ਲੋਹਾ-ਇਸਪਾਤ ਕੇਂਦਰ ਇਸੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ।

11. ਕੇਰਲਾ

ਖੇਤਰਫਲ : 38,863 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਥਿਰੂਅਨੰਤਪੁਰਮ।

ਜਨਸੰਖਿਆ : 33,387,677 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 859 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 1084 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 93.91

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਲਿਆਲਮ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨੰਬਰ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 14

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਅੱਲੋਪੀ 2. ਅਰਣਾਕੁਲਮ 3. ਇਡੁੱਕੀ 4. ਕੰਨਾਨੂਰ 5. ਕੋਜੀਕੋਡ 6. ਕੋਟਾਯਮ 7. ਕਿਵਲੋਨ 8. ਥਿਰੂਅਨੰਤਪੁਰਮ 9. ਤ੍ਰਿਚੂਰ 10. ਪਾਲਘਾਟ 11. ਮਾਲਪੁਰਮ 12. ਵਾਇਨਾਡ 13. ਪਥਾਨਾਮਬੀਟਾ 14. ਕੋਸਰਗੋਡ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਾਜੂ, ਸੁਪਾਰੀ, ਨਾਰੀਅਲ, ਕਪਾਹ, ਤਿਲਹਨ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ, ਗੰਨਾ, ਰਬੜ, ਕਾਫੀ, ਚਾਹ ਅਤੇ ਇਲਾਇਚੀ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ਸਲ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦਾਲਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਖੇਤਰ ਦੇ 12.71 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਉੱਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਪੁਰਬ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰ : ਓਨਮ ਕੇਰਲਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਵਲਮਕਲੀ (ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੌੜ) ਕੇਰਲ ਦਾ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਦਾ ਇਕ ਅਨੋਖਾ ਆਯੋਜਨ ਹੈ। ਮਸਾਸੋਨ ਸੰਮੇਲਨ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਲਾਨਾ ਸੰਮੇਲਨ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਥੇ ਹੀ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਕੇਰਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਚਾਹ, ਨਾਰੀਅਲ ਤੇ ਨਾਰੀਅਨ ਦੀ ਛਿੱਲ, ਕਾਜੂ, ਰਬੜ, ਪਲਾਈਵੁੱਡ, ਬੀੜੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਬਿਜਲੀ ਯੰਤਰ, ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ, ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਟਾਈਲਾਂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ ਸਾਬਣ ਅਤੇ ਤੇਲ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਖਣਿਜ : ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਣਿਜ ਹਨ—ਲਾਈਮੇਨਾਇਟ, ਰੁਟਾਇਲ, ਮੈਗਨੇਜਾਈਟ, ਜਿਕਰੋਨ, ਸੈਲੇਮੇਨਾਈਟ ਅਤੇ ਸਖਤ ਮਿੱਟੀ, ਕਵਾਰਟਜ਼ ਸੈਂਡ ਅਤੇ ਲਾਈਮ ਸ਼ੈੱਲ ਆਦਿ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਕੇਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕਾਲੀਕਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੋਚੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ। ਕੋਚੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ।

ਵੇਖਣਯੋਗ ਥਾਵਾਂ : ਵਣ-ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਹਾਰ, ਕੋਬਲਮ, ਪੇਰੀਆਰ, ਪਦਮਨਾਭ ਸੁਆਮੀ ਮੰਦਰ ਥਿਰੂਅਨੰਤਪੁਰਮ, ਪੋਨਮੁੜੀ, ਨੈਯਰ ਬੰਨੂ, ਕਾਲੜੀ (ਸ਼ਿਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ), ਕਸੇਰਗੋਡ, ਮਾਲਪੁਸ਼ਾ ਆਦਿ।

ਜੰਗਲ : ਇਥੋਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਸਾਗੋਨ, ਕਾਲੀ ਲੱਕੜੀ, ਰੋਜ਼ਵੁੱਡ, ਸਾਫਟਵੁੱਡ ਅਤੇ ਇਵੋਨੀ ਕੀਮਤੀ ਲੱਕੜੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

12. ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ

ਖੇਤਰਫਲ : 2,22,236 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ (ਗਰਮੀ ਰੁੱਤ, ਜੰਮੂ (ਸਰਦੀ ਰੁੱਤ)।

ਵਸੋਂ : 12,598,926 (2011 ਜਨਗਣਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 883 ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 56 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ : 68.74 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 6 ਫਰਵਰੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 22

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਅਨੰਤਨਾਗ 2. ਉਧਮਪੁਰ 3. ਕਠੂਆ 4. ਜੰਮੂ 5. ਡੋਡਾ 6. ਪੁੰਛ 7.

ਬਾਰਾਮੂਲਾ 8. ਰਾਜੌਰੀ 9. ਲੱਦਾਖ 10. ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ 11. ਕੁਪਵਾੜਾ 12. ਪੁਲਵਾਮਾ 13. ਕਾਰਗਿਲ 14. ਬਡਗਮ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਲੱਦਾਖੀ, ਡੋਗਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਬਾਲਵੀ, ਦਾਦਰੀ, ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਦੇ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਫੀ ਭੂਮੀ ਉੱਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਚਾਵਲ, ਮੱਕੀ, ਕਣਕ ਅਤੇ ਜੌਂ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਜੇਹਲਮ, ਚਿਨਾਬ, ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਸਿੰਧੂ।

ਮੁੱਖ ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਠੂਆ ਨਗਰ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਗਰ ਅਤੇ ਰਾਵੀ-ਤਵੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਜੇਹਲਮ ਸਲਾਲ, ਕਰਾਹ, ਚੇਨਾਨੀ ਕਾਲਾਕੋਟ ਤੇ ਅਪਰ ਸਿੰਧ ਮੁੱਖ ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੱਥ ਕਲਾ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਤਾਈ ਮਿੱਲਾਂ, ਬਿਰੋਜ਼ਾ, ਤਾਰਪੀਨ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਬੁਣਾਈ, ਉਨੀ ਸ਼ਾਲ, ਦੁਸ਼ਾਲੇ, ਫਰਨੀਚਰ, ਮਾਚਿਸ, ਇੱਟਾਂ, ਟਾਈਲਾਂ, ਕੰਕਰੀਟ ਅਤੇ ਪੀਸੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮੈਂਟ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਬਾੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਕੂਟਰ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਉਰੇਜ਼ਿਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਪੈਨਸਿਲਾਂ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਦੋ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿੱਲਾਂ, ਇਕ ਸੀਮੈਂਟ ਕਾਰਖਾਨਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਵਿੱਚ ਐੱਚ.ਐੱਮ.ਟੀ. ਘੜੀਆਂ, ਇੰਡੀਅਨ ਟੈਲੀਫੋਨ ਉਦਯੋਗ, ਰੈਨਗਰੈਥ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਕਾਰਖਾਨਾ ਅਤੇ ਖਰਜੂ ਵਿਚ ਸੀਮੈਂਟ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਜੰਮੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਕਸ਼ਮੀਰ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਪੱਖੋਂ ਸਵਰਗ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ, ਪਹਿਲਗਾਮ, ਗੁਲਮਰਗ, ਸੋਨਮਰਗ, ਨਿਸ਼ਾਤ ਬਾਗ, ਚਸ਼ਮਾਂ-ਏ-ਸਾਹੀ, ਸਿਲਵਰ ਆਈਲੈਂਡ ਅਤੇ ਗੋਲਡਨ ਆਈਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹਨ।

13. ਰਾਜਸਥਾਨ

ਖੇਤਰਫਲ : 3,42,239 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਜੈਪੁਰ।

ਵਸੋਂ : 68,621,012 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਕ)।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 201 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 926 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 67.06 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 32

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਅਜਮੇਰ 2. ਅਲਵਰ 3. ਉਦੈਪੁਰ 4. ਕੋਟਾ 5. ਗੰਗਾਨਗਰ 6. ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ 7. ਚੂਰੂ 8. ਜੈਪੁਰ 9. ਜਾਲੌਰ 10. ਜੈਸਲਮੇਰ 11. ਜੋਧਪੁਰ 12. ਝਾਲਾਵਾੜਾ 13. ਝੁੰਝਨੂ 14. ਟੋਂਕ

15. ਭੁੰਗਰਪੁਰ 16. ਨਾਗੌਰ 17. ਪਾਲੀ 18. ਬਾਂਸਵਾੜਾ 19. ਬਾੜਮੇਰ 20. ਬੀਕਾਨੇਰ 21. ਬੁੰਦੀ 22. ਭਰਤਪੁਰ 23. ਭੀਲਵਾੜਾ 24. ਸਵਾਈ ਮਾਧੋਪੁਰ 25. ਸਿਰੋਹੀ 26. ਸੀਕਰ 27. ਧੌਲਪੁਰ 28. ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ 29. ਰਾਜ ਸਮੰਦ 30. ਦੌਸਾ 31. ਬਾਰਾਂ 32. ਕਰੌਲੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਖਾ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਮੱਕੀ, ਛੋਲੇ, ਕਣਕ, ਤਿਲਹਨ, ਕਪਾਹ, ਗੰਨਾ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਆਦਿ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਧਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ 34610 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗਾੜ੍ਹਾ ਸੀਸਾ, ਜਸਤ, ਪੰਨਾ ਅਤੇ ਚਮੜਾ ਰੰਗਣ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਇਸੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦਾ 84 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਐਸਬੈਸਟਸ, 68 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਲਫਰ ਅਤੇ 72 ਫੀਸਦੀ ਅਬਰਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਂਭਰ ਝੀਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਲੂਣ ਦੇ ਕਾਫੀ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ, ਖੰਡ, ਸੀਮੈਂਟ, ਕੱਚ ਤੇ ਸੋਡੀਅਮ ਉਤਪਾਦਨ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਹੋਰਨਾਂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਕਾਸਟਿਕ ਸੋਡਾ, ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਕਾਰਬਾਈਡ, ਨਾਈਲੋਨ ਅਤੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੇ ਧਾਗੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਮਰਮਰ, ਉੱਨ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਨਾਂ, ਗਲੀਚੇ, ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕਸ਼ੀਦਾਕਾਰੀ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਰਾਜਸਥਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੈਪੁਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਿਰਲਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸੰਸਥਾਨ ਅਤੇ ਵਣਸਥਲੀ ਵਿਦਿਆਪੀਠ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਥਾਵਾਂ : ਅਜਮੇਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੈਪੁਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਜੈਸਲਮੇਰ, ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ, ਗਣਬੋਰ, ਉਦੈਪੁਰ ਅਤੇ ਅਲਵਰ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਖਣਯੋਗ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਥਾਨ ਹਨ।

14. ਤਾਮਿਲਵਾਡੂ

ਖੇਤਰਫਲ : 130,058 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਚੇਨੱਈ।

ਵਸੋਂ : 72,138,958 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 995 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 555 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 14 ਅਪ੍ਰੈਲ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਤਾਮਿਲ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 80.33 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 30

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਉੱਤਰੀ ਅਰਕਾਟ 2. ਕੰਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ 3. ਚਿੰਗਲਪੁਟ 4. ਕੋਇੰਬਟੂਰ 5. ਤੰਜਾਵੁਰ 6. ਤ੍ਰਿਚਨਾਪਲੀ 7. ਤਿਰੂਨੇਲਵੇਲੀ 8. ਦੱਖਣੀ ਅਰਕਾਟ 9. ਧਰਮਪੁਰੀ 10. ਨੀਲਗਿਰੀ 11. ਮਦੂਰੈ 12. ਚੇਨੱਈ 13. ਰਾਮਨਾਥਪੁਰਮ 14. ਸਲੇਮ 15. ਪੁੱਡੁਕਾਟੇ 16. ਪੇਰੀਅਰ 17.

ਪਸ਼ੁਪਨ ਮੁਥੁਰਾਮਲਿੰਗਮ 18. ਕਾਮਰਾਜਾਰ 19. ਅੰਨਾ 20. ਚਿੰਦਬਰ ਮਨਾਰ 21. ਵਿਲੁਪੁਰਮ ਰਾਧਾਸਵਾਮੀ ਪਦਾਈ ਯਾਤਰਿਆਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਚਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੰਨਾ, ਤਿਲਹਨ, ਕਪਾਹ, ਤੰਬਾਕੂ, ਕਾਰੀ, ਕਾਜੂ, ਚਾਹ, ਰਬੜ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ : ਪੋਂਗਲ, ਚਿਤਿਰੈ, ਵੇਲੰਕਨੀ, ਮਹਾਮਾਘਮ, ਅਰੁਪਤੀਮੁਆਰ ਆਦਿ।

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਬੈਗਲ, ਕਾਵੇਰੀ।

ਉਦਯੋਗ : ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ 180 ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾਂ ਮਿਲਾ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਮਿੱਲਾਂ ਵਿਕੇਂਦਰਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਹੱਥਥੱਡੀ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਧਾਗਾ ਵੰਡਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਚਮੜਾ, ਕੱਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼, ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣ, ਆਟੋ ਮੋਬਾਈਲ ਪੁਰਜ਼ੇ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੰਪ, ਸਾਈਕਲ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਯੰਤਰ, ਟਰੈਕਟਰ, ਰਬੜ-ਟਾਇਰ, ਟਿਊਬਾਂ, ਇੱਟਾਂ, ਟਾਇਲਾਂ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਸੀਮੇਂਟ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਖੰਡ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਮਦਰਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੇਨੱਈ, ਅਨਾਮਲਾਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮਦੁਰਾਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕਾਮਰਾਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੇਰਾਰਿੰਗਰ ਅੰਨਾ ਤਕਨੀਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਭਰਥਿਆਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗਾਂਧੀ ਗ੍ਰਾਮ ਰੂਰਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਦਿ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਥਾਵਾਂ : ਇਹ ਰਾਜ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਪੱਖੋਂ ਅਨੇਕ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿਵੇਂ—ਉਟਾਂਕਮੰਡ, ਕੋਡਾਈ ਕਨਾਲ, ਯੋਹ ਕਾਊਦ, ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ, ਮਦੁਰਾਈ ਪਲਾਨੀ, ਤਿਰੁਚਨਾਪਲੀ, ਸ੍ਰੀਰੰਗਮ, ਤੰਜਾਵੁਰ, ਕੰਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ (ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ), ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਕਿਲ੍ਹਾ (ਮਦਰਾਸ), ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਮਰੀਨਾ ਬੀਚ, ਸਨੇਕ ਪਾਰਕ, ਪੰਛੀ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਕੁਲਕੱਝ ਚਿੜੀਆਘਰ ਆਦਿ।

15. ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ

ਖੇਤਰਫਲ : 88,752 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਕੋਲਕਾਤਾ।

ਵਸੋਂ : 91,347,736 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 947 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 1029 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 37.08 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਬੰਗਲਾ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 18

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਕੋਲਕਾਤਾ 2. ਕੂਚ ਬਿਹਾਰ 3. ਜਲਪਾਈਗੁੜੀ 4. ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ 5. ਨਾਡੀਆ 6. ਬਾਂਕੁਰਾ 7. ਪੁਰੁਲੀਆ 8. ਮਾਲਦਾ 9. ਮੁਰਸ਼ਿਦਾਬਾਦ 10. ਮਿਦਨਾਪੁਰ 11. ਬਰਦਵਾਨ 12. ਵੀਰਭੂਮੀ 13. ਹਾਵੜਾ 14. ਹੁਗਲੀ 15. ਉੱਤਰੀ 24 ਪਰਗਨਾ 16. ਦੱਖਣੀ 24 ਪਰਗਨਾ 17. ਉੱਤਰੀ ਦੀਨਾਜਪੁਰ 18. ਦੱਖਣੀ ਦੀਨਾਜਪੁਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਲਗਭਗ 60 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਖੇਤੀਯੋਗ ਖੇਤਰ ਤੇ 72.43 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਵਿਚ ਚਾਵਲ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ—ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਜੌਂ, ਛੋਲੇ, ਮਟਰ, ਪਟਸਨ, ਚਾਹ ਅਤੇ ਪਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤਿਲਹਨ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਪਟਸਨ ਅਤੇ ਚਾਹ ਉਦਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੰਗਲ : ਰਾਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰ ਦੇ 13.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਜੰਗਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਉਪਜ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਸ਼ਹਿਦ, ਕੱਥਾ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਹਨ।

ਸਿੰਚਾਈ ਤੇ ਬਿਜਲੀ : ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਹੁ-ਉਦੇਸ਼ੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦਮੋਦਰ ਘਾਟੀ, ਮਿਊਰਾਕਸੀ, ਕਾਂਗਸ ਸਾਵਤਰੀ, ਤੀਸਤਾ ਅਤੇ ਬੈਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦੇਲ, ਸੰਥਾਲ, ਦੁਰਗਾਪੁਰ, ਕੋਲਾਘਾਟ ਆਦਿ ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਖਣਿਜ ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਫਾਇਰ ਕਲੇਅ, ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਤਾਂਬਾ, ਰਾਕ, ਫਾਸਫੇਟ, ਸਿਲਿਕਾ, ਕਵਾਰਟਜ਼, ਫੇਲਸਪਾਰ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਅਤੇ ਰੇਤੀਲਾ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੋ ਵੱਡੇ ਇਸਪਾਤ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਬਲਿਕ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਦੁਰਗਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖੇਤਰ ਦਾ ਬਰਨਪੁਰ ਵਿਚ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਲਦੀਆ, ਦੁਰਗਾਪੁਰ ਤੇ ਕਲਿਆਣ ਵਿਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਉਦਯੋਗ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਫੂਡ ਨਿਗਮ ਹਲਦੀਆ ਵਿਚ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਕਈ ਉਦਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਪਟਸਨ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦ, ਕੱਚ, ਚਮੜੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਖਾਦ, ਸਾਈਕਲ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ।

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਈ ਸੰਸਥਾਨ, ਜਿਵੇਂ—ਰੇਲ ਇੰਜਣ, ਚਿਤਰੰਜਨ, ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੇਬਲ (ਰੂਪ ਨਾਰਾਇਣਪੁਰ), ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਨਿਰਮਾਣ (ਗਾਰਡਨਰੀਚ, ਕੋਲਕਾਤਾ) ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਮਿੱਲ (ਟੀਟਾਗੜ੍ਹ) ਆਦਿ ਇੱਥੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਕੋਲਕਾਤਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਕਾਲੋਕਾਤਾ), ਬਰਦਵਾਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਬਰਦਵਾਨ), ਰਬਿੰਦਰਾ ਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਵਿਸ਼ਵਭਾਰਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਵਿਧਾਨ ਚੰਦਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਉੱਤਰੀ ਬੰਗਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ), ਜਾਦਵਪੁਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕਲਿਆਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।

ਵੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ (ਜ਼ਿਲੋਜੀਕਲ ਗਾਰਡਨ), (ਕੋਲਕਾਤਾ), ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਜੈਨ ਮੰਦਰ, ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ ਦਾ ਟਾਊਨ ਹਾਲ,

ਮਾਉਂਟੇਨੀਅਰਿੰਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਸੁੰਦਰ ਵਣ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਕੇਤਨ, ਦੱਖਣਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਵੈਲੂਰ ਮੱਠ ਆਦਿ।

ਟਿੱਪਣੀ : 1757 ਈ. ਵਿਚ ਪਲਾਸੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਲਾਏ ਸਨ। 1905 ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ 1911 ਵਿਚ ਇਹ ਵੰਡ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

16. ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ

ਖੇਤਰਫਲ : 10,486 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਅਗਰਤਲਾ।

ਵਸੋਂ : 3,671,032 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 961 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 350 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 87.75 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ : ਗੁਹਾਟੀ (ਅਸਾਮ)।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਬੰਗਲਾ, ਤ੍ਰਿਪੁਰੀ, ਕਾਰਬੋਰਕ ਅਤੇ ਮਣੀਪੁਰੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਉੱਤਰੀ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ 2. ਦੱਖਣੀ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ 3. ਪੱਛਮੀ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ 4. ਢਲਾਈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਚਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਾਲਾਂ, ਤਿਲਹਨ, ਗੰਨਾ, ਕਣਕ, ਆਲੂ, ਮੋਸਟਾ, ਕਪਾਹ, ਸ਼ਹਿਤੂਤ ਅਤੇ ਪਟਸਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ ਦੇ 60.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇੱਥੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਚਾਹ ਹੈ। ਇੱਥੇ 56 ਚਾਹ ਬਾਗਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥਖੰਡੀ, ਦਸਤਕਰੀ ਅਤੇ ਖਾਦੀ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਭਾਂਡੇ, ਸਟੀਲ, ਦਵਾਈਆਂ, ਫਰਨੀਚਰ, ਚਮੜੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਡੱਬਾ-ਬੰਦ ਫਲ ਆਦਿ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਅਗਰਤਲਾ ਵਿਖੇ ਜੂਟ ਮਿੱਲ, ਹੱਥ ਸ਼ਿਲਪ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਤੇ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਿਉਹਾਰ : ਅਸ਼ੋਕ ਅਸ਼ਟਮੀ ਤਿਉਹਾਰ (ਉਨਾਕੋਟੀ), ਮਕਰ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤਿਉਹਾਰ (ਤੀਰਥਮੁੱਖੀ ਅਤੇ ਉਨਾਕੋਟੀ), ਬ੍ਰਹਮਕੁੰਡ (ਮੋਹਨਪੁਰ), ਬੰਗਾਲੀ ਨਵਵਰਤ ਉਤਸਵ, ਬੀਜੂ ਪੁਰਬ, ਹੋਜਾਗਿਨੀ ਤਿਉਹਾਰ, ਮਾਨਸਾ ਮੰਗਲ ਪੁਰਬ।

17. ਨਾਗਾਲੈਂਡ

ਖੇਤਰਫਲ : 16,579 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਕੋਹਿਮਾ।

ਹਾਈਕੋਰਟ : ਗੁਹਾਟੀ (ਅਸਾਮ)।

ਵਸੋਂ : 1,980,602 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 931 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 119 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : ??? ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਸੋਮਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਸਥਾਪਨਾ ਦਿਵਸ : 1 ਦਸੰਬਰ 1963

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 8 ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹਨ—1. ਕੋਹੀਮਾ 2. ਤਿਉਨਸਾਂਗ 3. ਫੇਕ 4. ਮੀਨ 5. ਬੋਖਾ 6. ਮੋਕੋਕਚੁੰਗ 7. ਜੁਹਰੇਬੋਟੋ 8. ਦੀਮਾਪੁਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਦੀ 89.45 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਸੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਣਕ, ਚਾਵਲ ਹੀ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ 52.2 ਫੀਸਦੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੱਥਖੰਡੀ, ਬੁਣਾਈ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਉਤਪਾਦਨ ਮੁੱਖ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਖੰਡ ਮਿੱਲ, ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲੁਗਦੀ ਮਿੱਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪਲਾਈਵੁੱਡ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਕਲੇ, ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਰੇਤ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਹਨ।

ਤਿਉਹਾਰ : ਮੇਆਤਸੂ, ਤੁਲਨੀ, ਸੇਕਰੇਂਬੀ ਅਤੇ ਤੋਕੂ ਏਮੋਂਗ ਆਦਿ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲਿਕੀਮਰੋ ਵਿਚ 24 ਮੈਗਾਵਾਟ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾ ਲਗਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

18. ਮਿਜ਼ੋਰਮ

ਖੇਤਰਫਲ : 21,987, ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਆਈਜ਼ੋਲ।

ਵਸੋਂ : 1,091,014 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 975 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 52 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਹਾਈ ਕੋਰਟ : ਗੁਹਾਟੀ (ਅਸਾਮ)।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 91,58 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਿਜ਼ੋ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 20 ਫਰਵਰੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 9

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਆਈਜ਼ੋਲ 2. ਲੁੰਗਲੇਈ 3. ਛਿਮਟੂਈਪੂਈ (ਲਾਅਨਤਲਾਈ) 4. ਲੁੰਗਲੇਈ 5. ਲੋਂਗਤਲਈ 6. ਮਮਿਤ 7. ਸਹੀਡਪ 8. ਕੋਲਸਿਬ 9. ਚੇਫਈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇੱਥੋਂ ਦੇ 87 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਲ, ਗੰਨਾ, ਹਲਦੀ, ਮਿਰਚ, ਅਦਰਕ, ਸਬਜ਼ੀ, ਤੰਬਾਕੂ, ਆਲੂ, ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਅਨਾਨਾਸ ਆਦਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇੱਥੇ ਕੇਵਲ ਹੱਥਖੰਡੀ ਅਤੇ ਦਸਤਕਾਰੀ ਆਦਿ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਲੁਗਦੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਕਾਫੀ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਚਾਵਲ ਮਿੱਲਾਂ, ਆਟਾ ਮਿੱਲਾਂ, ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਮੁਰੰਮਤ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਆਈਜ਼ੋਲ ਤੇ ਚੇਫਈ ਵਿਖੇ ਵਾਨਤਾਂਗ ਚਸ਼ਮਾ।

ਤਿਉਹਾਰ : ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਮਿਸਕੁਟ, ਪਾਲਕੁਟ ਅਤੇ ਚਪਚਾਰਕੁਟ ਹਨ।

19. ਮੇਘਾਲਿਆ

ਖੇਤਰਫਲ : 22,429 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਸ਼ਿਲਾਂਗ।

ਵਸੋਂ : 2,964,007 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 103 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 986 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਹਾਈਕੋਰਟ : ਗੁਹਾਟੀ (ਅਸਾਮ)।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 75,48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 21 ਜਨਵਰੀ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਖਾਸੀ, ਗਾਰੋ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 7

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਪੂਰਬੀ ਖਾਸੀ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਸ਼ਿਲਾਂਗ) 2. ਪੱਛਮੀ ਖਾਸੀ ਪਹਾੜੀਆਂ 3. ਜੈਂਤੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਜੇਵਈ) 4. ਪੂਰਬੀ ਗਾਰੋ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਵਿਲੀਅਮ ਨਗਰ) 5. ਪੱਛਮੀ ਗਾਰੋ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਤੂਰਾ) 6. ਦੱਖਣੀ ਗਾਰੋ ਪਹਾੜੀਆਂ 7. ਰਿਭੋਇ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇੱਥੋਂ ਦੇ 80 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਤੇਜ ਪੱਤਰ, ਗੰਨਾ, ਤਿਲਹਨ, ਮੇਸਤਾ, ਤੰਬਾਕੂ, ਕਪਾਹ, ਪਟਸਨ ਅਤੇ ਸੁਪਾਰੀ ਆਦਿ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਚੌਲ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦੇ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ। ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖਣਿਜ : ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਲਾ, ਕਵਾਰਟਜ਼, ਸਿਲੀਮੇਨਾਈਟ, ਫੈਲਸਪਾਰ, ਅਗਨੀ ਸਹਿ ਮਿੱਟੀ, ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਕੋਰੰਡਮ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਲ ਸਿਲੀਮੇਨਾਈਟ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ 95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਇਸੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਲਾਈਵੁੱਡ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਿਰਾਪੂਜੀ (ਮੇਮੁਲਾ) ਵਿਚ ਸੀਮੈਂਟ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ।

ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਭਵਸਵਈ ਝਰਨਾ (ਚਿਰਾਪੂਜੀ ਵਿਚ), ਗਰਮ ਸੋਮਾ (ਜਕਰੇਮ), ਮੱਛੀ ਕੇਂਦਰ (ਰਾਨੀਕੋਰ) ਅਤੇ ਉਮਇਮ ਝੀਲ ਆਦਿ।

ਪੁਰਬ-ਤਿਉਹਾਰ : ਸ਼ਾਂਦ ਸੁਖੀਸੀਮਾ ਮੁੱਖ ਪੁਰਬ ਹੈ। ਜੈਂਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੁਰਬ ਬੇਹਦੀਗਖੁਲਾਮ ਅਤੇ ਖਾਸੀਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਪਾਂਬਲਾਂਗ ਨੋਕਕੋਮ ਹੈ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਨਾਰਥ-ਈਸਟਰਨ ਹਿਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਸ਼ਿਲਾਂਗ)।

20. ਗੋਆ

ਖੇਤਰਫਲ : 3,702 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਪਣਜੀ।

ਵਸੋਂ : 1,457,723 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 968 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 394 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 30 ਮਈ 1987।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਰਾਠੀ, ਕੋਂਕਣੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 87.40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ-ਦੋ : ਉੱਤਰੀ ਗੋਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਗੋਆ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਕੁੱਲ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਭੂਮੀ ਦਾ 8.53 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਸੰਚਿਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਲਾਂ, ਨਾਰੀਅਲ, ਕਾਜੂ, ਗੰਨਾ, ਕੇਲਾ, ਅਨਾਨਾਸ ਅਤੇ ਅੰਬ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਮੂੰਗਫਲੀ, ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖਣਿਜ : ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹਾ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਅਤੇ ਸਿਲਿਕਾ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਆਮਦਨ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ : ਇਥੋਂ ਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਵਰਖਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਬੇਕਰੀ, ਛਾਪੇਖਾਨੇ, ਲੱਕੜੀ ਚੀਰਨ ਦੀ ਮਿੱਲ, ਟਾਇਰ, ਫਲਾਂ ਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਡੱਬਾਬੰਦੀ, ਕਾਜੂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਾਬਣ, ਫਰਨੀਚਰ, ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰਾਂ ਦੇ ਰਿਬਨ, ਕਾਰਬਨ, ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੈਟਰੀਆਂ, ਪੋਲੀਥੀਨ ਦੇ ਥੈਲੇ ਅਤੇ ਸੋਡੀਅਮ ਆਦਿ।

21. ਮਣੀਪੁਰ

ਖੇਤਰਫਲ : 22,327 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਇੰਫਾਲ।

ਵਸੋਂ : 2,721,765 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 987 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਦੀ ਘਣਤਾ : 122 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 79.85 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 21 ਜਨਵਰੀ 1972

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਣੀਪੁਰੀ।

ਹਾਈ ਕੋਰਟ : ਗੁਹਾਟੀ (ਅਸਾਮ)।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : ਨੌਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : 1. ਸੈਨਾਪਤੀ 2. ਉਖਰੁਲ 3. ਪੂਰਬੀ ਇੰਫਾਲ 4. ਪੱਛਮੀ ਇੰਫਾਲ 5. ਡਾਮੋਂਗਲੋਂ 6. ਚੁਰਾਚਾਂਦਪੁਰ 7. ਚੰਡੇਲ 8. ਬੋਬਲ 9. ਬਿਸ਼ਨੂਪੁਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਮਣੀਪੁਰ ਦੇ 87 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜੰਗਲ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰ ਦਾ 67.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਨ। ਚੌਲ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਕਣਕ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਵੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਇੱਥੇ ਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ—ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ, ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਬੈਂਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਲੁਹਾਰਾ ਕੰਮ, ਚਮੜੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਤੇਲ ਅਤੇ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਕੁਟਾਈ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : 1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1981 ਤੋਂ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਮਣੀਪੁਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ : ਹੀਤੋਂ-ਗਬਾ, ਚਿਏਹਾਆਓਬ, ਹੀਕੂ, ਲਾਹਿਰਾਓਬ, ਨਿੰਗੋਲਚਾਕ ਅਤੇ ਰਾਸਲੀਲਾ।

ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ : ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ 7 ਵੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਬਿਜਲੀ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਚਾਨਾਂ ਲੋਕਟਾਕ ਹੈ।

22. ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਪੁਰਾਤਨ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ 'ਮੱਗਧ ਦੇਸ਼' ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ।

ਖੇਤਰਫਲ : 2,40,928 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਲਖਨਊ।

ਵਸੋਂ : 1,99,581,477 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 828 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਦੀ ਘਣਤਾ : 828 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 69.72 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 1956

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਗੰਗਾ, ਯਮਨਾ, ਘਘਰ, ਚੰਬਲ, ਸੋਨ, ਤਾਪਤੀ, ਬੇਤਵਾ, ਸਿੰਧ, ਟੋਂਸ, ਕਾਲੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਕੇਨ ਆਦਿ।

ਵੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਪ੍ਰਯਾਗ, ਮਥਰਾ, ਅਜੁੱਧਿਆ, ਚਿੱਤਰਕੂਟ, ਸਾਰਨਾਥ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, ਆਗਰਾ, ਲਖਨਊ, ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ, ਕੁਸ਼ੀਨਗਰ (ਬੁੱਧ ਦਾ ਮਹਾ-ਪਰਿਨਿਰਵਾਣ ਸਥਾਨ), ਗੋਰਖਪੁਰ, ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ, ਓਬਰਾ (ਮਿਰਜਾਪੁਰ), ਜਾਗੇਸ਼ਵਰ, ਕੋਸ਼ਾਂਭੀ ਆਦਿ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 71

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਚਿੱਤਰਕੂਟ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ, ਕਾਨਪੁਰ (ਸ਼ਹਿਰੀ), ਆਗਰਾ, ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ, ਚੰਦੌਲੀ, ਬਲਰਾਮਪੁਰ, ਇਟਾਵਾ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, ਉੱਨਾਵ, ਏਟਾ, ਸਰਾਵਸੰਤੀ, ਖੀਰੀ, ਗਾਜ਼ੀਪੁਰ, ਗੌਂਡਾ, ਹਾਸਰਸ, ਸੋਨਭੱਦਰ, ਗੋਰਖਪੁਰ, ਜਾਲੌਨ, ਜੌਨਪੁਰ, ਝਾਂਸੀ, ਰਵੀਦਾਸ ਨਗਰ, ਦੇਵਰਿਆ, ਮਊ, ਪੀਲੀਭੀਤ, ਪ੍ਰਤਾਪਗੜ੍ਹ, ਫਤਿਹਪੁਰ, ਫਾਰੂਖਾਬਾਦ, ਮਹੋਬਾ, ਅੰਬੇਦਕਰ ਨਗਰ, ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ, ਬਦਾਯੂੰ, ਬਲੀਆ, ਬਸਤੀ ਬਹਿਰਾਈਚ, ਬਾਂਦਾ, ਬਾਰਾਬੰਕੀ, ਬਿਜਨੌਰ, ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ, ਬਰੇਲੀ, ਮੇਨਪੁਰੀ,

ਮਥੁਰਾ, ਮਿਰਜਾਪੁਰ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਨਗਰ, ਮੇਰਠ, ਮੈਨਪੁਰੀ, ਰਾਮਪੁਰ, ਰਾਏ ਬਰੇਲੀ, ਲਖਨਊ, ਸਿਧਾਰਥ ਨਗਰ, ਲਲਿਤਪੁਰ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਸਾਹਜ਼ਹਾਨਪੁਰ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਸੀਤਾਪੁਰ, ਸੁਤਲਾਨਪੁਰ, ਹਮੀਰਪੁਰ, ਹਰਦੋਈ, ਗਾਜ਼ੀਆਬਾਦ, ਕਾਨਪੁਰ (ਦਿਹਾਤੀ), ਬਾਗਪਤ, ਸੰਤ ਕਬੀਰ ਨਗਰ, ਮਹਾਰਾਜਗੰਜ, ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਨਗਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਕਣਕ, ਛੋਲੇ, ਜੌਂ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੰਨਾ, ਤਿਲ, ਬਾਜਰਾ, ਅਲਸੀ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਤੰਬਾਕੂ, ਕਪਾਹ, ਮੂੰਗਫਲੀ ਤੇ ਚਾਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਰਾਜ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਫੀਮ ਲਈ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਖੰਡ ਉੱਤਪਾਦਕ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਹੱਥਖੰਡੀ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਹੈ। ਗਰਮ ਕੱਪੜਾ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ, ਚਮੜਾ, ਬੂਟ, ਸ਼ਰਾਬ, ਕਾਗਜ਼, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਕੱਚ ਉਦਯੋਗ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸਤਕਾਰੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ, ਧਾਤੂ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਮੂਰਤੀਆਂ, ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਖਿਡੌਣੇ, ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੰਮ, ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਕਲਾਮਈ ਵਸਤਾਂ, ਹਾਥੀ ਦੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਬਕਸ਼ੇ, ਇੱਤਰ, ਖੁਸ਼ਬੋ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ, ਖਾਦੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਕਾਇਮ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਇੱਥੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਸੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਰਿੰਦਰ ਦੇਵ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਆਜ਼ਾਦ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗੋਵਿੰਦ ਵੱਲਭ ਪੰਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਰੁਹੇਲਖੰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਖਨਊ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸੰਪੂਰਣਾਨੰਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿਆਲਬਾਗ, ਆਰ.ਈ.ਆਈ. ਡੀਮਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।

23. ਬਿਹਾਰ

ਖੇਤਰਫਲ : 99,200 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਪਟਨਾ।

ਵਸੋਂ : 103,804,637 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 947 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 1102 ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ, 1956।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 63.82 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 38

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਪਟਨਾ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਬੇਗੁਸਰਾਇ, ਭਾਗਲਪੁਰ, ਭੋਜਪੁਰ, ਗਯਾ, ਦਰਭੰਗਾ, ਦੇਵਘਰ, ਗੋਂਡਾ ਗੋਪਾਲਗੰਜ, ਗੁਮਲਾ, ਕਟੀਹਾਰ, ਖਗੜਿਆਂ, ਮਧੇਪੁਰਾ, ਮਧੂਬਨੀ, ਮੁੰਗੇਰ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਪੁਰ, ਨਾਲੰਦਾ, ਨਵਾਦਾ, ਪਾਲਮਊ (ਡਾਲਟਨਗੰਜ), ਪੱਛਮੀ ਚੰਪਾਰਨ (ਬੇਤੀਆਂ), ਪੂਰਬੀ

ਚੰਪਾਰਲ (ਮੋਤੀਹਾਰ), ਪੂਰਣੀਆ, ਰੋਹਤਾਸ (ਸਾਸਾਰਾਮ), ਸਹਰਸਾ, ਸਾਹਿਬ ਗੰਜ, ਸਮਸਤੀਪੁਰ, ਸਰਨ (ਛਪਰਾ), ਸੀਤਾਮੜੀ, ਸੀਵਾਨ ਵੈਸ਼ਾਲੀ, ਸੀਵਾਨ ਵੈਸ਼ਾਲੀ, ਜਹਾਨਾਬਾਦ, ਭਤੂਆ, ਲਖੀਸਰਾਇ, ਬਾੜ੍ਹ, ਅਰਰਿਆ, ਜਮੁਈ, ਸੁਪੌਲ ਆਦਿ।

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਗੰਗਾ, ਸਰਯੂ, ਦਮੋਦਰ, ਕਰਮਨਾਸ਼ਾ, ਗੰਡਕ, ਬੁੱਢੀ ਗੰਡਕ, ਸੋਨ, ਕੋਸੀ, ਬਾਸਮਤੀ ਅਤੇ ਅਜੈ ਨਦੀ ਦੇ ਬਨਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖੇਤੀ : ਇਹ ਰਾਜ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਕਣਕ, ਝੋਨਾ, ਜੌਂ, ਛੋਲੇ, ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਗੰਨਾ, ਰਾਈ, ਮੱਕੀ, ਅਰਹਰ, ਪਟਸਨ ਅਤੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖਣਿਜ : ਸੋਨਾ, ਟਿਨ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਫਾਇਰ ਕਲੇਅ, ਅਬਰਕ, ਸਲਫਰ, ਚੂਨਾ ਅਤੇ ਐਸਬੈਸਟਾਸ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ : ਇਥੇ 28 ਖੰਡ ਮਿੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਸਤੀਪੁਰ, ਸਿਵਾਨ, ਦਰਭੰਗਾ, ਚੰਪਾਰਨ, ਗਯਾ, ਮਹਾਰਾਜਗੰਜ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਪੁਰ ਅਤੇ ਭੋਜਪੁਰ ਦੀਆਂ ਖੰਡ ਮਿੱਲਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ, ਪਟਸਨ ਉਦਯੋਗ (ਮਿੱਲਾਂ), ਰੇਸ਼ਮ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ, ਕੱਚ ਉਦਯੋਗ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਉਦਯੋਗ, ਚਮੜਾ ਉਦਯੋਗ, ਤੰਬਾਕੂ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਉਦਯੋਗ (7 ਮਿੱਲਾਂ) ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਇਥੇ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਟਨਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਬੁਦਾਬਖ਼ਸ਼ ਖਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਜਾਇਬਘਰ, ਸ਼ਹੀਦਾ ਸਮਾਰਕਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹਾਊਸ, ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਿਰਲਾ ਮੰਦਰ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਮੰਦਰ, ਗਾਂਧੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀ ਦੀ ਹਵੇਲੀ, ਮੁੰਗੇਰ (ਮੁਗਲਕਾਲੀਨ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਗਾਉਂ-ਮੰਦਰ ਤੇ ਬਰਾਹੀ ਦੀ ਗੁਫਾ), ਨਾਲੰਦਾ, ਬੁੱਧ ਗਯਾ, ਪਾਵਾਪੁਰੀ, ਬਿਹਾਰ ਸ਼ਰੀਫ, ਸਾਸਾਰਾਮ ਦਾ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਮਕਬਰਾ, ਆਰਾ ਦਾ ਆਰਣਯ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਪੂਰਣੀਆ ਦਾ ਪੂਰਨ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਬਿਹਾਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਨਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਨਾ), ਮਾਂਝੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਭਾਗਲਪੁਰ), ਕਾਮੇਸ਼ਵਰ ਸਿੰਘ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਦਰਭੰਗਾ), ਮਗਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਬੋਧ ਗਯਾ), ਡਾ. ਰਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਸਮਸਤੀਪੁਰ), ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਦਕਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਮੁਜ਼ੱਫਰਪੁਰ), ਤਿਲਕ ਮਾਂਝੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਭਾਗਲਪੁਰ), ਵੀਰ ਕੁੰਵਰ ਸਿੰਘ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਆਰਾ), ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਓਪਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਖੇਤਰੀ ਦਫਤਰ ਪਟਨਾ), ਭੂਪਿੰਦਰ ਨਾਰਾਇਣ ਮੰਡਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਮਧੇਪੁਰਾ), ਲਲਿਤ ਨਾਰਾਇਣੀ ਮਿਥਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਦਰਭੰਗਾ)।

ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ਰਨਗਾਹ : ਵਾਲਮਿਕ ਸ਼ਰਨਗਾਹ (ਪੱਛਮੀ ਚੰਪਾਰਨ), ਰਾਜਗੀਰ ਪਨਾਹਗਾਹ (ਨਾਲੰਦਾ), ਭੀਮ ਸ਼ਰਨਗਾਹ (ਮੁੰਗੇਰ), ਨਾਗੀ ਸ਼ਰਨਗਾਹ (ਗਯਾ), ਉਦੈਪੁਰ ਸ਼ਰਨਗਾਹ ਬੇਤੀਆ (ਪੱਛਮੀ ਚੰਪਾਰਨ) ਕੈਮੂਰ ਸ਼ਰਨਗਾਹ (ਸਾਸਾਰਾਮ)।

24. ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਖੇਤਰਫਲ : 83,734 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਈਟਾਨਗਰ।

ਰਾਜ ਦਿਵਸ : 20 ਜਨਵਰੀ 1972।

ਵਸੋਂ : 1,382,611 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 17 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 66.95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 14

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : (1) ਦਿਵੰਗਵੇਲੀ (ਜਨੀਨੀ), (2) ਪੂਰਬੀ ਕਾਮੋਂਗ (3) ਪੂਰਬੀ ਸਿਆਂਗ (4) ਲੋਹਿਤ (ਤੇਜੂ), (5) ਲੋਅਰ ਸਰਵਨਗਿਰੀ (ਜੀਨੋ) (6) ਤਿਰਪ (ਥੋਂਸਾ) (7) ਅਪਰ ਸਰਵਨਗਿਰੀ (ਜੀਨੋ) (8) ਪੱਛਮੀ ਕਾਮੋਂਗ (9) ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਂਗ (10) ਤਵਾਂਗ (11) ਚੋਂਗਲਾਂਗ (12) ਪਾਯੂਮਪਾਰੇ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਨਿੱਸੀ, ਨੋਕਟੇ, ਬਰਾਨੀ, ਆਕਾ, ਤਾਗਿਨ, ਮੋਂਪਾ, ਮੀਜੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਥੇ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਮੱਕੀ, ਚੌਲ, ਮੋਟਾ ਅਨਾਜ, ਕਣਕ, ਦਾਲਾਂ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਆਲੂ, ਗੰਨਾ, ਅਦਰਕ, ਮਿਰਚ, ਕਪਾਹ, ਥੋਰ, ਨਾਸ਼ਪਾਤੀ, ਆੜੂ, ਚੈਰੀ, ਜੈਤੂਨ, ਸੇਬ ਅਤੇ ਬਦਾਮ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਥੋਂ ਦਾ 61.7 ਫੀਸਦੀ ਖੇਤਰ ਜੰਗਲ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ। ਟੋਰੀਆਂ ਦੀ ਬੁਣਾਈ, ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਕਿੰਗ, ਸਾਬਣ, ਮੋਮਬੱਤੀ, ਇਸਪਾਤ, ਕਾਠ ਦਸਤਕਾਰੀ, ਪਲਾਈਵੁੱਡ, ਚਾਹ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਇਥੇ ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਤੇਲ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਅੰਦਾਜ਼ਨ 842.30 ਲੱਖ ਟਨ ਕੋਲੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ।

ਟਿੱਪਣੀ : ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਸੀਮਾ ਏਜੰਸੀ ਨੇਫਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ। 20 ਫਰਵਰੀ, 1987 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ 24ਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ।

25. ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਖੇਤਰਫਲ : 3,08,245 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਭੂਪਾਲ।

ਵਸੋਂ : 72,597,565 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 930 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਅਣਤਾ : 230 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਹਾਈਕੋਰਟ (ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ) : ਜਬਲ (ਇੰਦੌਰ ਅਤੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਵਿਚ ਖੰਡਪੀਠ)।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 70.63 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ (1956)

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 48

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਭੂਪਾਲ, ਇੰਦੌਰ, ਉਂਜੈਨ, ਪੂਰਬੀ ਨਿਮਾੜ, ਪੱਛਮੀ ਨਿਮਾੜ, ਗੁਨਾ, ਬੜਵਾਣੀ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਛਤਰਪੁਰ, ਛਿੰਦਵਾੜਾ, ਜਬਲਪੁਰ, ਝਾਬੁਆਂ, ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ, ਦੀਆ, ਮੋਹ, ਦਰਸ, ਦੇਵਾਸ, ਧਾਰ, ਨਰਸਿੰਹਪੁਰ, ਪੰਨਾ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਬੇਤੂਲ, ਪਿੰਡ, ਮੰਡਲਾ, ਮੰਦਸੌਰ, ਮੁਰੈਨਾ, ਰਤਲਾਮ,

ਰਾਜਗੜ੍ਹ, ਰਾਇਸੈਨ, ਰੀਵਾ, ਵਿਦਿਸ਼ਾ, ਸ਼ਹਿਡੋਲ, ਸਾਜਾਪੁਰ, ਸ਼ਿਵਾਪੁਰੀ, ਉਮਰੀਆ, ਸਤਨਾ, ਸਰਗੁਜਾ, ਸਾਗਰ, ਸੀਧੀ ਸਿਵਾਨੀ, ਸੀਹਰ, ਕਟਨੀ ਡਿਡੋਗ, ਨੀਮਚ, ਹਰਦਾ, ਹੋਸ਼ੰਗਾਬਾਦ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਖੇਤੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਖਾਦ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ ਜਵਾਰ, ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਛੋਲੇ, ਤਿਲਹਨ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਮਹਾਂਨਦੀ, ਨਰਮਦਾ, ਤਾਪਤੀ, ਚੰਬਲ, ਬੇਤਵਾ, ਪਾਰਬਤੀ, ਟੋਸ, ਇੰਦਰਾਵਤੀ, ਕਾਲੀ ਸਿੰਧ।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਕੋਲਾ, ਲੋਹਾ, ਹੀਰਾ, ਮੈਗਨੀਜ਼, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਸੀਸਾ, ਤਾਂਬਾ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਪੱਥਰ, ਯੂਰੇਨੀਅਮ, ਐਸਬੋਸਟਾਸ ਅਤੇ ਬਾਕਸਾਈਟ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਲ : ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦੀ ਸਮਾਧ, ਤਾਨਸੈਨ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਸਾਂਚੀ ਦਾ ਸਤੂਪ, ਮਹਾਕਾਲੀ ਦਾ ਮੰਦਰ, ਜਬਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ।

ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸੰਸਥਾਨ : ਰੇਲਵੇ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ, ਸਕਿਉਰਿਟੀ ਪੇਪਰ ਮਿੱਲ (ਹੋਸ਼ੰਗਾਬਾਦ), ਕਰੰਸੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈੱਸ (ਦੇਵਾਸ), ਗਨ ਕੈਰਿਜ਼ ਫੈਕਟਰੀ (ਜਬਲਪੁਰ), ਆਰਡੀਨੈਂਸ ਫੈਕਟਰੀ (ਖਮੀਰੀਆ) ਭੂਪਾਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਹਵਾਈ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਲ ਲਿਮਟਿਡ, ਗਵਾਲੀਅਰ ਲੈਂਦਰ ਫੈਕਟਰੀ ਐਂਡ ਵੇਨੇਰੀ, (ਰਤਲਾਮ), ਅਲਕੋਹਲ ਪਲਾਂਟ ਐਂਡ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ ਅਸਟੇਟ (ਰਤਲਾਮ)।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਇਥੇ ਕੋਲਾ, ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਚੂਨਾ, ਪੱਥਰ, ਸੋਨਾ, ਤਾਂਬਾ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਬਾਕਸਾਈਟ, ਹੀਰੇ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਜ਼ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਚੰਬਲ ਨਦੀ ਘਾਟੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹੇਠ ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ, ਗਾਂਧੀ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ, ਕੋਟਾ ਬੈਰਾਜ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਰਮਿਲ ਯੋਜਨਾ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼-ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਪੇਂਚ ਯੋਜਨਾ ਛਿੰਦਵਾੜਾ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲੀ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ, ਬਾਵਨ ਘੜੀ ਯੋਜਨਾ, ਬਾਣ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ। ਬਾਣ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਲੋਅਰ ਕੋਲਾਬ ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਨਾ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼-ਉੜੀਸਾ), ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਸਾਗਰ ਯੋਜਨਾ (ਨਰਮਦਾ ਨਦੀ ਉੱਤੇ)।

26. ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਹ 26ਵਾਂ ਰਾਜ 1 ਨਵੰਬਰ 2000 ਨੂੰ ਨਕਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਪਾਲ ਦਿਨੇਸ਼ ਨੰਦਨ ਸਹਾਇ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਅਜੀਤ ਜੋਗੀ ਬਣਾਏ ਗਏ।

ਖੇਤਰਫਲ : 1,35,194 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਰਾਇਪੁਰ।

ਵਸੋਂ : 25,540,196 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 991 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 189 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 71.04 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 1 ਨਵੰਬਰ 2000

ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ : 90, ਲੋਕ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ-11, ਰਾਜ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ-5

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 18

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਰਾਇਪੁਰ, ਦੁਰਗ, ਮਹਾਸਮੁੰਦ, ਰਾਇਗੜ੍ਹ, ਜਸ਼ਪੁਰ, ਧੰਤਰੀ, ਰਾਜਨੰਦ ਗਾਓਂ, ਅੰਬਿਕਾਪੁਰ (ਸਰਗੁਜਾ), ਜਗਦਾਲਪੁਰ (ਬਸਤਰ), ਦਾਂਤੇਵਾੜਾ, ਬੈਕੁੰਠਪੁਰੀ (ਕੋਰੀਆ) ਜਾਂਜੀਗੀਰਚਾਂਪਾ, ਕੋਰਬਾ, ਕਾਂਕੋਰੇ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਕੁਬਰਧਾ।

ਨਦੀਆਂ : ਮਹਾਨਦੀ, ਤੰਦੁਲਾ।

ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਮਹਾਨਦੀ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਯੋਜਨਾ, ਮੇਰੀ ਯੋਜਨਾ, ਕੋਡਾਰ ਯੋਜਨਾ, ਜੌਂਕ ਯੋਜਨਾ, ਹਸਤੋਬਾਗੋ ਯੋਜਨਾ।

ਖਣਿਜ : ਇਹ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਨੀਲਮ, ਹੀਰੇ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਪੱਥਰ, ਬਾਕਸਾਈਟ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਕੱਚੀ ਕਲੀ, ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਫਾਇਰ ਮਿੱਟੀ, ਬਲੌਰੀ ਪੱਥਰ, ਫਲੋਰਾਈਟ ਅਤੇ ਕੋਲਾ ਆਦਿ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ 41372 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਭਲਾਈ ਇਸਪਾਤ ਕਾਰਖਾਨਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਅਲੂਮੀਨੀਅਮ ਕੰਪਨੀ (BALCO) ਕੋਰਬਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਮਦਨ ਮੰਜਰੀ (ਖੁਜਰਾਹੋ), ਅਮਰ ਕੰਟਕ, ਮਨਵਾ ਅਤੇ ਕੋਰੋਮੜੀਓ ਆਦਿ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਰਾਇਪੁਰ), ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਰਾਇਪੁਰ), ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਖੇਤਾਗੜ੍ਹ, ਗੁਰੂ ਘਾਸੀਦਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਬਿਲਾਸਪੁਰ) ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹਨ।

27. ਉੱਤਰਾਖੰਡ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਉੱਤੇ 27ਵੇਂ ਰਾਜ ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਦਾ ਉਦੈ 9 ਨਵੰਬਰ 2000 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜਪਾਲ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਨਿਤਿਆਨੰਦ ਸੁਆਮੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਖੇਤਰਫਲ : 53,618 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਦੇਹਰਾਦੂਨ।

ਵਸੋਂ : 10,116,752 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਿਕ)

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 963 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 189 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 9 ਨਵੰਬਰ 2000

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 79.63 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 13

ਜੰਗਲ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ : 34243 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਖੇਤੀਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ : 15 ਫੀਸਦੀ।

ਹਿਮਨਦ : ਔਲੀ, ਪਿੰਡਾਰੀ।

ਲੋਕ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ : 5, ਰਾਜ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ : 3

ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ : ਅਲਕਨੰਦਾ, ਰਾਜ ਗੰਗਾ, ਯਮਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ।

ਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ : ਵਣ ਪਸ਼ੂ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ, ਪੁਲਾੜ ਸੂਚਨਾ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ, ਨਹਿਰੂ ਪਰਬਤਾਰੋਹਣ, ਸੰਸਥਾ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਭਾਰਤੀ ਰੱਖਿਆ ਅਕਾਦਮੀ, ਵਾਡੀਆ ਭੂ-ਗਰਭ ਸੰਸਥਾ, ਕਾਲਾਗੜ੍ਹ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਕਾਦਮੀ-ਦੇਹਰਾਦੂਨ, ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅਕਾਦਮੀ, ਭਾਰਤੀ ਸਰਵੇਖਣ ਸੰਸਥਾ।

ਮੁੱਖ ਬੰਨ੍ਹ : ਟਿਹਰੀ ਬੰਨ੍ਹ ਟਿਹਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਸਾਗਰ ਬੰਨ੍ਹ।

ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ : ਬਦਰਨਾਥ, ਕੇਦਾਰ ਨਾਥ, ਜੋਸ਼ੀ ਮੱਠ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼ (ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ), ਹੇਮਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕਮੱਤਾ ਅਤੇ ਗੀਠਾ ਸਾਹਿਬ (ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ)।

ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ : ਅਲਮੌੜਾ, ਦੇਹਰਾਦੂਨ, ਮਸੂਰੀ, ਨੈਨੀਤਾਲ।

ਮੁੱਖ ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼, ਹਰਿਦੁਆਰ, ਬੁੱਢਾ ਕੇਦਾਰ, ਹਰ-ਕੀ-ਦੂਨ, ਜਾਨਕੀ ਚੱਟੀ, ਲਾਖਾ ਮੰਡਲ, ਕੈਂਪਟੀ ਚਸ਼ਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਨਾਰਮ ਟਿੱਬਾ, ਤ੍ਰਿਯੁਗੀ ਨਾਰਾਇਣ, ਸੋਨ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਗੁਪਤ ਕਾਸ਼ੀ, ਚਕਰਾਤਾ, ਰੁਦਰ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਭੀਮਤਾਲ, ਪੁਨਯ ਗਿਰੀ ਦੇਵੀ, ਖੁਰਪਾਤਾਲ, ਦੇਵ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਪੌੜੀ, ਕਾਲਪੋਸ਼ੇਵਰ, ਸੀਲ ਕੋਟੀ, ਤਪੋ ਵਣ ਆਦਿ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਪਿੰਡਾਰੀ, ਕਾਛਨੀ, ਸ਼ਲਮ, ਮਿਲਾਮ ਆਦਿ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਵੀ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ : ਗੋਬਿੰਦ ਵੱਲਭ ਪੰਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੰਤ ਨਗਰ, ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ-ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ, ਭਾਰਤ ਤਕਨੀਕੀ, ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸੰਸਥਾ-ਰੁੜਕੀ, ਕਮਾਯੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੈਨੀਤਾਲ।

ਜੰਗਲ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਸੁਰੱਖਿਆ : ਰਾਜਾ ਜੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ (ਦੇਹਰਾਦੂਨ, ਹਰਿਦੁਆਰ, ਮਾਲਸੀ ਹਿਰਨ ਪਾਰਕ (ਦੇਹਰਾਦੂਨ), ਜਿਮ ਕਾਰਬੇਟ ਪਾਰਕ (ਰਾਮਨਗਰ)।

28. ਝਾਰਖੰਡ ਰਾਜ

ਝਾਰਖੰਡ 15 ਨਵੰਬਰ 2000 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ 28ਵੇਂ ਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜਪਾਲ ਪ੍ਰਭਾਤ ਲਾਲ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਬਾਬੂ ਲਾਲ ਮਹਾਂਡੀ ਥਾਪੇ ਗਏ।

ਖੇਤਰਫਲ (ਰਕਬਾ) : 8,04,14 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਰਾਂਚੀ।

ਵਸੋਂ : 26,909,428 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਿਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 991 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 414 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 67.63 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਲੋਕ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ : 14, ਰਾਜ ਸਭਾ-6, ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ-82

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 18

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਰਾਂਚੀ, ਗੜ੍ਹਵਾ, ਪਾਕੁਤ, ਦੁਮਕਾ, ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ, ਬੋਕਾਰੋ, ਮੁਸਲਾ, ਸਾਹੇਬਗੰਜ, ਧਨਬਾਦ, ਗਿਰੀਡੀਹ, ਗੋਡਾ, ਪਨਾਮੂ, ਚਤਰਾ, ਦੇਵਧਰ, ਕੋਡਰਮਨ।

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦਾ 45 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਖਣਿਜ ਉਤਪਾਦਨ ਇਥੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਇਥੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਣਿਜ-ਮੈਗਨੀਜ਼ ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ, ਗ੍ਰੇਵਾਈਟ, ਕ੍ਰੋਮਾਈਟ, ਐਸਬੈਸਟਾਸ, ਬੈਰਾਈਟਸ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ, ਫੈਲਸਪਾਰ, ਕੋਲੋਬਾਈਟ, ਸ਼ੋਰਾ, ਲੈਂਡ, ਚਾਂਦੀ, ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਖਣਿਜ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਖਣਿਜਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—ਧਾਤਵੀ, ਅਧਾਤਵੀ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ।

ਉਦਯੋਗ : ਟਾਟਾ ਆਇਰਨ ਐਂਡ ਸਟੀਲ ਕੰਪਨੀ, ਟਾਟਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਕੰਪਨੀ, ਸਿੰਦਰੀ ਖਾਦ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਭਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲਜ਼ ਕਾਰਖਾਨਾ ਬੋਕਾਰੋ, ਬੁਰੂਦ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤਾਂਬਾ ਨਿਗਮ ਆਦਿ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹਨ। ਬਿਹਾਰ ਮਾਇਕਾ ਸਿੰਡੀਕੇਟ ਲਿਮਟਿਡ (ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ), ਬਿਹਾਰ ਸਟੇਟ ਸੁਪਰ ਫਾਸਫੇਟ ਫੈਕਟਰੀ ਲਿਮਟਿਡ (ਧਨਬਾਦ), ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਪਲਾਂਟ (ਘਾਟਸ਼ਿਲਾ), ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜ਼ਿੰਕ ਲਿਮਟਿਡ (ਧਨਬਾਦ), ਮਾਈਨਿੰਗ ਐਂਡ ਅਲਾਈਡ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਰਾਂਚੀ)।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਝਾਰਖੰਡ ਦਾ ਜਨਜੀਵਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਖੂਹ ਹਨ। ਇਥੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਮੱਕੀ, ਰਾਂਗੀ, ਬਾਜਰਾ, ਜੌਂ, ਤੀਸੀ, ਆਲੂ, ਸਰ੍ਹੋਂ ਅਤੇ ਰਾਈ ਆਦਿ ਫਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਣ-ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਦਮੋਦਰ ਘਾਟੀ ਯੋਜਨਾ (i) ਮੈਥਾਨ ਬੰਨ੍ਹ (ii) ਚੈਤ ਪਹਾੜੀ ਬੰਨ੍ਹ (iii) ਤੱਲਈਆ ਬੰਨ੍ਹ (iv) ਕੁਨਾਰ ਬੰਨ੍ਹ (v) ਬਾਲ ਪਹਾੜੀ ਬੰਨ੍ਹ (vi) ਬੋਕਾਰੋ ਬੰਨ੍ਹ (vii) ਚੰਦਰਾਪੁਰ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ (viii) ਬੋਕਾਰੋ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਰਾਂਚੀ, ਧਨਬਾਦ, ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ, ਸਿੰਦਰੀ, ਤੋਪਚਾਂਗੀ (ਝੀਲ), ਪੰਚਤ ਤੇ ਮੈਥਾਨ (ਧਨਬਾਦ), ਬੋਕਾਰੋ, ਬੈਦਨਾਥ ਧਾਮ (ਦੇਵਘਰ), ਗੁਮਲਾ, ਗੋੜਦਾ, ਬੇਤਲਾ ਕੌਮੀ ਪਾਰਕ, ਪਾਰਸਨਾਥ (ਗਿਰੀਡੀਹ), ਰਾਜਰਪਾ (ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ)।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ : ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ), ਰਾਂਚੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਰਾਂਚੀ), ਬਿਰਸਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਰਾਂਚੀ), ਸਿੰਧੂ ਕਾਨਹੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਦੁਮਕਾ), ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ (ਰਾਂਚੀ), ਪਾਟਲੀਪੁੱਤਰ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ (ਰਾਂਚੀ), ਪਾਟਲੀਪੁੱਤਰ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ (ਧਨਬਾਦ), ਹਸਪਤਾਲ ਆਫ ਮੈਂਟਲ ਡਿਸੀਜ਼ (ਰਾਂਚੀ) ਅਤੇ ਐੱਮ. ਜੀ. ਐੱਮ. ਕਾਲਜ (ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ) ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ (ਰਾਂਚੀ), ਰਿਜ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ-ਸਿੰਦਰੀ (ਧਨਬਾਦ)।

ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ : ਕੋਡਰ ਰੋਗ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ (ਰਾਂਚੀ), ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਫਾਰ ਆਇਰਨ, ਐਂਡ ਸਟੀਲ (ਰਾਂਚੀ), ਸੈਂਟਰਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਸਾਈਕਿਏਟਰੀ (ਰਾਂਚੀ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਮੈਟਲਰਾਜੀਕਲ ਲੈਬਰਟਰੀ (ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ)

29. ਤੇਲੰਗਾਨਾ

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਹੈਦਰਾਬਾਦ

ਵਸੋਂ : 3.5 ਕਰੋੜ

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੀਟਾਂ : ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ : 17, ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ 119

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਤੇਲਗੂ

ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 29ਵੇਂ ਰਾਜ ਦੇ ਗਠਨ ਸਬੰਧੀ ਮਸੌਦਾ ਵਿਧਾਇਕ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਰਾਜ ਦੇ ਗਠਨ ਸਬੰਧੀ ਮਸੌਦੇ ਨੂੰ ਜੀ ਓ. ਐਮ. ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ 3 ਅਕਤੂਬਰ 2013 ਨੂੰ ਗਠਿਤ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਾਜਧਾਨੀ) ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੈਦਰਾਬਰਦ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਚੋਵਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : (1) ਅਦਿਲਾਬਾਦ (2) ਕਰਮੀਨਗਰ (3) ਖੱਮਮ (4) ਹੈਦਰਾਬਾਦ (5) ਮੇਦਕ (6) ਰੰਗਾ ਰੈਡੀ (7) ਨਾਲਗੋਂਡਾ (8) ਮਹਿਬੂਬ ਨਗਰ (9) ਨਿਜਾਮਾਬਾਦ (10) ਵਾਰੰਗਲ।

ਸੰਘੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (Union Territories)

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ-ਦਿੱਲੀ

ਖੇਤਰਫਲ : 1,483 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ ਜਾਂ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ : ਦਿੱਲੀ।

ਵਸੋਂ : 16,785,235 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 866 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 9,340 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 86.34 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਛੋਲੇ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ, ਜਵਾਰ, ਤੰਬਾਕੂ, ਮਿਰਚ, ਤਿਲਹਨ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਹਨ। ਇਥੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਸਪਾਤ ਢਲਾਈ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦਾ ਕੰਮ, ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ : ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਕੁਤੁਬ ਮੀਨਾਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਣ, ਸ਼ਕਤੀ ਸਥਲ, ਵਿਜੈ ਘਾਟ, ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਰਾਜਘਾਟ, ਬਿਰਲਾ ਮੰਦਰ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ,

ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ), ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਦਿੱਲੀ)।

2. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਖੇਤਰਫਲ : 114 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ ਜਾਂ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਜਨਸੰਖਿਆ : 1,054,686 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 818 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 9,252 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 86.43 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਚਾਵਲ, ਕਣਕ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਬਾਜਰਾ ਹਨ।

ਜੰਗਲ : ਇਥੋਂ ਦੇ 27% ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਹੌਜ਼ਰੀ ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਇਸਪਾਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਉਪਕਰਨ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਲੋਹੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਯੰਤਰ, ਪੋਟਾਸ਼, ਰੇਡੀਓ ਟਰਾਂਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਸੀਮੈਂਟ ਪਾਈਪ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਰੋਜ਼ ਗਾਰਡਨ, ਰਾਕ ਗਾਰਡਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੁੰਜ ਝੀਲ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਗੈਲਰੀ ਆਫ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ, ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ, ਸੁਖਨਾ ਝੀਲ, ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਥੇ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੈ।

3. ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ (ਪੁੱਡੂਚੇਰੀ)

ਖੇਤਰਫਲ : 492 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਪੁੱਡੂਚੇਰੀ

ਵਸੋਂ : 1,244 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 1,038 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 2,598 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 86.55 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 4

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : (1) ਪੁੱਡੂਚੇਰੀ (2) ਮਾਹੇ (3) ਕਰਾਈਕਲ ਅਤੇ (4) ਯਨਾਮ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਲਿਆਲਮ, ਤਾਮਿਲ, ਫ਼ਰੈਂਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਤੇਲਗੂ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ : ਕੱਪੜਾ, ਖੰਡ, ਬਿਜਲੀ ਉਪਕਰਨ, ਕਪੂਰ, ਚਮੜੇ

ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਸਟੇਨਲੈੱਸ ਸਟੀਲ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਕਰੰਸੀ, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਆਦਿ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ : ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਾਟੈਨੀਕਲ ਗਾਰਡਨ, ਗਾਂਧੀ ਸੁਕਵਾਇਰ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ, ਜੌਨ ਆਫ਼ ਆਰਕ ਸੁਕਵਾਇਰ, ਮੈਮੋਰੀਅਲ, ਭਰਥੀਆਰ ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਦਿ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।

4. ਲਕਸ਼ਦੀਪ

ਖੇਤਰਫਲ : 32 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਜਾਂ ਰਾਜਧਾਨੀ : ਕਾਵਰਤੀ।

ਵਸੋਂ : 60595 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 947 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 1894 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 92.28 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਸ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਦੀ ਇਕ ਮਾਤਰ ਫਸਲ ਨਾਰੀਅਲ ਹੀ ਹੈ। ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਛਿੱਲ ਦੀ ਕਤਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਧਾਗੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨ : ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀ : 1956 ਵਿਚ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸੰਘ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ 1973 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਦੀਪ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

5. ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ

ਖੇਤਰਫਲ : 8,249 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਪੋਰਟ ਬਲੇਅਰ।

ਵਸੋਂ : 379,944 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 878 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 46 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਬੰਗਲਾ, ਹਿੰਦੀ, ਤਾਮਿਲ, ਮਲਿਆਲਮ, ਨਿਕੋਬਾਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 86.27 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਰਾਜ ਦਿਹਾੜਾ : 11 ਮਾਰਚ।

ਹਾਈਕੋਰਟ : ਕੋਲਕਾਤਾ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (2) : ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਥੋਂ ਦਾ ਉਸ਼ਣ ਕੰਟੀਬੰਧੀ ਪੌਣ-ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਰਬੜ, ਚਾਵਲ, ਕਾਫੀ, ਨਾਰੀਅਲ, ਸੁਪਾਰੀ, ਕਾਜੂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਨਿੰਬੂ, ਸੰਤਰਾ, ਸ਼ਰੀਫਾ, ਅੰਬ, ਅਮਰੂਦ, ਅਨਾਨਾਸ ਅਤੇ ਕੇਲੇ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੰਗਲ : ਇਥੋਂ ਦੇ 7144 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਹਨ।

ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਸਰੋਤ : ਇਥੇ 15 ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਹਨ। ਫੋਨਿਕਸ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ ਪੋਰਟ ਬਲੋਅਰ ਲਈ ਮੁੱਖ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਪਲਾਈਵੁੱਡ, ਮਾਚਿਸ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਪੈਂਡੇਨਸ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਚਟਾਈਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਹੈ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ : ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚੈਬਮ, ਸਾਮਲ ਪੀਕ, ਸੈਲੂਲਰ ਜੇਲ੍ਹ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਾਰਕ, ਐਂਥ੍ਰੋਪੋਲੋਜੀਕਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਦਵੀਪ ਅਤੇ ਰੋਸ ਆਈਲੈਂਡ ਵੰਡਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

6. ਦਮਨ ਅਤੇ ਦਿਉ

ਖੇਤਰਫਲ : 112 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ (ਦਮਨ 72 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ + ਦੀਵ 40 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ)।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਦਮਨ।

ਵਸੋਂ : 242,911 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਮੁਤਾਬਿਕ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 618 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 2,169 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 87.07 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਰਾਠੀ, ਕੋਂਕਣੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ।

ਹਾਈ ਕੋਰਟ : ਮੁੰਬਈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : 2

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਥੇ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਜਵਾਰ ਅਤੇ ਬਾਜਰਾ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਰੀਅਲ, ਕਾਜੂ, ਸੁਪਾਰੀ, ਅਨਾਨਾਸ, ਅੰਬ ਅਤੇ ਕੇਲਾ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਇਸ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਅਤੇ ਫੈਰੋ ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਬਾਕਸਾਈਟ ਅਤੇ ਸੇਲਫ਼ੀਡੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਨਵੇਂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰਾਂ ਦੇ ਰਿੱਬਨ, ਕਾਰਬਨ ਕਾਗਜ਼, ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੈਟਰੀਆਂ, ਐਕਰੈਲਿਕ ਚਾਦਰਾਂ, ਪਾਲੀਥੀਨ ਦੇ ਬੈਲੇ, ਸੋਡੀਅਮ ਸਿਲੀਕੇਟ, ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦੇ ਜਾਲ, ਸਿੱਪ, ਸਟੋਵ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਸਮਾਨ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਥਾਨ : ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੋਲਬਾ, ਕੋਲਨਗੂਟ, ਬਾਗਾਟੋਰ, ਹਾਸਲ, ਅਨੁਜਲੋ, ਮੀਰਮਾਰ, ਸਾਗਰ ਤੱਟ, ਕੈਥਡਰਲ, ਚਰਚ, ਕਾਬਾਰਡੀ ਰਾਮਾ ਕੇਲਾ, ਮਥੇਮ ਝੀਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

7. ਦਾਦਰਾ ਨਗਰ ਹਵੇਲੀ

ਖੇਤਰਫਲ : 491 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਰਾਜਧਾਨੀ : ਸਿਲਵਾਸਾ।

ਵਸੋਂ : 342,853 (2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ)।

ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ : 775 ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦ।

ਵਸੋਂ ਘਣਤਾ : 698 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ : ਭੀਲੀ, ਭਿਲੋੜੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ।

ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ : 77.65 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ : ਇਸ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ ਦੀ 86 ਫੀਸਦੀ ਜਨਤਾ ਆਦਿਵਾਸੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੇਦਾ ਖੇਤੀ ਹੈ। ਚਾਵਲ, ਕਣਕ, ਤਿਲਹਨ, ਗੰਨਾ ਅਤੇ ਕੇਲਾ ਆਦਿ ਇਥੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ : ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ, ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ, ਪਲਾਸਟਿਕ, ਐਨਕਾਂ, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ, ਬਿਜਲੀ ਉਪਕਰਨ, ਘੜੀਆਂ, ਹੱਥ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਾਗਜ਼, ਚਮੜਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇ

ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦਾ ਸੁਪਰੀਮ ਕਮਾਂਡਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੰਤਰੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੀ ਹੈ। ਕੈਬਨਿਟ ਕਮੇਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਲੋਕ ਸਭਾ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹਨ—

(i) ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣਾ, (ii) ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ, (iii) ਸੁਰੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਤੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਲੈਣੀ।

ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅੰਗ ਹਨ : (i) ਥਲ ਸੈਨਾ, ਜਲ ਸੈਨਾ, ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਚੀਫ ਆਫ ਸਟਾਫ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(i) **ਥਲ ਸੈਨਾ :** ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਮਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ (i) ਪੱਛਮੀ ਕਮਾਂਡ (ii) ਉੱਤਰੀ ਕਮਾਂਡ (iii) ਦੱਖਣੀ ਕਮਾਂਡ (iv) ਪੂਰਬੀ ਕਮਾਂਡ (v) ਸੈਂਟਰਲ ਕਮਾਂਡ। ਹਰੇਕ ਕਮਾਂਡ ਇਕ ਜਨਰਲ ਆਫਿਸਰ ਕਮਾਂਡਿੰਗ-ਇਨ-ਚੀਫ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਨਰਲ ਦੇ ਰੈਂਕ ਦਾ ਅਫਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਮਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਏਰੀਆ ਅਤੇ ਸਬ-ਏਰੀਆ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਰੀਆ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਰੈਂਕ ਦਾ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਸਬ-ਏਰੀਆ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਰੈਂਕ ਦਾ ਅਫਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ii) **ਜਲ ਸੈਨਾ :** ਇਸਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਮਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ : (i) ਪੱਛਮੀ ਕਮਾਂਡ, ਮੁੰਬਈ, (ii) ਪੂਰਬੀ ਕਮਾਂਡ, ਵਿਸਾਖਾਪਟਨਮ (iii) ਦੱਖਣੀ ਕਮਾਂਡ, ਕੋਚੀਨ। ਜਲ ਸੈਨਾ ਕੋਲ ਦੋ

ਜਹਾਜ਼ੀ ਬੇੜੇ- (i) ਪੱਛਮੀ ਜਹਾਜ਼ੀ ਬੇੜਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਜਹਾਜ਼ੀ ਬੇੜਾ ਹਨ। ਆਈ. ਐੱਨ. ਐੱਸ. ਵਿਕਰਾਂਤ ਨੇਵੀ ਦਾ ਫਲੈਗਸ਼ਿਪ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਨੇਵਲ ਆਰਗੇਨੀਜ਼ੇਸ਼ਨ ਆਈ. ਐੱਨ. ਐੱਸ. ਜਾਰਵਾ ਪੋਰਟ ਬਲੇਅਰ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੀ-ਬਰਡ (ਕਰਨਾਟਕ) : ਕਾਨਿਆਵਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(iii) **ਏਅਰ ਫੋਰਸ :** ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਤ ਕਮਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(1) ਪੱਛਮੀ ਏਅਰ ਕਮਾਨ, (2) ਸੈਂਟਰਲ ਏਅਰ ਕਮਾਨ, (3) ਈਸਟਰਨ ਏਅਰ ਕਮਾਨ, (4) ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਮਾਨ, (5) ਮੋਟੀਨੈੱਸ ਕਮਾਨ (6) ਸਾਊਥ ਵੈਸਟਰਨ ਕਮਾਨ, (7) ਸਦਰਨ ਕਮਾਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਪਦ

ਜਲ ਸੈਨਾ	ਥਲ ਸੈਨਾ	ਵਾਯੂ ਸੈਨਾ
ਐਡਮਿਰਲ ਆਫ ਦੀ ਫਾਈਟ	ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ	ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਫ ਏਅਰ ਫੋਰਸ
ਐਡਮਿਰਲ (ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ)	ਜਨਰਲ	ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ
ਉਪ-ਐਡਮਿਰਲ (ਉਪ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ)		
ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਨਰਲ ਏਅਰ ਮਾਰਸ਼ਲ		
ਰਿਅਰ ਐਡਮਿਰਲ	ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ	ਏਅਰ ਵਾਈਸ ਮਾਰਸ਼ਲ
ਕੋਮੋਡੋਰ	ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ	ਏਅਰ ਕੋਮੋਡੋਰ
ਕੈਪਟਨ	ਕਰਨਲ	ਗਰੁੱਪ ਕੈਪਟਨ
ਕਮਾਂਡਰ	ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ	ਵਿੰਗ ਕਮਾਂਡਰ
ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਮੇਜਰ	ਸਕਵੈਡਰਨ ਲੀਡਰ
ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਕੈਪਟਨ	ਫਲਾਇੰਗ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ
ਸਬ-ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਫਲਾਇੰਗ ਅਫਸਰ
ਐਕਟਿੰਗ ਸਬ-ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਸੈਕੰਡ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ	ਪਾਇਲਟ ਅਫਸਰ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੈਡਿਟ ਕੋਰ (ਐਨ. ਸੀ. ਸੀ.) (N.C.C)

ਐੱਨ.ਸੀ.ਸੀ. ਦਾ ਗਠਨ 1948 ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਡਿਫੈਂਸ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਿਭਾਗ ਹਨ— (1) ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਭਾਗ (2) ਜੂਨੀਅਰ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ (3) ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਅਲੱਗ ਹੈ।

ਐੱਨ. ਸੀ. ਸੀ. ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ—

1. ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣਾ।
2. ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
3. ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
4. ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰਾਹੀਂ ਨਾਗਰਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਥਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ।

ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਿਕ ਸੈਨਾ

ਇਸ ਦਾ ਗਠਨ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ ਵਜੋਂ 1949 ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਫੌਜ ਹੈ ਅਤੇ 18 ਤੋਂ 35 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਿਕ ਫੌਜੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੈਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਅਤੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰਮਡ ਕੋਰ, ਆਰਟਿਲਰੀ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਜ਼, ਸਿਗਨਲਜ਼, ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਕੋਰ ਵਿਚ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਭੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਹੋਮ ਗਾਰਡਜ਼

ਅਕਤੂਬਰ 1962 ਵਿਚ ਚੀਨੀ ਹਮਲੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਗਠਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ—(1) ਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ (2) ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ (3) ਹਵਾਈ ਹਮਲੇ, ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਅਤੇ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ (4) ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਮੋਟਰ ਆਵਾਜਾਈ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣਾ, ਬਲੈਕ ਆਊਟ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ।

ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰਸਕਾਰ

1. **ਪਰਮਵੀਰ ਚੱਕਰ :** ਇਹ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਆਤਮ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਮਹਾਂਵੀਰ ਚੱਕਰ :** ਇਹ ਮਾਣ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਜਲ, ਥਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. **ਵੀਰ ਚੱਕਰ :** ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਸਤੇ ਪਰਮਵੀਰ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਮਹਾਂਵੀਰ ਚੱਕਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆਉਣਾ।

4. **ਅਸ਼ੋਕ ਚੱਕਰ :** ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਉਣ। ਅਸ਼ੋਕ ਚੱਕਰ ਸੈਨਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਥਿਆਰ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼

(i) **ਵਿਜਯੰਤ ਟੈਂਕ :** ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਆਵਡੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਗਤੀ 65 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ 672 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੈ। ਇਹ 1971 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ii) **ਵਿਕਰਮ ਟੈਂਕ :** ਇਹ ਟੈਂਕ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਕੋਲ ਅਰਜਨ ਟੈਂਕ, ਏ. ਐੱਮ. ਐਕਸ-13 (ਫਰੈਂਚ), ਪੀ. ਟੀ. 76 (ਰੂਸੀ), ਸੇਨਚੂਰੀਅਨ (ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼), ਟੀ-54, ਟੀ-53 ਅਤੇ ਪੀ. ਟੀ-76 (ਰੂਸੀ ਟੈਂਕ

ਵੀ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ : (i) ਕਰੂਜ਼ਰ : ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਮੈਸੂਰ।

(ii) ਫ੍ਰੀਗੇਟਜ਼ : ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਉਦੈਗਿਰੀ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਨੀਲਗਿਰੀ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਦੂਨਾਗਿਰੀ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਹਿਮਗਿਰੀ, ਬੇਤਵਾ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਬਿਆਸ, ਤਲਵਾਰ, ਕਮਾਨ, ਕਠਾਰ ਅਤੇ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਤਾਰਾਗਿਰੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਲੀਡਰ ਕਲਾਸ ਫ੍ਰੀਗੇਟ ਹਨ। ਇਹ ਮਝਗਾਉਂ ਡਾਕਸ ਵਿਖੇ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਟਿੱਪਣੀ : ਭਾਰਤ-ਪਾਕ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਖੁਬਰੀ ਫ੍ਰੀਗੇਟ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

(ii) **ਏਅਰ ਕਰਾਫਟ ਕੈਰੀਅਰ :** ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਵਿਰਾਟ ਅਤੇ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਵਿਕਰਾਂਤ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੋਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਹਨ।

(iii) **ਪਣਡੁੱਬੀਆਂ :** (a) ਰੂਸ ਤੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਣਡੁੱਬੀਆਂ ਹਨ-ਕੁਰਸ਼ਗਰ, ਖੰਧੇਰੀ, ਕਲਵੇਰੀ ਅਤੇ ਕਰੁੰਜ (b) ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਪਾਸੋਂ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਪਣਡੁੱਬੀ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਸੀ। (c) ਪਰਮਾਣੂ ਚਾਲਿਤ ਪਣਡੁੱਬੀ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਚੱਕਰ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਤੋਂ ਪਟੇ ਉੱਤੇ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਪਣਡੁੱਬੀ 5 ਫਰਵਰੀ, 1991 ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

(iv) **ਸਰਵੇ ਸ਼ਿੱਪ :** ਇਨਵੈਸਟੀਗੇਟਰ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਦਰਸ਼ਕ ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਯਮਨਾ।

(v) **ਮਾਈਨ ਸਵੀਪਰਜ਼ :** ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਬੁਲਸਰ, ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਕੋਂਕਣ, ਕਾਕੀਨਾਡਾ, ਕੰਨਾਨੋਰ, ਕਰਵਰ, ਭਸੀਨ, ਕੁਦਾਲੋਰ ਅਤੇ ਆਈ. ਐਨ. ਐਸ. ਭਤਕਲ।

ਭਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ : ਸਾਡੀ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਕੋਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਜਹਾਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਹਨ :

(i) **ਹੰਟਰ :** ਇਹ ਫਾਈਟਰ ਬੰਬ ਵਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਰ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

(ii) **ਮਿਗ-21 :** ਇਹ ਰੂਸੀ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਇੰਟਰ ਸੈਪਟਰ ਹੈ।

(iii) **ਨੈੱਟ :** ਇਹ ਹਲਕਾ ਲੜਾਕੂ ਜਹਾਜ਼ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ।

(iv) **ਕੈਨਬਰਾ :** ਬੰਬ ਵਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਹਾਜ਼ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਬਣਿਆ।

(v) **ਮਿਗ-29 :** ਇਹ ਰੂਸ ਵਿਚ ਬਣੇ ਹਨ।

(vi) **ਗਜਰਾਜ :** ਹਵਾਈ ਫੌਜ ਦਾ ਭਾਇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

(vii) **ਸੁਖੋਈ-7 :** ਰੂਸੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

(viii) **ਪੁਸ਼ਪਕ :** ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਕਾਫੀ ਹਲਕਾ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

(ix) **ਕ੍ਰਿਸ਼ਕ :** 4 ਸੀਟਾਂ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(x) **ਵੈਂਪਾਇਰ :** ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜੈੱਟ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

(xi) **ਅਜੀਤ :** ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਲੜਾਕੂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜੈੱਟ ਦਾ ਸੁਧਰਿਆ ਰੂਪ ਹੈ।

(xii) **ਅਲੂਉਟ :** ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਹੈ।

(xiii) **ਏ. ਓ. ਐੱਸ. 748 :** ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੈ।

(xiv) **ਮਿਰਾਜ-2000 :** ਇਹ ਲੜਾਕੂ ਜਹਾਜ਼ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(xv) **ਜੈਗੂਆਰ :** ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

(xvi) **ਐੱਚ. ਜੇ. ਟੀ.-16 :** ਮੁੱਢਲਾ ਜੈੱਟ ਸਿਖਲਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਮਿਗ-21 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਣਨ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਨਾਸਕ ਵਿਚ, ਇੰਜਣ ਕੋਰਪੁੱਟ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫੌਜ ਦੇ ਮੁੱਖੀ (Cheifs of Army Staff)

ਨਾਂ	ਮਿਆਦ
ਜਨਰਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1955-14 ਮਈ, 1955
ਜਨਰਲ ਐਸ. ਐਮ. ਸ਼੍ਰੀ ਨਾਰੇਸ਼	15 ਮਈ, 1955-7 ਮਈ 1957
ਜਨਰਲ ਕੇ. ਐਸ. ਬਿਆਇਆ	8 ਮਈ, 1957-7 ਮਈ 1961
ਜਨਰਲ ਆਰ. ਐਨ. ਥਾਪਰ	8 ਮਈ, 1961-9 ਨਵੰਬਰ 1962
ਜਨਰਲ ਜੇ. ਐਨ. ਚੌਧਰੀ	20 ਨਵੰਬਰ, 1962-7 ਜੂਨ 1966
ਜਨਰਲ ਪੀ. ਪੀ. ਕੁਮਾਰ ਮੰਗਲਮ	8 ਜੂਨ, 1966-7 ਜੂਨ 1969
ਜਨਰਲ ਐਸ. ਐੱਚ ਐਫ. ਜੇ. ਮਾਨਕਸ਼ਾਹ	8 ਜੂਨ, 1969-31 ਦਸੰਬਰ 1972
ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐਸ. ਐਚ. ਐਫ. ਜੇ ਮਾਨਕਸ਼ਾਹ	1 ਜਨਵਰੀ, 1973-14 ਜਨਵਰੀ 1973
ਜਨਰਲ ਜੀ. ਜੀ. ਬੇਵਰ	15 ਜਨਵਰੀ 1973-31 ਮਈ 1975
ਜਨਰਲ ਟੀ. ਐਨ. ਰੈਨਾ	1 ਜੂਨ 1975-31 ਮਈ 1978
ਜਨਰਲ ਓ. ਪੀ. ਮਲਹੋਤਰਾ	1 ਜੂਨ 1978-31 ਮਈ 1981
ਜਨਰਲ ਕੇ. ਵੀ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰਾਓ	1 ਜੂਨ 1981-31 ਜੁਲਾਈ 1983
ਜਨਰਲ ਏ. ਐਸ. ਵੈਦਿਆ	1 ਅਗਸਤ 1983-31 ਜਨਵਰੀ 1986
ਜਨਰਲ ਕੇ. ਸੁੰਦਰਜੀ	1 ਫਰਵਰੀ 1986-30 ਅਪ੍ਰੈਲ 1988
ਜਨਰਲ ਵੀ. ਐਸ. ਸ਼ਰਮਾ	1 ਮਈ 1988-30 ਜੂਨ 1990
ਜਨਰਲ ਐਸ. ਐਫ. ਰੋਡਰਿਮਜ਼	1 ਜੁਲਾਈ 1990-30 ਜੂਨ 1993
ਜਨਰਲ ਬਿਪਨ ਚੰਦਰ ਜੋਸ਼ੀ	1 ਜੁਲਾਈ 1993-18 ਨਵੰਬਰ 1994
ਜਨਰਲ ਸ਼ੰਕਰ ਰਾਏ ਚੌਧਰੀ	22 ਨਵੰਬਰ 1994-30 ਸਤੰਬਰ 1997
ਜਨਰਲ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਲਿਕ	1 ਅਕਤੂਬਰ 1997-30 ਸਤੰਬਰ 2000
ਜਨਰਲ ਐਸ. ਪਦਮਾਭਾਨ	1 ਅਕਤੂਬਰ 2000-3 ਦਸੰਬਰ 2002
ਜਨਰਲ ਐਨ. ਸੀ. ਵਿਜ	1 ਜਨਵਰੀ 2002-31 ਜਨਵਰੀ 2005
ਜਨਰਲ ਦੀਪਕ ਕਪੂਰ	30 ਸਤੰਬਰ 2007-30 ਮਾਰਚ 2010
ਜਨਰਲ ਵਿਜੇ ਕੁਮਾਰ	31 ਮਾਰਚ 2010-30 ਮਾਰਚ 2012
ਜਨਰਲ ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ	31 ਮਈ 2010
ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਨਰਲ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੁਹਾਗੋ	

ਜਲ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮੁਖੀ (Cheifs of Naval Staff)

ਨਾਂ	ਮਿਆਦ
ਰਿਅਰ ਐਡਮਿਰਲ ਜੇ. ਟੀ. ਐਸ. ਹਾਲ	15 ਅਗਸਤ 1947-14 ਅਗਸਤ 1948
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸਰ ਅਡਵਰਡ ਪੈਰੀ	15 ਅਗਸਤ 1948-13 ਅਕਤੂਬਰ 1951
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸਰ ਮਾਰਕ ਪਿਜੇ	14 ਅਕਤੂਬਰ 1951-21 ਜੁਲਾਈ 1995
ਉਪ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸਰ ਸਟੀਫੇਨ ਕਾਰਲਿਲ	21 ਜੁਲਾਈ 1955-21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1958
ਉਪ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਆਰ. ਡੀ. ਕਟਾਰੀ	22 ਅਪ੍ਰੈਲ 1958- 4 ਜੂਨ 1962
ਉਪ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਏ. ਜੇ. ਚੈਟਰਜੀ	4 ਮਾਰਚ 1966-27 ਫਰਵਰੀ 1970
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਐਸ. ਐਮ. ਨੰਦਾ	28 ਫਰਵਰੀ 1970-28 ਫਰਵਰੀ 1973
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਐਸ. ਐਨ. ਕੋਹਲੀ	1 ਮਾਰਚ 1973-28 ਫਰਵਰੀ 1976
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਜੇ. ਐਲ. ਕਰਸੇਟਜੀ	1 ਮਾਰਚ 1976-28 ਫਰਵਰੀ 1979
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਜੇ. ਐਲ. ਪਰੇਰਾ	1 ਮਾਰਚ 1979-28 ਫਰਵਰੀ 1984
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਓ. ਐਸ. ਡਾਸਨ	1 ਮਾਰਚ 1982-30 ਨਵੰਬਰ 1984
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਆਰ.ਐਚ. ਤਹਿਲਿਯਾਨੀ	1 ਦਸੰਬਰ 1984-30 ਨਵੰਬਰ 1987
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਜੇ. ਜੀ. ਨਾਡਕਰਨੀ	1 ਦਸੰਬਰ 1987-30 ਨਵੰਬਰ 1990
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਿਜੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਖਾਵਤ	1 ਅਕਤੂਬਰ 1993-30 ਦਸੰਬਰ 1996
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਾਗਵਤ	1 ਅਕਤੂਬਰ 1996-30 ਦਸੰਬਰ 1998
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੁਸ਼ੀਲ ਕੁਮਾਰ	31 ਦਸੰਬਰ 1998-29 ਦਸੰਬਰ 2001
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਮਾਧਵੇਂਦਰ ਸਿੰਘ	29 ਦਸੰਬਰ 2001-31 ਜੁਲਾਈ 2004
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਰੁਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	31 ਜੁਲਾਈ 2004-31 ਅਕਤੂਬਰ 2006
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੁਰੇਸ਼ ਮਹਿਤਾ	31 ਅਕਤੂਬਰ 2006-31 ਅਗਸਤ 2009
ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨਿਰਮਲ ਵਰਮਾ	31 ਅਗਸਤ 2009

ਹਵਾਈ ਫੌਜ ਮੁਖੀ (Chief of Air Force)

ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਥਾਮਸ ਏਲੀਮੰਸਟ	15 ਅਗਸਤ 1947-21 ਫਰਵਰੀ 1950
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਸਰ ਰੋਨਾਲਡ ਲਵੇਲਾ ਚੈਪਨਸ	22 ਫਰਵਰੀ 1950-9 ਦਸੰਬਰ 1951
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਸਰ ਜੇਰਾਲਡ ਗਿਬਸ	10 ਦਸੰਬਰ 1951-31 ਮਾਰਚ 1954
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਮੁਖਰਜੀ	1 ਅਪ੍ਰੈਲ 1954 - 8 ਨਵੰਬਰ 1960
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਪੀ. ਇੰਜੀਨੀਅਰ	1 ਦਸੰਬਰ 1960 - 31 ਜੁਲਾਈ 1964
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਅਰਜੁਨ ਸਿੰਘ	1 ਅਗਸਤ 1964 - 15 ਜੁਲਾਈ 1969
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਪੀ. ਸੀ. ਲਾਲ	16 ਜਨਵਰੀ 1969 - 15 ਜਨਵਰੀ 1973
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਓ. ਪੀ. ਮਹਿਰਾ	16 ਜੁਲਾਈ 1973 - 31 ਜਨਵਰੀ 1976

ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐਚ. ਮੁਲਗਾਂਵਕਰ	1 ਫਰਵਰੀ 1976 - 31 ਅਗਸਤ 1978
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਈ. ਐਚ. ਲਤੀਫ	1 ਸਤੰਬਰ 1978 - 31 ਅਗਸਤ 1981
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ	1 ਸਤੰਬਰ 1981 - 4 ਸਤੰਬਰ 1998
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਐਮ. ਕਾਤਰੇ	5 ਸਤੰਬਰ 1984 - 1 ਜੁਲਾਈ 1985
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਡੀ. ਏ. ਲਾ. ਫੋਂਤੇਨ	3 ਜੁਲਾਈ 1985 - 31 ਜੁਲਾਈ 1988
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਕੇ. ਮਹਿਰਾ	1 ਅਗਸਤ 1988 - 31 ਜੁਲਾਈ 1991
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਨ. ਸੀ. ਸੂਰੀ	1 ਅਗਸਤ 1997 - 31 ਜੁਲਾਈ 1993
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਨ. ਕੇ. ਕੋਲ	1 ਅਗਸਤ 1993 - 31 ਦਸੰਬਰ 1995
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਕੇ. ਸਰੀਨ	1 ਜਨਵਰੀ 1996 - 31 ਦਸੰਬਰ 1998
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਏ. ਵਾਈ. ਟਿਪਨਿਸ	1 ਜਨਵਰੀ 1999 - 31 ਦਸੰਬਰ 2001
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਸੁਆਮੀ	1 ਜਨਵਰੀ 2002 - 31 ਦਸੰਬਰ 2004
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਐੱਸ. ਪੀ. ਤਿਆਗੀ	1 ਜਨਵਰੀ 2005 - 31 ਮਾਰਚ 2007
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਫਲੀ ਹੇਮੋ	1 ਅਪ੍ਰੈਲ 2007 - 2009
ਮਾਰਸ਼ਲ ਪ੍ਰਦੀਪ ਬਸੰਤ ਨਾਇਕ	2009-2011
ਅਨਿਲ ਕੁਮਾਰ ਬਰਾਉਨੀ	2011
ਏਅਰ ਚੀਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਅਰੁਨ ਰਾਨਾ	

ਸਿੱਖਿਆ (Education)

(i) **ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕੌਮੀ ਨੀਤੀ** : ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸੰਸਦ ਦੇ 1986 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਕ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮੁੱਚਾ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

(ii) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪਰਿਸ਼ਦ (National Council of Educational Research and Training-NCERT)** : ਇਹ ਪਰਿਸ਼ਦ 1 ਸਤੰਬਰ 1961 ਵਿੱਚ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

(iii) **ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ (Central Secondary Education Board)** : ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪਾਸ ਕਰਕੇ 1929 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਾਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ 1952 ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(iv) **ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ (Universities)** : ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 220 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

(੧) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗ੍ਰਾਂਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ (University Grants Commission) : ਇਹ ਕਮਿਸ਼ਨ 1953 ਵਿਚ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਤਾਲਮੇਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ, ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਾਰੇ ਢੁੱਕਵੀਂ ਗ੍ਰਾਂਟ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ

1. ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ।
2. ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਓਪਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
3. ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
4. ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
5. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)।
6. ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਕੇਤਨ ਕੋਲਕਾਤਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)।
7. ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਵਾਰਾਣਸੀ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)।
8. ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ।
9. ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਪਰਬਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਸ਼ਿਲਾਂਗ।
10. ਪਾਂਡੇਚਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਾਂਡੇਚੇਰੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰੇਲ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਾਂ

ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਸ਼ੀਆ, ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੌਥੇ ਨੰਬਰ ਦੀ ਰੇਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। 31 ਮਾਰਚ, 1995 ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਵੇ 62,600 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲ ਲਾਰਡ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ 16 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1853 ਵਿਚ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਥਾਨਾ ਤੱਕ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉਪਰੰਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣ ਗਈ। ਪਹਿਲੀ ਰੇਲ ਲਾਈਨ 34 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਲਗਪਗ 7200 ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਖੜਗਪੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 2733 ਫੁੱਟ ਹੈ।

ਰੇਲਵੇ ਵਿਭਾਗ (ਹੈੱਡਕੁਆਟਰ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮਾਂ)

ਰੇਲਵੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ 16 ਜ਼ੋਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ—

ਨਾਂ.	ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ	ਸਥਾਪਨਾ ਸਮਾਂ
1.	ਦੱਖਣੀ ਰੇਲਵੇ	ਚੈਨਈ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1951
2.	ਸੈਂਟਰਲ ਰੇਲਵੇ	ਮੁੰਬਈ ਵੀ. ਟੀ. 5 ਨਵੰਬਰ, 1951
3.	ਪੱਛਮੀ ਰੇਲਵੇ	ਮੁੰਬਈ ਚਰਚ ਗੇਟ 5 ਨਵੰਬਰ, 1951
4.	ਉੱਤਰ ਰੇਲਵੇ	ਦਿੱਲੀ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1952
5.	ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰੇਲਵੇ	ਗੋਰਖਪੁਰ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1952
6.	ਪੂਰਬੀ ਰੇਲਵੇ	ਕੋਲਕਾਤਾ 1 ਅਗਸਤ, 1955
7.	ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਰੇਲਵੇ	ਕੋਲਕਾਤਾ 1 ਅਗਸਤ, 1955
8.	ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਫਰੰਟੀਅਰ ਰੇਲਵੇ	ਮਾਲੀਗਾਂਵ (ਗੁਹਾਟੀ) 15 ਜਨਵਰੀ, 1958
9.	ਦੱਖਣ-ਮੱਧ ਰੇਲਵੇ	ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1966
10.	ਪੂਰਬੀ ਮੱਧ ਰੇਲਵੇ	ਹਾਜੀਪੁਰ
11.	ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਰੇਲਵੇ	ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ
12.	ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਰੇਲਵੇ	ਜੈਪੁਰ
13.	ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਮੱਧ ਰੇਲਵੇ	ਬਿਲਾਸਪੁਰ
14.	ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਰੇਲਵੇ	ਹੁਬਲੀ
15.	ਪੱਛਮ-ਮੱਧ ਰੇਲਵੇ	ਜਬਲਪੁਰ
16.	ਉੱਤਰ ਮੱਧ ਰੇਲਵੇ	ਇਲਾਹਾਬਾਦ

ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਰੇਲਵੇ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ : ਇਲਾਹਾਬਾਦ, ਮੁੰਬਈ, ਚੈਨਈ, ਕੋਲਕਾਤਾ, ਭੁਪਾਲ।

ਰੇਲਵੇ ਸਟਾਫ਼ ਕਾਲਜ : ਵਡੋਦਰਾ (ਗੁਜਰਾਤ)।

ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਦੀ ਚੌੜਾਈ : (1) ਬ੍ਰਾਡ ਗੇਜ = 1.67 ਮੀਟਰ, (2) ਮੀਟਰ ਗੇਜ = 1 ਮੀਟਰ, (3) ਨੈਰੋ ਗੇਜ = 0.7620 ਮੀਟਰ ਅਤੇ 0.7610 ਮੀਟਰ।

ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਈਆਂ : (1) ਚਿਤਰੰਜਨ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਵਰਕਸ, ਚਿਤਰੰਜਨ। (2) ਇੰਟੈਗਰਲ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ, ਪੈਰਾਂਮੂਰ (ਚੈਨਈ) (3) ਇੰਟੈਗਰਲ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ, ਹੁਸੈਨਪੁਰ, (ਕਪੂਰਥਲਾ) (ਪੰਜਾਬ) (4) ਡੀਜ਼ਲ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਵਰਕਸ, ਵਾਰਾਣਸੀ, (5) ਵੀਲਜ਼ ਐਂਡ ਐਕਸਲ ਪਲਾਂਟ, ਬੰਗਲੁਰੂ (6) ਰਿਸਰਟ ਡਿਜ਼ਾਈਨਜ਼ ਐਂਡ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਲਖਨਊ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੇਲਾਂ

ਕੋਂਕਣ ਰੇਲਵੇ : ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ 760 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਰੇਲਵੇ ਯੋਜਨਾ ਮਈ, 1998 ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਸੀ। ਇਸ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਤੋਂ ਬਿਰੂਅਨਤਪੁਰ ਤੱਕ ਚਲਾਈ ਗਈ।

ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ : ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਲਖਨਊ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਕਾਲਕਾ, ਸੈਂਟਰ ਮੁੰਬਈ-ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਚੇਨਈ-ਮੈਸੂਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਅਜਮੇਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਦੇਹਰਾਦੂਨ, ਹਾਵੜਾ-ਬੋਕਾਰੋ (ਸਟੀਲ ਸਿਟੀ), ਚੇਨਈ-ਕੋਇੰਬਟੂਰ, ਹਾਵੜਾ-ਰੁੜਕੋਲਾ, ਰਾਜਾ ਮੁੰਦਰੀ-ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ, ਚੇਨਈ-ਤਿਰੂਪਤੀ, ਮੁੰਬਈ-ਸੀ. ਐੱਸ. ਟੀ. ਪੁਣੇ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਭੂਪਾਲ।

ਰਾਜਧਾਨੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ : ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਹਾਵੜਾ (ਵਾਇਆ ਪਟਨਾ) ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਦੋ ਦਿਨ।

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪਟਨਾ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਹਾਵੜਾ (ਵਾਇਆ ਗਯਾ) (ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਦਿਨ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਹਾਵੜਾ-ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਗੁਹਾਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਡਿਬਰੂਗੜ੍ਹ (ਲਿੰਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਜੰਮੂ ਤਵੀ, ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਮੁੰਬਈ ਸੈਂਟਰਲ (ਅਗਸਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਮਦਗਾਉਂ (Madgaon)-ਥਿਰੂਅਨੰਤਪੁਰਮ।

ਸੁਪਰਫਾਸਟ ਗੱਡੀਆਂ : ਮੁੰਬਈ-ਪੁਣੇ (ਦੱਖਣ ਕੁਈਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਲਖਨਊ-ਮੁੰਬਈ ਸੀ. ਐੱਸ. ਟੀ. (ਪੁਸ਼ਪਕ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਮੁੰਬਈ ਸੀ. ਐੱਸ. ਟੀ. -ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਪੰਜਾਬ ਮੇਲ), ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਗਵਾਲੀਅਰ (ਤਾਜ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਹਾਵੜਾ, ਪੂਰਵਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਵਾਇਆ ਪਟਨਾ (ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ 4 ਦਿਨ), ਹਾਵੜਾ-ਜੋਧਪੁਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਕੁਰਲਾ-ਹਾਵੜਾ ਸੁਪਰ ਡੀਲਕਸ, ਮੁੰਬਈ-ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਦਰਭਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਹਬੀਬਗੰਜ-ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਕੁਰਲਾ-ਵਾਰਾਣਸੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਹਾਵੜਾ-ਦਿੱਲੀ-ਕਾਲਕਾ (ਕਾਲਕਾ ਮੇਲ), ਹਾਵੜਾ-ਜੋਧਪੁਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਹਾਵੜਾ ਪੂਰਵਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ (ਵਾਇਆ ਗਯਾ) (ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ 3 ਦਿਨ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪਟਨਾ (ਮਰਾਧ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਤੇ ਸ਼੍ਰਮਜੀਵੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਦਿੱਲੀ-ਜੰਮੂ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ (ਪੂਜਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਸਰਵੋਦਯਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਜੰਮੂ ਤਵੀ-ਕੰਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ (ਹਿਮਸਾਗਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ-ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ) ਇਹ ਰਸਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਹੈ। ਭੂਸਾਵਾਲ-ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ (ਗੋਡਵਾਨਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਨਾਗਪੁਰ (ਗੋਡਵਾਨਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਜਬਲਪੁਰ (ਗੋਡਵਾਨਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ-ਜਬਲਪੁਰ (ਗੋਡਵਾਨਾ) ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਦਿੱਲੀ-ਜੋਧਪੁਰ-ਅਜਮੇਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਇਲਾਹਾਬਾਦ (ਪ੍ਰਯਾਗਰਾਜ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਲਖਨਊ (ਗੋਮਤੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਜੋਧਪੁਰ-ਦਿੱਲੀ (ਮਾਂਦਰਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਇੰਦੌਰ-ਬਾਂਦਰਾ (ਅਵੰਤਿਕਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਬਾਂਦਰਾ-ਦਮੋਦਰ-ਸਾਯਾਜੀ ਨਗਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਮੁੰਬਈ-ਜੈਪੁਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਮੁੰਬਈ-ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ (ਕਾਰਾਵਾਈ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ) ਮੁੰਬਈ-ਵਾੜੋਦਰਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਮੁੰਬਈ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਮੁੰਬਈ-ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ (ਗੁਜਰਾਤ ਮੇਲ), ਹਾਵੜਾ-ਮੁੰਬਈ CST (ਗੀਤਾਂਜਲੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਾਵੜਾ-ਚੇਨਈ (ਕੋਰੋਮੰਡਲ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਾਵੜਾ-ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ (ਧੌਲੀ-ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪੁਰੀ (ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਦਿਨ), ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ-ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ (ਸਵਰਨ ਜਯੰਤੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪੁਰੀ (ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਹਜ਼ਰਤ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ--ਵਾਸਕੋ (ਗੋਆ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਜੈਪੁਰ-ਬੀਕਾਨੇਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ (ਇੰਟਰਸਿਟੀ), ਜੰਮੂ ਤਵੀ-ਮੁੰਬਈ ਸੈਂਟਰਲ (ਸਵਰਾਜ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ-ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਜੰਮੂ ਤਵੀ (ਸਰਵੋਦਯਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਸ਼ਾਨ-ਏ-ਪੰਜਾਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਬਰੋਲੀ (ਵੈਸ਼ਾਲੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ),

ਚੇਨਈ-ਬੰਗਲੁਰੂ (ਲਾਲ ਬਾਗ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਚੇਨਈ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਤ੍ਰਿਪਤੀ-ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਚੇਨਈ-ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਚਾਰਮੀਨਾਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ), ਗੰਟੂਰ-ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ-ਪਾਲਨਾਦ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪੁਰੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਪੁਰੀ (ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਦਿਨ)।

ਇੰਜਣਾਂ ਅਤੇ ਡੱਬਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ

1. **ਚਿਤਰੰਜਨ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਵਰਕਸ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ) :** ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1950 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਬਣਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜਨਵਰੀ 1972 ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਰੇਲ ਇੰਜਣ ਬਣਦੇ ਹਨ।

2. **ਡੀਜ਼ਲ ਰੇਲ ਇੰਜਣ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਵਾਰਾਣਸੀ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) :** ਇੱਥੇ 1964 ਤੋਂ ਰੇਲ ਦੇ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੋਣਾ ਚਾਲੂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

3. **ਇੰਟੈਗਰਲ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ ਪੈਰਮਬੂਰ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ) :** 1955 ਤੋਂ ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

4. ਰੇਲ ਦੇ ਪਹੀਏ ਅਤੇ ਐਕਸਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਯਲਹੰਕਾ, ਬੰਗਲੁਰੂ (ਕਰਨਾਟਕ) 1984 ਤੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

5. ਰੇਲ ਦੇ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਪਟਿਆਲਾ (ਪੰਜਾਬ)।

6. ਰੇਲ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ, ਕਪੂਰਥਲਾ (ਪੰਜਾਬ)।

ਰੇਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਨਯੋਗ ਹੋਰ ਕਥਨ

(i) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਮੁੰਬਈ ਅਤੇ ਥਾਨੇ ਵਿਚਾਲੇ (34 ਕਿ. ਮੀ.) 16 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1853 ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਹੋਈ।

(ii) ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ 1925 ਵਿਚ ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਉਪ-ਨਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲ ਮੁੰਬਈ ਵੀ. ਟੀ. ਕੁਰਲਾ ਬਰਾਂਚ ਲਾਈਨ ਸੀ।

(iii) ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਖੜਗਪੁਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੇਲਵੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ (2733 ਫੁੱਟ) ਹੈ।

(iv) ਰੇਲਵੇ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

(v) ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਰੇਲ ਪੁਲ ਸੋਨ ਪੁਲ 10.052 ਫੁੱਟ ਲੰਬਾ ਹੈ।

(vi) ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਰੇਲ ਸੁਰੰਗ ਤਿੰਨ ਚੌਥਾਈ ਮੀਲ ਤੋਰਸੀ ਸੁਰੰਗ ਹੈ।

(vii) ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਰਸ਼ਲਿੰਗ ਯਾਰਡ ਮੁਗਲ ਸਰਾਏ ਵਿਚ ਹੈ।

(viii) 1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1974 ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਕਲਾਸ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀ ਕਲਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ-ਪਹਿਲੀ, ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਡ।

(ix) 1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1974 ਤੋਂ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਇਕ ਫੰਡ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਰੇਲਵੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(x) ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਮੈਟਰੋ ਰੇਲਵੇ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ 24 ਅਕਤੂਬਰ 1994 ਤੋਂ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਈ।

(xi) ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਸਮਝੌਤਾ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਹੈ।

(xii) ਦਿੱਲੀ-ਭੂਪਾਲ ਦਰਮਿਆਨ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ 140 ਕਿ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਹੈ।

(xiii) ਜੰਮੂ ਤਵੀ ਤੋਂ ਕੰਨਿਆਕੁਮਾਰੀ ਰੇਲ ਮਾਰਗ 3751 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹਿਮਸਾਗਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ 60 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਰਗ

ਭਾਰਤ ਦੇ 7 ਮੁੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਰਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

ਦਿੱਲੀ	:	ਕੋਲਕਾਤਾ
ਦਿੱਲੀ	:	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਆਗਰਾ	:	ਬੀਕਾਨੇਰ
ਆਗਰਾ	:	ਮੁੰਬਈ
ਅੰਬਾਲਾ	:	ਸ਼ਿਮਲਾ-ਤਿੱਬਤ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਲਈ
ਦਿੱਲੀ	:	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਦਿੱਲੀ	:	ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਮੁੰਬਈ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ

ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ

ਏਅਰਪੋਰਟ :

ਭਾਰਤ-ਸ਼ਾਂਤਾਕਰੂਜ਼ :

ਕੋਲਕਾਤਾ ਏਅਰਪੋਰਟ :

ਮੀਨਾਬਕੰਮ ਏਅਰਪੋਰਟ :

ਥਿਰੂਵਨੰਤਪੁਰਮ ਏਅਰਪੋਰਟ :

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਭਵਨ

ਅਲਾਹਾਬਾਦ : ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਦੇ ਸੰਗਮ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮੇਲਾ ਕੁੰਭ ਹਰ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਅਲਵਾਇ (ਕੋਰਲਾ) : ਇਥੇ ਮੋਨਜ਼ਾਈਟ ਫੈਕਟਰੀ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਅੰਬਾਲਾ : ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ, ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਸਮਾਨ ਤੇ ਦਰੀਆਂ

ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਵਾਈ ਫੌਜ ਦਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ।

ਅਜਮੇਰ : ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਖਵਾਜਾ ਮੁਈਨੁਦੀਨ ਚਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ : ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਵਰਨ ਮੰਦਿਰ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਕਾਂਡ ਦੀ ਘਟਨਾ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਵਾਪਰੀ ਸੀ।

ਅਮਰਨਾਥ : ਇਹ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ 4054 ਮੀਟਰ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਗੁਫਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਖੁਦ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਮਾਊਂਟ ਆਬੂ (ਰਾਜਸਥਾਨ) : ਇਹ ਅਰਾਵਲੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਬੜਾ ਹੀ ਮਨਮੋਹਕ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਿਲਵਾੜਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ।

ਅੰਬਰਨਾਥ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲ ਪ੍ਰੋਟੋਟਾਈਪ ਫੈਕਟਰੀ ਇਥੇ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਆਗਰਾ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਜ ਮਹਲ ਅਤੇ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਆਈਜ਼ੋਲ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਘੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮਿਜ਼ੋਰਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾਵਾਂ : ਇਹ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਅੰਰਗਾਬਾਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਬੁੱਧ ਗੁਫਾ ਮੰਦਿਰ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਬੇਜੋੜ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਫਾਵਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਅਲਿਆਬੇਟ : ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਭਾਵਨਗਰ ਤੋਂ ਲਗਪਗ 45 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੇਲ ਦੇ ਖੂਹ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਅਲੀਪੁਰ : ਕੋਲਕਾਤਾ ਦਾ ਉਪਨਗਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਟਕਸਾਲ ਹੈ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ : ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਚਿਰਾਪੁੰਜੀ : ਮੇਘਾਲਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਰਖਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਰਖਾ ਦੀ ਔਸਤ 1141.9 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਸਾਲਾਨਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਮਾਸੇਨਰਾਮ ਵਿਖੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਚਿਲਕਾ : ਕੋਲਕਾਤਾ-ਚੇਨਈ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰੇਲ ਦੁਆਰਾ ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਤੋਂ 104 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਚਿਤਰੰਜਨ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਡੀਜ਼ਲ ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਵਰਕਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ : ਉਦੈਪੁਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਵਿਜੈ ਸਤੰਭ ਅਤੇ ਮੀਰਾਬਾਈ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਮੇਵਾੜ ਦੇ ਸਿਸੋਦੀਆ ਅਰਾਣੇ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੋਕਾਰੋ : ਇਹ ਝਾਰਖੰਡ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਵਜਨਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਚੌਥੇ ਇਸਪਾਤ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਬੰਬੇ ਹਾਈ : ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਮੁੰਬਈ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਸਾਗਰ ਸਮਰਾਟ' ਨਾਂ ਦੇ ਡ੍ਰਿਲਿੰਗ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ 120 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ।

ਇਥੇ 18 ਜੂਨ, 1978 ਤੋਂ ਤੇਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੇਲੂਰ : ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਹੋਇਸਲ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਣੇ ਚੀਨੀ ਕੇਸ਼ਵ ਮੰਦਰ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਫਰੱਕਾ ਬੰਨ੍ਹ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਉੱਤੇ ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਨਾਲ ਹੁਗਲੀ ਨਦੀ ਦਾ ਖਾਰਾਪਨ ਦੂਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਲਕਾਤਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਉੱਤੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਬੇਲੂਰ ਮੱਠ : ਸੁਆਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੋਲਕਾਤਾ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਮੱਠ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਮੱਠ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ (ਆਗਰਾ) : ਫਤਹਿਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਦੱਖਣ ਜਿੱਤ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧ ਗਯਾ : ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਗਯਾ ਤੋਂ 9 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਲੀਲਾਜਨ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਚੰਦਰ ਨਗਰ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਹੁਗਲੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਖੜਗਵਾਸਲਾ : ਇਹ ਪੁਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਫੈਂਸ ਅਕਾਦਮੀ ਹੈ।

ਕਾਨਹੋਰੀ : ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਲਗਪਗ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੁੱਧ ਗੁਫਾਵਾਂ ਹਨ।

ਕਾਲੀਬੰਗਾ : ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੜੱਪਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਬਾਦ ਸੀ।

ਫਿਰੋਜ਼ਾਬਾਦ : ਇਹ ਕੱਚ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਗੇਟਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ : ਮੁੰਬਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਤੇ ਜਾਰਜ ਪੰਚਮ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੌਰੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ 1911 ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਗਿਲਗਿਤ : ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੰਦੂਕਸ਼ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਗੋਲਕੁੰਡਾ : ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਦੇ ਨੇੜੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਸ ਇਕ ਥੇਹ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਸਨ।

ਗਵਾਲੀਅਰ : ਇਹ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੀਨੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਰੇਅਨ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਤਾਨਸੈਨ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਤੇ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਦੀ ਛਤਰੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਨਾਗਪੁਰ : ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੱਪੜੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਿਆਵਰਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਸੋਧ ਸੰਸਥਾਨ ਇਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਨਰੈਗਾ : ਇਹ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੁਲੰਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਿਰਮਲ ਹਿਰਦੇ : ਇਹ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿਚ ਕਾਲੀਘਾਟ ਵਿਖੇ ਅਨਾਥਾਂ ਲਈ ਆਸ਼ਰਮ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਰਗੀ ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਜ ਆਫ ਚੈਰਿਟੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨੇਪਾ ਨਗਰ : ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਅਖਬਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ।

ਨੈਵੇਲੀ : ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਇਹ ਨਗਰ ਤਾਪ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਲਿਗਨਾਈਟ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਗੋਮਤੋਸ਼ਵਰ : ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਚ ਬੋਲਗੋਲੇ ਵਿਖੇ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਗੋਮਤੋਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਚਿਤਰਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਵਰਨ ਮੰਦਰ : ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਲਾਪੜ : ਇਹ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ 10 ਜੁਲਾਈ, 1977 ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਖੜਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਗਰ ਝੀਲ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ।

ਹੀਰਾਕੁੰਡ ਯੋਜਨਾ : ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਸੰਬਲਪੁਰ ਵਿਚ ਮਹਾਨਦੀ ਉੱਤੇ ਬਣਾਈ ਬਹੁ-ਉਦੇਸ਼ੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ।

ਵਿਜੇ ਸਤੰਭ : ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਚਿਤੌੜ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸਤੰਭ 1448 ਵਿਚ ਰਾਣਾ ਕੁੰਭਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ 122 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਹੈ।

ਪੋਰਟ ਬਲੇਅਰ : ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਪੋਖਰਨ : ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਥਾਰ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਰਤ ਨੇ 18 ਮਈ 1974 ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਿਸਫੋਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਥਾਂ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸੀਮਾ ਤੋਂ 150 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਧਮਾਕੇ 1998 ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ : ਇਹ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਪੁਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ : ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਰਾਣੀਗੰਜ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਾਗਰ : ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਮ : ਇਹ ਰੰਗ ਨਾਥ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ) ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀ ਹਰੀਕੋਟਾ : ਇਹ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਨੈਲੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਇਥੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਬਣਾਉਣੀ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਬੁੱਥਾ : ਇਹ ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਵੇਂਦਰਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਕੇਟ ਲਾਂਚਰ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਝਾਂਸੀ : ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਕੈਲਾਸ਼ ਮੰਦਰ : ਇਹ ਏਲੋਰਾ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਬਦਰੀਨਾਥ : ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਕਨਹੇੜੀ : ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ 32 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੀਆਂ ਬੁੱਧ ਗੁਫਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਕਪਿਲਵਸਤੂ : ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਆਸਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੈ।

ਕਾਜ਼ੀਰੰਗਾ : ਇਹ ਅਸਾਮ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਣ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਸਿੰਗ ਵਾਲਾ ਗੈਂਡਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪੰਤ ਨਗਰ : ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਪਿੰਪਰੀ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਪੂਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੈਨਸਲੀਨ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰੈਪਟੋਮਾਈਸੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ।

ਪਲਾਸੀ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ 1957 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਾਜੂਦੌਲਾ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਪ੍ਰਭਾਸ ਪਾਟਨ : ਇਥੇ ਸੋਮਨਾਥ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਹਲਦੀਆ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇਲ ਸੋਧਕ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ।

ਹਲਦੀ ਘਾਟੀ : ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਉਹ ਦੌਰਾ ਹੈ ਜਿਥੇ 1576 ਈ. ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਵਿਚਕਾਰ ਭਿਆਨਕ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਹਾਂਪੀ : ਇਹ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਦੀ ਉਜੜੀ ਹੋਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਹਰਦਵਾਰ : ਇਹ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਣ ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਵਿਚ ਹੈ।

ਇੰਫਾਲ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮਣੀਪੁਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਇੰਡੀਆ ਗੇਟ : ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਸੈਨਿਕ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਹੈ।

ਇੰਡੀਆ ਗੇਟ : ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਸੈਨਿਕ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਹੈ।

ਜਬਲਪੁਰ : ਇਹ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸੰਗਮਰਮ ਦੀਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਇਥੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੈਪੁਰ : ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਨੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਅਤੇ ਪਿੱਤਲ

ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਕਈ ਦੇਖਣਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਿੰਕ ਸਿਟੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਮੰਦਰ : ਮਦੁਰਾਈ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ : ਇਹ ਪਿੱਤਲ, ਅਨੈਮਲ ਅਤੇ ਕਟਲਰੀ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੁਸ਼ਹਿਰੀ ਅੰਬ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਲੀਤਾਨਾ : ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਜੈਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਈਗਲ ਨੈਸਟ : ਰਾਇਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਗੜ੍ਹ ਮੁਕੋਤੇਸ਼ਵਰ : ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਗੰਟੂਰ : ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਲਖਨਊ : ਇਹ ਗੋਮਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਹੱਲ, ਬੜਾ ਇਮਾਮ ਬਾੜਾ, ਛੋਟਾ ਇਮਾਮ ਬਾੜਾ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਆਦਿ ਵੇਖਣਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਗੋਰਖਪੁਰ : ਇਹ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੀਤਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੋਰਖਨਾਥ ਦਾ ਮੰਦਰ ਵੀ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਅਯੁੱਧਿਆ : ਇਹ ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ ਵਿਚ ਸਰਯੂ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਰਾਮ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਬਾਬਰੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਵਾਦ ਕਰਕੇ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੋਲਕਾਤਾ : ਭਾਰਤ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੇਖਣਯੋਗ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ, ਹਾਵੜਾ ਬ੍ਰਿਜ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ, ਦਖਣੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ ਇਥੇ ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਦਖਣੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੈਲੂਰ ਮੱਠ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੁਆਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਪਟਿਆਲਾ : ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮੋਤੀ ਬਾਗ, ਮੁਬਾਰਕ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਆਦਿ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਬਠਿੰਡਾ : ਇਥੋਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੇਲ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਲੰਧਰ : ਇਥੇ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਦੇਵੀ ਤਲਾਬ ਮੰਦਰ ਦੇਖਣਯੋਗ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁੱਖ ਹੈ।

ਪੂਣੇ : ਇਹ ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਆਗਾ ਖਾਂ ਦਾ ਮਹਿਲ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਸਤੂਰਬਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸੋਮਨਾਥ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਉੱਘਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ

ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ	ਮਾਊਂਟ K ₂ (8611 ਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ	ਮੁੰਬਈ
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਨਦੀ	ਗੰਗਾ (2510 ਕਿਲੋਮੀਟਰ) ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ
ਆਧਾਰ 'ਤੇ	
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਝਰਨਾ	ਗਰਸੋਪਾ (ਕਰਨਾਟਕ ਤੋਂ 290 ਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਰਾਜ (ਵਸੋਂ)	ਸਿੱਕਮ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਰੂਥਲ	ਥਾਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬਣਾਉਟੀ ਝੀਲ	ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਗਰ (ਭਾਖੜਾ-ਨੰਗਲ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੋਰੀਡੋਰ (Corridor)	ਰਾਮੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਕੋਰੀਡੋਰ (121 ਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ	ਸੋਨਪੁਰ ਮੇਲਾ (ਬਿਹਾਰ ਵਿਖੇ)
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਮੂਰਤੀ	ਗੋਮਤੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਸਰਵਣ ਬੇਲਗੋਲਾ (ਕਰਨਾਟਕ 47 ਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਸੁਰੰਗ	ਜਵਾਹਰ ਸੁਰੰਗ (ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ-ਡੇਢ ਕਿਲੋਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਰਾਜ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ (766 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵ. ਕਿ. ਮੀ.)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਚਿੜੀਆਘਰ	ਜੂਲੋਜੀਕਲ ਗਾਰਡਨਜ਼ (ਕੋਲਕਾਤਾ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਜਾਇਬਘਰ	ਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ੀਮ, ਕੋਲਕਾਤਾ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜੰਗਲਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਜ	ਆਸਾਮ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ (ਮਿੱਠਾ ਜਲ)	ਵੁਲਰ ਝੀਲ (ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਬਿਜਲੀ ਲਾਈਨ	ਕੋਲਕਾਤਾ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ	ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ (ਆਗਰਾ) (54 ਮੀਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਖਾ ਦਾ ਸਥਾਨ	ਮਾਸੇਨਰਾਮ (ਮੇਘਾਲਿਆ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁੰਬਦ	ਗੋਲ ਗੁੰਬਦ (ਬੀਜਾਪੁਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਸਜਿਦ	ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਦਿੱਲੀ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਟਲ	ਉਬਰਾਇ ਸ਼ੇਰੇਟਨ (ਦੱਖਣੀ ਮੁੰਬਈ)
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਬੰਨ੍ਹ	ਭਾਖੜਾ ਬੰਨ੍ਹ
ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਰਾਜ (ਖੇਤਰਫਲ)	ਗੋਆ (3700 ਵਰਗ ਕਿ. ਮੀ.)
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਸੜਕ	ਗ੍ਰਾਂਡ ਟਰੰਕ ਰੋਡ (ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ, 24090 ਕਿ. ਮੀ.)
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਡੈਲਟਾ	ਸੁੰਦਰ ਵਣ ਡੈਲਟਾ, (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ) (12,872 ਵਰਗ ਕਿ. ਮੀ.)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਫਾ ਮੰਦਰ	ਕੈਲਾਸ਼ ਮੰਦਰ, ਐਲੋਰਾ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੈਟੀਵੀਲਰ ਪੁਲ	ਹਾਵੜਾ ਪੁਲ (ਕੋਲਕਾਤਾ)
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਮੀਨਾਰ	ਕੁਤੁਬਮੀਨਾਰ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ)

ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਜਲ ਝਰਨਾ	ਜੋਗ ਜਾਂ ਗਾਰਸੋਪਾ (ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜਲ ਝਰਨਾ, ਕਰਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਰਾਵਤੀ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ	ਮੈਰੀਨਾ ਬੀਚ (ਚੇਨਈ)
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਨਦੀ ਦਾ ਪੁਲ	ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਸੇਤੂ (ਗੰਗਾ ਪਟਨਾ 5,575 ਮੀਟਰ)
	ਸਭ ਤੋਂ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਸਿਆਚਿਨ ਖੇਤਰ
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਕੌਮੀ ਸਨਮਾਨ	ਭਾਰਤ ਰਤਨ
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਬਹਾਦਰੀ ਸਨਮਾਨ	ਪਰਮਵੀਰ ਚੱਕਰ
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਪਰਬਤ ਸਿਖਰ	ਗੋਡਵਿਨ ਆਸਟਿਨ (K ₂)
ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਹਾੜ	ਅਰਾਵਲੀ
ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਨਹਿਰ	ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨਹਿਰ
ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹ	ਮੁੰਬਈ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨਡੋਰ ਸਟੇਡੀਅਮ	ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਸਟੇਡੀਅਮ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਿਰਜਾਘਰ	ਸੇਂਟ ਕਥੋਡ੍ਰਲ ਚਰਚ ਗੋਆ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਿਨੇਮਾਘਰ	ਰਾਜ ਮੰਦਰ (ਜੈਪੁਰ)
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਰਹੱਦ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਰਾਜ	
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ (ਖੇਤਰਫਲ ਪੱਖੋਂ)	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰਾਜ ਵਸੋਂ ਵਜੋਂ	ਲੱਦਾਖ (82, 665 ਕਿ.ਮੀ.)
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਝੀਲ	ਦੇਵਤਡਾਲ ਝੀਲ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਹਿਮਾਲਾ)

ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ

ਬੀਰਬਲ ਸਾਹਨੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਪੋਲਿਓਬੋਟੈਨ, ਲਖਨਊ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)
 ਬੋਸ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਕੋਲਕਾਤਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਮਾਰੂਥਲ ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ)
 ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਖੋਜ ਸੰਗਠਨ, ਬੁੰਬਾ (ਕੇਰਲਾ)
 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੁੱਧ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਕਰਨਾਲ (ਹਰਿਆਣਾ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਚੇਨਈ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਖਾਣ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਧਨਬਾਦ (ਝਾਰਖੰਡ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਚੈਂਪੋਕ, ਚੇਨਈ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਚੌਲ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਕਟਕ (ਉੜੀਸਾ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਨਾਰੀਅਲ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਕਸੇਰਗੌੜ (ਕੇਰਲਾ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਅੰਤਰਦੇਸ਼ੀ ਮਛਲੀ ਪਾਲਣ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਬੈਰਕਪੁਰ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)

ਕੇਂਦਰੀ ਮਛਲੀ ਪਾਲਣ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਨ, ਅਰੁਣਾਕੁਲਮ (ਕੇਰਲਾ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਜੂਟ ਤਕਨੀਕੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਕੋਲਕਾਤਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮਛਲੀ ਪਾਲਣ ਸੰਸਥਾਨ, ਮੰਡਪਮ (ਕੇਰਲਾ)
 ਵਣ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਦੇਹਰਾਦੂਨ (ਉੱਤਰਾਖੰਡ)
 ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
 ਭਾਰਤੀ ਚੀਨੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਨ, ਕਾਨਪੁਰ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ

ਕੇਂਦਰੀ ਖਾਦ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਮੈਸੂਰ (ਕਰਨਾਟਕ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਈਧਨ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਜਲਗੋੜਾ (ਬਿਹਾਰ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਭਵਨ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਰੁੜਕੀ (ਉੱਤਰਾਖੰਡ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਦਵਾਈ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਲਖਨਊ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)
 ਕੇਂਦਰੀ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਯੰਤਰਿਕੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਪਿਲਾਨੀ (ਰਾਜਸਥਾਨ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਚਮੜਾ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਚੋਂਨਈ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
 ਕੇਂਦਰੀ ਲੋਕ ਸਿਹਤ ਯੰਤਰਿਕੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਨਾਗਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)

ਚਿਕਿਤਸਾ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ

ਭਾਰਤੀ ਤਕਨੀਕੀ ਦਵਾਈ ਸੰਸਥਾਨ, ਜਾਮਨਗਰ (ਗੁਜਰਾਤ)
 ਭਾਰਤੀ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਧਿਐਨ ਸੰਸਥਾਨ, ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਨਗਰ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)
 ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਜਾਮਨਗਰ (ਗੁਜਰਾਤ)
 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਛੂਤ ਰੋਗ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਕੁਨੂਰ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
 ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਹਾਈਜੀਨ ਐਂਡ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ, ਕੋਲਕਾਤਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)
 ਸਰਵ ਭਾਰਤੀ ਚਿਕਿਤਸਾ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
 ਤਪੇਦਿਕ ਰੋਗ ਸੰਸਥਾਨ, ਦਿੱਲੀ
 ਕੈਂਸਰ ਸੰਸਥਾਨ, ਚੋਂਨਈ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
 ਚਿਤਰੰਜਨ ਕੈਂਸਰ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਕੋਲਕਾਤਾ
 ਭਾਰਤੀ ਕੈਂਸਰ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਮੁੰਬਈ
 ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਗੁੰਗਾ ਅਤੇ ਬੋਲਾ ਸੰਸਥਾਨ, ਮੈਸੂਰ
 ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਮਲੇਰੀਆ ਸੰਸਥਾਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
 ਕੇਂਦਰੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਕਸੋਲੀ (ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)
 ਹਾਫ਼ਿਕਨ ਸੰਸਥਾਨ, ਮੁੰਬਈ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)

ਐਟਮੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਐਟਮੀ ਊਰਜਾ

ਭਾਰਤੀ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਬਿਹਾਰ)
 ਭਾਰਤੀ ਇਲੈਕਟਰਾਨਿਕਸ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)
 ਰੇਡੀਓ ਐਸਟਰੋਨੋਮੀ ਸੈਂਟਰ, ਉੱਟਾਕਮੰਡ
 ਭਾਭਾ ਐਟਮੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਟਾਂਬੇ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)
 ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਗੁਲਮਰਗ (ਕਸ਼ਮੀਰ)
 ਭੂਚਾਲ ਕੈਂਸਰ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਮੁੰਬਈ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)
 ਭੂਚਾਲ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਗੋਰੀਵਿਡਨੂਰ, ਬੰਗਲੁਰੂ ਦੇ ਨੇੜੇ (ਕਰਨਾਟਕ)
 ਟਾਟਾ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਫੰਡਾਮੈਂਟਲ ਰਿਸਰਚ, ਮੁੰਬਈ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ)
 ਭੌਤਿਕ ਖੋਜ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ (ਗੁਜਰਾਤ)
 ਸਾਹਾ ਐਟਮੀ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਥਾਨ, ਕੋਲਕਾਤਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ

ਨਦੀ ਦਾ ਨਾਂ	ਨਦੀ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ	ਸੰਗਮ/ਮੁਹਾਣਾ	ਲੰਬਾਈ ਕਿ. ਮੀ.
ਜੇਹਲਮ	ਬੇਪਰੇਨਾਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਗ ਝੀਲ	ਚਨਾਬ ਨਦੀ	725
ਸਾਬਰਮਤੀ	ਉਦੈਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਹਿੱਸਾ	ਕਛ ਦਾ ਰਣ-ਖੇਤਰ	416
ਸਿੰਧੂ	ਤਿੱਬਤ ਵਿਚ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਝੀਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਰਬ ਸਾਗਰ		2880
ਤਾਪਤੀ	ਬੇਤੁਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮੁਲਤਾਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖੰਭਾਤ ਦੀ ਖਾੜੀ		724
ਕੋਸ਼ੀ	ਗੋਸਾਈਂ ਧਾਮ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦੇ ਉੱਤਰ	ਗੰਗਾ ਨਦੀ	730
ਮਾਰੀ	ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ	ਖੰਭਾਤ ਦੀ ਖਾੜੀ	560
ਲੂਨੀ	ਅਜਮੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਨਾਗ ਗੰਗਾ ਨਦੀ	ਕੱਛ ਦੀ ਖਾੜੀ	480
	ਪਹਾੜੀ (ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ)		730
ਗੰਡਕ	ਨੇਪਾਲ		
ਸੋਨ	ਅਮਰਕੰਟਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ	ਗੰਗਾ ਨਦੀ	780
ਬੇਤਬਾ	ਵਿੰਧਿਆਚਲ ਪਰਬਤ	ਜਮਨਾ ਨਦੀ	450
ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ	ਤਿੱਬਤ ਵਿਚ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਝੀਲ ਤੋਂ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਹਿਮਾਨੀ	ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ	2900
ਗੰਗਾ	ਗੰਗੋਤਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੋਮੁਖ ਹਿਮਾਨੀ	ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ	2525
ਗੋਦਾਵਰੀ	ਨਾਸਿਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ	ਬੰਗਾਲ ਖਾੜੀ	1465

	64 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਤ੍ਰਿਯੰਬਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਇਕ ਪਹਾੜੀ		
ਨਰਮਦਾ	ਵਿੰਧਿਆਚਲ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਅਮਰਕੰਟਕ ਨਾਮੀ ਸਥਾਨ	ਖੰਭਾਤ ਦੀ ਖਾੜੀ	1290
ਤੁੰਗਭਦਰਾ	ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਪਹਾੜ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨਦੀ	640
ਮਹਾਨਦੀ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਿੰਹਵਾ ਦੇ ਨੇੜੇ	ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ	890
ਕਾਵੇਰੀ	ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਕੁਰਗ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਰਾਕਸ਼ ਤਲਾਅ	ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ	805
ਬਿਆਸ	ਰੋਹਤਾਂਗ ਦੌਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤਲਾਅ	ਚਨਾਬ ਨਦੀ	1050
		ਸਤਲੁਜ ਨਦੀ	805
ਜਮਨਾ	ਬਾਂਦਰ ਪੁੰਛ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਨ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਯਮਨੋਤਰੀ ਹਿਮਾਨੀ	ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਚ	1375
ਰਾਵੀ ਦੇ ਨੇੜੇ	ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰੋਹਤਾਂਗ ਦੌਰੇ	ਚਨਾਬ ਨਦੀ	720
ਘੱਗਰ	ਕਾਲਕਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ	ਫਤਿਹਾਬਾਦ	494
		ਆਗਰਾ	

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਾਨ

ਸਥਾਨ	ਸਥਿਤ
ਕੈਲਾਸ਼ ਮੰਦਰ	ਐਲੋਰਾ
ਖੁਜਰਾਹੋ	ਭੂਪਾਲ
ਲਿੰਗਰਾਜ ਮੰਦਰ	ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ
ਮਹਾਂਕਾਲੇਸ਼ਵਰ	ਉਜੈਨ
ਵਿਜੈ ਸਤੰਭ	ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ
ਸ਼ਕਤੀ ਘਾਟ	ਦਿੱਲੀ
ਵਿਜੈ ਘਾਟ	ਦਿੱਲੀ
ਦਲਾਲ ਸਟਰੀਟ	ਕੋਲਕਾਤਾ
ਮਹੇਸ਼ ਮੂਰਤੀ	ਐਲੀਫੈਂਟਾ ਗੁਫਾਵਾਂ
ਮਾਲਬਾਰ ਹਿੱਲਜ਼	ਮੁੰਬਈ
ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਮੰਦਰ	ਮੁਦਰਾਇ
ਨਟਰਾਜ	ਮਦਰਾਸ
ਮਾਰਬਲ ਰਾਕਸ	ਜੱਬਲਪੁਰ
ਨਿਸ਼ਾਤ ਬਾਗ	ਸ੍ਰੀਨਗਰ
ਪੰਚ ਮਹਿਲ	ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ

ਗੋਮਤੋਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ	ਸਰਵਣ ਬੇਲਾ ਗੋਲਾ (ਕਰਨਾਟਕ)
ਚੀਨੀ ਕੇਸ਼ਵ ਮੰਦਰ	ਬੈਲੂਰ
ਡਲ ਝੀਲ	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ
ਦਿਲਵਾੜਾ ਮੰਦਰ	ਮਾਊਂਟ ਆਬੂ
ਐਲੀਫੈਂਟ ਗੁਫਾਵਾਂ	ਮੁੰਬਈ
ਸਵਰਨ ਮੰਦਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਐਲੋਰਾ ਗੁਫਾਵਾਂ	ਔਰੰਗਾਬਾਦ
ਗੇਟਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ	ਮੁੰਬਈ
ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਣ	ਦਿੱਲੀ
ਹਵਾੜਾ ਬ੍ਰਿਜ	ਕੋਲਕਾਤਾ
ਆਈਲੈਂਡ	ਉਦੈਪੁਰ
ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਅਜੰਤਾ	ਔਰੰਗਾਬਾਦ
ਅਮਰਨਾਥ	ਕਸ਼ਮੀਰ
ਅਨੰਦ ਭਵਨ	ਇਲਾਹਾਬਾਦ
ਬਲੈਕ ਪੈਗੋਡਾ	ਕੋਨਾਰਕ
ਸ਼ਾਲੀਮਾਰ ਬਾਗ	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ
ਗੋਲ ਗੁੰਬਦ	ਬੀਜਾਪੁਰ
ਝਲਦੇ ਬਾਗ	ਮੁੰਬਈ
ਹਵਾ ਮਹਾਲ	ਜੈਪੁਰ
ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ	ਕੋਨਾਰਕ
ਤਾਜ ਮਹਲ	ਆਗਰਾ
ਟਾਵਰ ਆਫ ਸਾਈਲੈਂਸ	ਮੁੰਬਈ
ਬ੍ਰਹਿਦੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ	ਤੇਜੋਰ
ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ	ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ
ਵਿੰਦਾਵਨ ਗਾਰਡਨਜ਼	ਕਰਨਾਟਕ
ਚਾਰਮੀਨਾਰ	ਹੈਦਰਾਬਾਦ
ਚਿਲਕਾ ਝੀਲ	ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨੇੜੇ (ਭਾਰਤ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ)
	ਦਿੱਲੀ
ਕੁਤੁਬਮੀਨਾਰ	ਦਿੱਲੀ
ਰਾਜਘਾਟ	ਦਿੱਲੀ ਆਗਰਾ
ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ	ਮੁੰਬਈ
ਸ਼ਾਂਤਾ ਕਰੂਜ਼	

ਸਾਰਨਾਥ	ਵਾਰਾਣਸੀ
ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ	ਪੁਰੀ
ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮੈਮੋਰੀਅਲ	ਕੋਲਕਾਤਾ
ਜੰਤਰ ਮੰਤਰ	ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਜੋਗ ਝਰਨਾ	ਮੈਸੂਰ
ਵੀਰ ਭੂਮੀ	ਦਿੱਲੀ
ਕਿਸਾਨ ਘਾਟ	ਦਿੱਲੀ

ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਹਿਰ

ਨਾਂ	ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਂ	ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਉਚਾਈ (ਮੀਟਰ)	ਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ	ਰਾਜ ਉਚਾਈ (ਮੀਟਰ)	ਸਾਗਰ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਗਾਮ	ਕਸ਼ਮੀਰ	2,282	ਰਾਂਚੀ	ਝਾਰਖੰਡ	640
ਸ਼ਿਲਾਂਗ	ਮੇਘਾਲਿਆ	1,494	ਊਟਾਕਮੰਡ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	2,228
ਪੰਚਮੜੀ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	1,066	ਗਣੀਖੇਤ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	1,818
ਕਸੋਲੀ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	1878	ਸ਼ਿਮਲਾ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	2,192
ਕੁੱਲੂ ਘਾਟੀ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	1,515	ਮਾਊਂਟ ਆਗੂ	ਰਾਜਸਥਾਨ	1,371
ਨੈਨੀਤਾਲ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	1,950	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ	ਕਸ਼ਮੀਰ	1,900
ਡਲਹੌਜ਼ੀ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	2,400	ਕੋਡਾਈਕਨਾਲ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	2100
ਲੈਸਡਾਊਨ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	1800	ਮਹਾਂਬਲੇਸ਼ਵਰ	ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ	1,371
ਮਸੂਰੀ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	2,288	ਚਿਰਾਪੁੰਜੀ	ਮੇਘਾਲਿਆ	1,358
ਬੰਗਲੂਰੂ	ਕਰਨਾਟਕ	909	ਭੁਵਾਨੀ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	1,538
ਚਕਰੋਤਾ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	2,100	ਕਲਿੰਮਪੋਂਗ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	1,219
ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	2,177	ਗੁਲਮਰਗ	ਕਸ਼ਮੀਰ	2,514
ਕੰਨੂਰ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	2,053	ਅਲਮੋੜਾ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ	1650

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਖਬਾਰ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ : ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼=ਦਿੱਲੀ। ਨੈਸ਼ਵਲ ਹੈਰਲਡ= ਲਖਨਊ, ਦਿੱਲੀ। ਨਾਰਦਨ ਇੰਡੀਆ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ= ਇਲਾਹਾਬਾਦ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ= ਕੋਲਕਾਤਾ। ਅਸਮ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ = ਗੁਹਾਟੀ, ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ= ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਲੰਧਰ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਟੈਂਡਰਡ=ਕੋਲਕਾਤਾ। ਸਟੇਟਸਮੈਨ=ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਕੋਲਕਾਤਾ=ਇੰਡੀਆ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ=ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਮੁਦਰਾਇ, ਚੇਂਨਈ, ਮੁੰਬਈ, ਵਿਜੇਵਾੜਾ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ। ਡੇਲੀ ਮੇਲ = ਮੁੰਬਈ। ਇਕਨਾਮਿਕ ਟਾਈਮ=ਮੁੰਬਈ। ਫਾਈਨੈਂਸ਼ੀਅਲ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ = ਮੁੰਬਈ। ਪੈਟਰੀਅਟ = ਦਿੱਲੀ। ਦਿ ਹਿੰਦੂ = ਚੇਂਨਈ। ਟਾਈਮਿਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ = ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਜੈਪੁਰ, ਪਟਨਾ, ਬੰਗਲੁਰੂ ਅਤੇ ਮੁੰਬਈ। ਸਰਚਲਾਈਟ=ਪਟਨਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ : ਅਜੀਤ= ਜਲੰਧਰ। ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ = ਜਲੰਧਰ। ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ = ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ। ਜਗ ਬਾਣੀ= ਜਲੰਧਰ। ਅੱਜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ = ਜਲੰਧਰ। ਧੜਲੇਦਾਰ = ਪਟਿਆਲਾ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ =

ਪਟਿਆਲਾ। ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ = ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਲੰਧਰ। ਜਾਗਰਨ = ਜਲੰਧਰ। ਜੱਥੇਦਾਰ = ਦਿੱਲੀ। ਆਂਧਰਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ = ਵਿਜੇਵਾੜਾ।

ਬੰਗਲਾ : ਯੁਗਾਂਤਰ = ਕੋਲਕਾਤਾ। ਬਾਸੂਮਤੀ = ਕੋਲਕਾਤਾ , ਆਨੰਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ =ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ।

ਅਸਮੀ : ਨੂਤਨ ਅਸੀਮਾ = ਗੁਹਾਟੀ।

ਮਰਾਠੀ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਟਾਈਮਜ਼ = ਮੁੰਬਈ, ਲੋਕ ਸੱਤਾ = ਮੁੰਬਈ।

ਤਾਮਿਲ : ਦਿਨਆਨ = ਮੁਦਰਾਇ, ਚਿੱਤੁਰ।

ਮਲਿਆਲਮ : ਮਾਤਰੀ ਭੂਮੀ = ਕੋਜ਼ੀਕੋਡੇ (ਕਾਲੀਕਟ), ਦੀਨ ਬੰਧੂ = ਕੇਰਲ, ਮੁਖਰੂ ਭੂਮੀ = ਆਂਧਰਾ /ਕੇਰਲਾ।

ਤੇਲਗੂ : ਆਂਧਰਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ = ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਗੁਜਰਾਤੀ : ਬੰਬੇ ਸਮਾਚਾਰ = ਮੁੰਬਈ।

ਕੰਨੜ : ਕੰਨੜ ਪ੍ਰਭਾ = ਬੰਗਲੁਰੂ

ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ : ਹਿੰਦ ਸਮਾਚਾਰ = ਜਲੰਧਰ। ਤੇਜ਼= ਦਿੱਲੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ = ਜਲੰਧਰ।

ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ : ਨਵਭਾਰਤ ਟਾਈਮਜ਼ = ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮੁੰਬਈ, ਪਟਨਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ= ਦਿੱਲੀ, ਵੀਰ ਅਰਜੁਨ = ਦਿੱਲੀ। ਆਰੀਆ ਵਰਤ = ਪਟਨਾ। ਅਮਰ ਉਜਾਲਾ = ਆਗਰਾ, ਮੇਰਠ, ਬਰੇਲੀ, ਜਲੰਧਰ। ਦੈਨਿਕ ਭਾਸਕਰ-ਭੂਪਾਲ, ਪਾਨੀਪਤ, ਹਿਸਾਰ, ਜਲੰਧਰ। ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ = ਜਲੰਧਰ, ਦਿੱਲੀ, ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪਾਨੀਪਤ, ਹਿਸਾਰ, ਪਾਲਮਪੁਰ, ਜੰਮੂ। ਵਿਸ਼ਵਮਿੱਤਰ = ਕੋਲਕਾਤਾ, ਮੁੰਬਈ, ਕਾਨਪੁਰ, ਪਟਨਾ। ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ = ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਲੰਧਰ। ਜਨਸੱਤਾ = ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ। ਉੱਤਮ ਹਿੰਦੂ = ਜਲੰਧਰ। ਆਜ=ਪਟਨਾ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਗੋਰਖਪੁਰ। ਦੈਨਿਕ ਜਾਗਰਨ= ਕਾਨਪੁਰ, ਪਟਨਾ, ਮੇਰਠ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਗੋਰਖਪੁਰ, ਲਖਨਊ, ਭੁਪਾਲ, ਜਲੰਧਰ। ਪ੍ਰਭਾਤ = ਕੋਲਕਾਤਾ। ਸਵਰਨ = ਪਟਿਆਲਾ। ਨਵੇਦਿਆ-ਦਿੱਲੀ।

ਗੁਜਰਾਤੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਤੇ 'ਬੰਬਈ ਸਮਾਚਾਰ' ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਖਬਾਰ ਹੈ ਜੋ 1882 ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ ਮਲਿਆਮ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਮਨੋਰਮਾ ਹੈ।

ਅਨੰਦ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ (ਬੰਗਲਾ) ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਣ ਵਾਲਾ ਅਖਬਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ (ਹਿੰਦੀ) ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾਵਾਂ

ਨਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ	ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਛਪਦੀ	ਨਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿਚ ਛਪਦੀ	ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਛਪਦੀ
ਧਰਮ ਯੁੱਗ	ਹਿੰਦੀ	ਸਿਮਰਨ	ਪੰਜਾਬੀ
ਪਾਬਰ ਭੂਮੀ	ਮਲਿਆਲਮ	ਸਪਤਾਹਿਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ	ਹਿੰਦੀ
ਦੇਸ਼	ਬੰਗਲਾ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਭਾਇਲ	ਤਮਿਲ
ਮਨੋਰਮਾ	ਹਿੰਦੀ	ਸਵਰਾਜ	ਮਰਾਠੀ

ਇੰਪਲਾਇਮੈਂਟ ਨਿਊਜ਼	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ,	ਉਰਦੂ, ਬੰਗਲਾ ਤਮਿਲ ਤੇ ਤੇਲਗੂ	
ਜਨ ਕਲਿਆਣ	ਗੁਜਰਾਤੀ	ਫ਼ਿਲਮ ਫ਼ੇਅਰ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਅਕਸ	ਪੰਜਾਬੀ	ਰੀਡਰ ਡਾਈਜੈਸਟ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ/ਹਿੰਦੀ
ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤੀ	ਪੰਜਾਬੀ	ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ	ਪੰਜਾਬੀ
ਨਵਨੀਤ	ਹਿੰਦੀ	ਪਰਾਂਠਾ	ਹਿੰਦੀ
ਮਾਇਆ	ਹਿੰਦੀ	ਜਨਸਾਹਿਤ	ਹਿੰਦੀ
ਮਨੋਹਰ ਕਹਾਣੀਆਂ	ਹਿੰਦੀ	ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆ	ਪੰਜਾਬੀ
ਫ਼ਿਲਮ ਕਲੀਆਂ	ਹਿੰਦੀ	ਸਤਯ ਕਥਾ	ਹਿੰਦੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਜੈਸਟ	ਪੰਜਾਬੀ	ਬੁਲਿਟਜ਼	ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਸਰਿਤਾ	ਹਿੰਦੀ	ਦਿਨਮਾਨ	ਹਿੰਦੀ
ਮਾਧੁਰੀ	ਹਿੰਦੀ	ਬੇਤਾਰਜਗਤ	ਬੰਗਲਾ
ਵਾਰਨਤਾਰੀ ਰਾਨੀ	ਤਮਿਲ	ਯੋਜਨਾ	ਹਿੰਦੀ
ਚੰਦਾਮਾਮਾ	ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ	ਇੰਡੀਆ ਟੂਡੇ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਪੰਖੜੀਆਂ	ਪੰਜਾਬੀ	ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ	ਪੰਜਾਬੀ
ਕਲਿਆਣ	ਹਿੰਦੀ	ਤਸਵੀਰ	ਪੰਜਾਬੀ
ਕਦੰਬਨੀ	ਹਿੰਦੀ	ਗ੍ਰਹਿ ਲੱਛਮੀ	ਹਿੰਦੀ
ਨੰਦਨ	ਹਿੰਦੀ	ਗ੍ਰਹਿ ਸ਼ੋਭਾ	ਹਿੰਦੀ
ਸੌਰਭ	ਹਿੰਦੀ	ਕੰਵਲ	ਪੰਜਾਬੀ
ਆਜ਼ਾਦ ਲੋਕ	ਹਿੰਦੀ	ਸੁਸ਼ਮਾ	ਹਿੰਦੀ
ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ	ਪੰਜਾਬੀ	ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆ	ਪੰਜਾਬੀ

ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ	ਭਾਸ਼ਾ	ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ
1.	ਦਿ ਵੀਕ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ	2,04,589
2.	ਮਲਿਆਲਮ ਮਨੋਰਮਾ	ਮਲਿਆਲਮ	6,21,628
3.	ਬਲਾਰਮਾ	ਮਲਿਆਲਮ	2,22,590
4.	ਮੱਠਰੂਭਮੀ	ਮਲਿਆਲਮ	2,28,374
5.	ਆਨੰਦ ਵਿਕਟਨ	ਤਾਮਿਲ	3,72,694

ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਤੇ ਮਹੀਨਾਵਾਰੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

1.	ਵਨਿਥਾ	ਮਲਿਆਮ	5,32,423
2.	ਲੋਕਰਾਜ	ਮਰਾਠੀ	3,76,993
3.	ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀ	ਹਿੰਦੀ	3,49,998

4.	ਗ੍ਰਹਿ ਲਕਸ਼ਮੀ	ਹਿੰਦੀ	3,00,277
5.	ਅਵਲ ਵਿਕਾਤਰਾ	ਤਾਮਿਲ	2,39,429

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਚਾਰ ਏਜੰਸੀਆਂ

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਸਮਾਚਾਰ ਏਜੰਸੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

(i) ਪ੍ਰੈੱਸ ਟਰੱਸਟ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ (ਪੀ. ਟੀ. ਆਈ.)-27 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ 1945 ਵਿਚ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੇ 1961 ਵਿਚ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ 1982 ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਸਮਾਚਾਰ ਸੇਵਾ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(ii) ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨਿਊਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ (ਯੂ. ਐੱਨ. ਆਈ.)

(iii) ਸਮਾਚਾਰ ਭਾਰਤੀ

(iv) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਮਾਚਾਰ।

ਪੁਰਸਕਾਰ

(i) **ਖਾਸ ਸੇਵਾ ਮੈਡਲ** : ਇਹ ਖਾਸ ਸੇਵਾ ਮੈਡਲ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ 'ਅਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼' ਅਤੇ ਉੱਚਤਮ ਸੇਵਾ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) **ਜੀਵਨ ਰੱਖਿਆ ਪਦਕ** : ਅੱਗ, ਨਦੀ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਆਦਿ ਆਫ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(iii) **ਅਰਜੁਨ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 1961 ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਲ ਦੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਖਿਡਾਰੀ (ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ) ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(iv) **ਭਟਨਾਗਰ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੋਜ ਪਰਿਸ਼ਦ ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ ਭਟਨਾਗਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਗਰਿਕ ਪੁਰਸਕਾਰ—ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ ਪੁਰਸਕਾਰ

(i) **ਭਾਰਤ ਰਤਨ** : ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

(ii) **ਪਦਮ-ਵਿਭੂਸ਼ਣ** : ਇਹ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ (ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੇਵਾ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(iii) **ਪਦਮ-ਭੂਸ਼ਣ** : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਸਣੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(iv) ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : (i) ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਸਧਾਰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉੱਤੇ, (ii) ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ (iii) ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ

(i) ਮੂਰਤੀ ਦੇਵੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨਪੀਠ ਵੱਲੋਂ 1984 ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ) ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਚਿਤਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 51 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਿਥੀ ਗਈ ਹੈ।

(ii) ਸਰਸਵਤੀ ਸਨਮਾਨ : 1991 ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕੇ.ਕੇ. ਬਿਰਲਾ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅੱਠਵੀਂ ਅਨੁਸੂਚੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉੱਤਮ ਲੇਖਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 5 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਿਥੀ ਗਈ ਹੈ।

(iii) ਨਿਰਯਾਤ ਵਾਧਾ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸਰਵ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਨਿਰਯਾਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਇਕ ਟਰਾਫੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

(iv) ਗਿਆਨਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਉਸ ਭਾਰਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(v) ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਪੰਡਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਰ ਸਾਲ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(vi) ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਫੰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 2.5 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ।

(vii) ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵੱਲੋਂ 1965 ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦੁੱਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 15 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(viii) ਦਰੋਣਾਚਾਰੀਆ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 1975 ਈ. ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਕੋਚਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ 75,000 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(ix) ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ 1995 ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ

ਗਾਂਧੀ ਦੀ 125ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 10,000 ਡਾਲਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(x) ਅੰਬੇਦਕਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 1993 ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਥਾਨ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ 50,000 ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xi) ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਖੇਡ ਰਤਨ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ 1992 ਈ. ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xii) ਸੀ. ਕੇ. ਨਾਇਡੂ ਪੁਰਸਕਾਰ : 1994 ਈ. ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਕ੍ਰਿਕਟ ਕੰਟਰੋਲ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਰਾਸ਼ੀ 2 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xiii) ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 1986 ਈ. ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਫੰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ 25 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xiv) ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 1969 ਈ. ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਫਿਲਮੀ ਜਗਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(xv) ਵਾਸਚਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 1992 ਈ. ਵਿਚ ਕੇ. ਕੇ. ਬਿਰਲਾ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ 50,000 ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਲੇਖਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xvi) ਭਾਰਤ-ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ : 1986 ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਲੇਖਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ 1.51 ਲੱਖ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xvii) ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਆਗਾ ਖ਼ਾਨ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xviii) ਧਨਵੰਤਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ :

(xix) ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੁਰਸਕਾਰ : ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

(xx) **ਸਰਸਵਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਨਾਥ ਟਰੱਸਟ ਨਾਸਿਕ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾ, ਕਲਾ ਤੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xxi) **ਕਲਿੰਗਾ ਪੁਰਸਕਾਰ** : 1952 ਈ. ਵਿਚ ਕਲਿੰਗਾ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਟਰੱਸਟ, ਉੜੀਸਾ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਯੂਨੈਸਕੋ (UNESCO) ਵੱਲੋਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xxii) **ਨਹਿਰੂ ਸਾਖਰਤਾ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਅਸਾਧਾਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xxiii) **ਜਮਨਾ ਲਾਲ ਬਜਾਜ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xiv) **ਇੰਦਰਾ ਪ੍ਰਿਯਦਰਸ਼ਨੀ ਐਵਾਰਡ** : ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਣ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(xxv) **ਕਾਲੀਦਾਸ ਪੁਰਸਕਾਰ** : ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਰ ਸਾਲ ਕਲਾ ਦੇ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭਾਰਤ-ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ

ਸੰਨ	ਨਾਂ
1954	ਸੀ. ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ, ਡਾ. ਸੀ. ਵੀ. ਰਮਨ, ਡਾ. ਐਸ. ਆਰ. ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ।
1955	ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਐਮ. ਵਿਸ਼ਵੇਸ਼ਵਰੈਯਾ, ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ।
1957	ਗੋਵਿੰਦ ਵੱਲਭ ਪੰਤ।
1958	ਡਾ. ਡੀ. ਕੇ. ਕਰਵੇ।
1961	ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਦਾਸ ਟੰਡਨ, ਡਾ. ਵੀ. ਸੀ. ਰਾਇ।
1962	ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ।
1963	ਡਾ. ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ, ਡਾ. ਪੀ. ਵੀ. ਕਾਨੇ।
1966	ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
1971	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ।
1975	ਵੀ. ਵੀ. ਗਿਰੀ।
1976	ਕੇ. ਕਾਮਰਾਜ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
1980	ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ।
1983	ਆਚਾਰੀਆ ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
1987	ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ (ਸੀਮਾਂਤ ਗਾਂਧੀ)।

1988	ਐਮ. ਜੀ. ਰਾਮਚੰਦਰਨ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)।
1990	ਡਾ. ਬੀ. ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ), ਡਾ. ਨੈਲਸਨ ਆਰ. ਮੰਡੇਲਾ।
1991	ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ), ਸਰਦਾਰ ਵੱਲਭ ਭਾਈ ਪਟੇਲ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ), ਮੁਰਾਰ ਜੀ ਦੇਸਾਈ।
1992	ਮੁਹੰਮਦ ਅਬੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ), ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ, ਜੇ. ਆਰ. ਡੀ. ਟਾਟਾ।
1997	ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਨੰਦਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਰੁਣਾ, ਆਸਫ਼ ਅਲੀ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
1998	ਡਾ. ਏ. ਵੀ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਮ. ਐਸ. ਸੁੱਬਲਕਸ਼ਮੀ, ਸੀ. ਸੁਬਰਮਨੀਅਮ, ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਰਾਇਣ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)
1999	ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ, ਗੋਪੀਨਾਥ ਬੋਰਦੋਲਾਈ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ), ਪੰ. ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ।
2001	ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਕਰ, ਉਸਤਾਦ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਖ਼ਾਨ।
2008	ਭੀਮਸੈਨ ਜੋਸ਼ੀ
2014	ਸਚਿਨ ਤੇਂਦੁਲਕਰ, ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਨਾਗੇਸ਼ ਰਾਮਚੰਦਰ ਰਾਓ
2015	ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਅਤੇ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਉੱਘੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ

ਸਾਲ	ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ	ਭਾਸ਼ਾ	ਕਿਤਾਬ
1965	ਜੀ ਸ਼ੰਕਰ ਕਰੂਪ	ਮਲਿਆਲਮ	ਉੱਟਾਕੁੱਜਲ
1966	ਟੀ. ਐੱਸ. ਬੰਧੋਪਾਧਿਆਇ	ਬੰਗਲਾ	ਗਣਦੇਵਤਾ
1967	ਉਮਾ ਸ਼ੰਕਰ ਜੋਸ਼ੀ	ਗੁਜਰਾਤੀ	ਨਿਸ਼ੀਥ
	ਕੇ. ਵੀ. ਪੁਤੰਪਾ	ਕੰਨੜ	ਰਾਮਾਇਣ ਦਰਸ਼ਨਮ
1968	ਸੁਮਿੱਤਰਾ ਨੰਦਨ ਪੰਤ	ਹਿੰਦੀ	ਚਿਦੰਬਰਾ
1969	ਫਿਰਾਖ ਗੋਰਖਪੁਰੀ (ਰਘੁਪਤੀ ਸਹਾਇ)	ਉਰਦੂ ਗੁਲ-ਏ-ਨਗਮਾ	
1970	ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਸਤਿਆ ਨਰਾਇਣ	ਤੇਲਗੂ	ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਰਾਮਾਇਣ
1971	ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਡੇਅ	ਬੰਗਲਾ	ਸੱਤਾਭਵਿਸ਼ਯਤ
1972	ਰਾਮਾਧਾਰੀ ਸਿੰਹ ਦਿਨਕਰ	ਹਿੰਦੀ	ਉਰਵਸ਼ੀ
1973	ਡਾ. ਕੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਆਰ. ਬੇਂਦਰੇ	ਕੰਨੜ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ	ਚਾਰ ਤਾਰ
	ਗੋਪੀਨਾਥ ਮੋਹੰਤੀ		
1974	ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸਖਾ ਰਾਮ ਖਾਂਡੇਕਰ	ਮਰਾਠੀ	ਯਯਾਤੀ
1975	ਏ. ਵੀ. ਅਕੀਲੰਦਮ	ਤਾਮਿਲ	ਚਿੱਤਪਾਵਨ
1976	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਸ਼ਾਪੂਰਨਾ ਦੇਵੀ	ਬੰਗਲਾ	ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਰੁਤੀ
1977	ਕੇ. ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਕਾਰੰਥ	ਕੰਨੜ ਸਮ੍ਰਿਤੀ	ਮੁੱਕਜ਼ਿਆ ਕਨਸ਼ੁਗੁਲ
1978	ਐੱਸ. ਐੱਚ. ਵਾਲਸਯਾਯਾਨ	ਹਿੰਦੀ	ਕਿਤਨੀ ਨਾਵੋਂ
	‘ਅਗੇਯ’		ਮੇਂ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰ

1979	ਡਾ. ਵਿਰੇਂਦਰ ਕੁਮਾਰ ਭੱਟਾਚਾਰੀਆ	ਅਸਮੀਆ	ਮ੍ਰਿਤਯੁੱਜਯ
1980	ਏ. ਕੇ. ਪੋਟੇਕਟ	ਮਲਿਆਲਮ	ਓਰੂ ਦੇਸ਼ਤਿਨੇ ਕਥਾ
1981	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਪੰਜਾਬੀ	ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕੈਨਵਸ
1982	ਮਹਾਂਦੇਵੀ ਵਰਮਾ	ਹਿੰਦੀ	ਯਾਮਾ
1983	ਐੱਮ. ਵੈਂਕਟੇਸ਼ ਆਯਰਗਰ	ਤੇਲੁਗੂ	ਚਿਕਵੀਰਾ ਰਾਜਿੰਦਰ
1984	ਟੀ. ਸ਼ਿਵ ਸ਼ੰਕਰ ਪਿਲੱਈ	ਮਲਿਆਲਮ	ਕਾਯਰ
1985	ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਪਟੇਲ	ਗੁਜਰਾਤੀ	ਮਾਨਵਿਨੀ ਭਬਾਈ
1985	ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਗਿਆਨਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।		
1986	ਸਚਿਦਾਨੰਦ ਰਾਉਤ ਰਾਮ	ਉੜੀਆ	
1987	ਵੀ. ਵੀ. ਸ਼ਿਰਵਾਡਕਰ	ਮਰਾਠੀ	
1988	ਡਾ. ਸੀ. ਐੱਨ. ਰੈਡੀ	ਤੇਲਗੂ	
1989	ਕੁਰਾਤਲ ਐੱਨ. ਹੈਦਰ	ਉਰਦੂ	
1990	ਵਿਨਾਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਕਾਕ	ਕੰਨੜ	
1991	ਸੁਭਾਸ਼ ਮੁਖੋਪਾਧਿਆਏ	ਬੰਗਲਾ	
1992	ਨਰੇਸ਼ ਮਹਿਤਾ	ਹਿੰਦੀ	
1993	ਡਾ. ਸੀਤਾਕਾਂਤ ਮਹਾਪਾਤਰ	ਉੜੀਆ	
1994	ਯੂ. ਆਰ. ਅਨੰਤਮੂਰਤੀ	ਕੰਨੜ	
1995	ਐੱਮ. ਟੀ. ਵਾਸੂਦੇਵਨ ਨਾਇਰ	ਮਲਿਆਲਮ	
1996	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮਹਾਸ਼ਵੇਤਾ ਜਾਫਰੀ	ਉਰਦੂ	
1997	ਅਲੀ ਸਰਦਾਰ ਦੇਵੀ	ਬੰਗਲਾ	
1998	ਗਿਰੀਸ਼ ਕਿਰਨਾਡ	ਤੇਲਗੂ	
1999	ਨਿਰਮਲ ਵਰਮਾ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ	ਪੰਜਾਬੀ	
2000	ਕੁਮਾਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗੋਸਵਾਮੀ	ਅਸਮੀ	
2010	ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਕਾਂਵਰ	ਕੰਨੜ	

ਦਰੋਣਾਚਾਰੀਆ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਸਾਲ	ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ
1989	ਓਮ. ਐੱਮ. ਨਾਮਬਿਆਰ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਾਰਦਵਾਜ, ਬਾਲਚੰਦਰ ਭਾਸਕਰ
1986	ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਆਜ਼ਾਦ, ਰਘੁਨੰਦਨ ਗੋਖਲੇ
1987	ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਹਨੂਮਾਨ
1990	ਏ. ਰਮਨਾਰਾਓ (ਵਾਲੀਬਾਲ), ਰਮਾਕਾਂਤ ਅਚਰੇਕਰ (ਕ੍ਰਿਕਟ)
1994	ਮੁਹੰਮਦ ਇਲੀਆਸ ਬਾਬਰ
1995	ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਰਾਓ (ਵਾਲੀਬਾਲ), ਕਰਣ ਸਿੰਘ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ)

1996	ਵਿਲਸਨ ਜੌਨਸ (ਬਿਲੀਅਰਡਰ ਅਤੇ ਸਨੂਕਰ) ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ (ਭਾਰ-ਉਠਾਉਣਾ)—
1997	ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਨੀ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ)
1998	ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ), ਜੀ. ਐਸ. ਸੰਧੂ (ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ), ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ)
1999	ਅਜੈ ਸਿਰੋਹੀ (ਭਾਰ ਉਠਾਉਣਾ), ਕੈਪਟਨ ਹਵਾ ਸਿੰਘ (ਬਾਕਸਿੰਗ), ਕੈਨੇਥ ਬੰਸੇਨ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ)
2000-01	ਖੇਡ ਕੋਚ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 2.5-2.5 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਰੋਣਾਚਾਰੀਆ ਪੁਰਸਕਾਰ ਲਈ ਇਸ ਸਾਲ ਪੰਜ ਕੋਚਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ— ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਭਾਗੂ (ਹਾਕੀ), ਐੱਸ. ਐੱਮ. ਆਰਿਫ (ਬੈਡਮਿੰਟਨ), ਕੁਮਾਰੀ ਹੰਸ ਸ਼ਰਮਾ (ਭਾਰ ਚੁੱਕਣਾ), ਫੜਕੇ ਗੋਪਾਲ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ (ਬੋ-ਬੋ), ਭੁਪਿੰਦਰ ਧਵਨ (ਪਾਵਰ ਲਿਫਟਿੰਗ)
2011	ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਹਾਕੀ), ਰਾਮ ਫਲ (ਕੁਸ਼ਤੀ), ਆਵੀਵੀ ਰਾਵੇ (ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ), ਡੀ. ਕੇ. ਰਾਠੌਰ (ਮਨਾਸਟਿਕ) ਕੁੰਡਲ ਰਾਵੇ (ਐਥਲੈਟਿਕਸ)
2014	ਜੋਨਿਸ ਜੈਕਬਾ (ਰੋਵਿੰਗ) ਐਨ. ਲਿੰਗਾਪਾ (ਕੁਸ਼ਤੀ)

ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਸਾਲ	ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ	ਸਾਲ	ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ
1969	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੇਵਿਕਾ ਰਾਣੀ	1970	ਬੀ. ਐੱਨ. ਸਰਕਾਰ
1971	ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ (ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ)	1972	ਪੰਕਜ ਮਲਿਕ
1973	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਲੋਚਨਾ (ਰੂਬੀ ਮੇਅਰਜ਼)	1974	ਬੀ. ਐੱਨ. ਰੈਡੀ
1975	ਧੀਰਨੇ ਗਾਂਗੁਲੀ	1976	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਾਨਨ ਦੇਵੀ
1977	ਨਿਤਿਨ ਬੋਸ	1978	ਆਰ. ਸੀ. ਬੋਰਾਲ
1979	ਸੋਹਰਾਬ ਮੋਦੀ	1980	ਪੀ. ਜੈਰਾਜ
1981	ਨੌਸ਼ਾਦ ਅਲੀ	1982	ਐੱਲ. ਵੀ. ਪ੍ਰਸਾਦ
1983	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੁਰਗਾ ਖੋਟੇ	1984	ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ
1985	ਵੀ. ਸ਼ਾਂਤਾ ਰਾਮ	1986	ਬੀ. ਨਾਗੀ ਰੈਡੀ
1987	ਰਾਜ ਕਪੂਰ	1988	ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ
1989	ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਕਰ	1990	ਏ. ਨਾਗੇਸ਼ਵਰ ਰਾਓ
1991	ਭਾਲਜੀ ਪੇਦਾਰਕਰ	1992	ਭੂਪੇਨ ਹਜ਼ਾਰਿਕਾ
1993	ਮਜਰੂਹ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੀ	1994	ਦਿਲੀਪ ਕੁਮਾਰ
1995	ਡਾ. ਰਾਜਕੁਮਾਰ	1996	ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਗਣੇਸ਼ਨ
1997	ਕਵੀ ਪ੍ਰਦੀਪ	1998	ਬੀ. ਆਰ. ਚੋਪੜਾ
1999	ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼ ਮੁਕਰਜੀ	2000	ਆਸ਼ਾ ਭੌਂਸਲੇ

2001	ਯਸ਼ ਚੋਪੜਾ	2002	ਦੇਵਾਨ ਆਨੰਦ
2003	ਮ੍ਰਿਨਾਲ ਸੈਨ	2004	ਏ. ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ
2005	ਸਿਆਮ ਬੈਨੇਗਲ	2006	ਤਪਨ ਮਿਤਰਾ
2007	ਰਵੀ ਟੰਡਨ	2008	ਮਨਾ ਡੇ
2009	ਰਾਮਾਨਾਇਡੂ	2010	ਕੇ. ਬਾਲਾਚੰਦਰਨ
2011	ਸੁਮਿਤਰਾ ਚੈਟਰਜੀ	2013	ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਣ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿਕੰਦ
2014	ਗੁਲਜ਼ਾਰ (ਲੇਖਕ ਤੇ ਫਿਲਮਕਾਰ)		

**ਜਨਨਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ
(Jnanpit Awards)**

ਸਾਲ	ਜੇਤੂ	ਭਾਸ਼ਾ
1965	ਜੀ. ਸਨਕਾਰਾ ਕੂਰਪ	ਮਲਿਆਲਮ
1966	ਤਾਰਾ ਸ਼ੰਕਰ ਬੈਨਰਜੀ	ਬੰਗਲਾ
1967	ਡਾ. ਕੇ. ਵੀ. ਪੁਟੱਪਾ	ਕੰਨੜ
1968	ਸੁਮਿਤਰਾਨੰਦਨ ਪੰਤ	ਹਿੰਦੀ
1969	ਫਿਰਾਕ ਗੋਰਖਪੁਰੀ	ਉਰਦੂ
1970	ਡਾ. ਵਿਸ਼ਵਾਨਾਥ ਸਤਿਆਨਰਾਇਣ	ਤੇਲਗੂ
1971	ਬਿਸ਼ਨੂ ਡੇਅ	ਬੰਗਲਾ
1972	ਡਾ. ਰਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਦਿਨਕਰ	ਹਿੰਦੀ
1973	ਡੀ. ਰਾਮਾਚੰਦਰਾ ਬਿੰਦਰੇ	ਕੰਨੜ
1973	ਗੋਪੀਨਾਥ ਮੋਹੰਤੀ	ਉਰੀਆ
1974	ਵਿਸ਼ਨੂ ਸ਼ਾਖਾਰਾਮ ਖੰਡੇਰਕਰ	ਮਰਾਠੀ
1975	ਵੀ. ਪੀ. ਅਖੀਲਾਨ	ਤਾਮਿਲ
1976	ਆਸ਼ਾਪੂਰਨਾ ਦੇਵੀ	ਬੰਗਲਾ
1977	ਡਾ. ਕੇ. ਸ਼ਿਵਾਰਾਮਾ	ਕੰਨੜ
1978	ਐਸ. ਐਚ. ਵਾਤਸਿਆਨ	ਹਿੰਦੀ
1979	ਬਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਭੱਟਾਚਾਰੀਆ	ਅਸਾਮੀ
1980	ਐ. ਕੇ. ਪੋਟੇਕਕਾਟ	ਮਲਿਆਲਮ
1981	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਪੰਜਾਬੀ
1982	ਮਹਾਂਦੇਵੀ ਵਰਮਾ	ਹਿੰਦੀ
1983	ਡਾ. ਮਸਤੀ ਵੈਂਕਟੇਸ਼	ਕੰਨੜ
1984	ਟੀ. ਐੱਸ. ਪਿਲਈ	ਮਲਿਆਲਮ
1985	ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਪਟੇਲ	ਗੁਜਰਾਤੀ
1986	ਸਤਜਿਦਾ ਨੰਦ ਰੋਟਰੇ	ਉੜੀਆ

1987	ਵੀ. ਵੀ. ਸ਼ਿਰਵਾਦਕਰ	ਮਰਾਠੀ
1988	ਡਾ. ਸੀ. ਨਰਾਇਣ ਰੈਡੀ	ਤੇਲਗੂ
1989	ਕੇ. ਐਨ. ਹੈਦਰ	ਉਰਦੂ
1990	ਵਿਨਾਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ	ਕੰਨੜ
1991	ਸੁਭਾਸ਼ ਮੁਖੋਪਾਧਿਆਏ	ਬੰਗਲਾ
1992	ਨਰੇਸ਼ ਮਹਿਤਾ	ਹਿੰਦੀ
1993	ਸੀਤਾਕਾਂਤ ਮਹਾਂਪਤਰਾ	ਉੜੀਆ
1994	ਯੂ. ਆਰ. ਅਨੰਤਾ ਮੂਰਤੀ	ਕੰਨੜ
1995	ਐਮ. ਟੀ. ਵਾਸੂਦੇਵਨ ਨਈਅਰ	ਮਲਿਆਲਮ
1996	ਮਹਾਸਵੇਤਾ ਦੇਵੀ	ਬੰਗਲਾ
1997	ਅਲੀ ਸਰਦਾਰ ਜਾਫਰੀ	ਉਰਦੂ
1998	ਗਿਰੀਸ਼ ਕਨਾਡ	ਕੰਨੜ
1999	ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ	ਪੰਜਾਬੀ
2000	ਇੰਦਰਾ ਗੋਸਵਾਮੀ	ਅਸਾਮੀ
2001	ਰਜਿੰਦਰ ਕੇਸ਼ਵ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹ	ਗੁਜਰਾਤੀ
2002	ਡੀ. ਜਯਕੰਥਨ	ਤਾਮਿਲ
2003	ਵਿੰਦਾ ਕਰੰਦੀਕਰ	ਮਰਾਠੀ
2004	ਰਹਿਮਾਨ ਰਾਹੀ	ਕਸ਼ਮੀਰੀ
2005	ਕੰਵਰ ਨਾਰਾਇਣ	ਹਿੰਦੀ
2006	ਐੱਸ. ਵੀ. ਸ਼ਾਸਤਰੀ	ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
2006	ਰਵਿੰਦਰਾ ਕੈਲਕਰ	ਕੋਕਨੀ
2007	ਓ. ਐਨ. ਵੀ. ਕਰੂਪ	ਮਲਿਆਲਮ
2008	ਇਖਲਾਕ ਖਾਂ	ਉਰਦੂ
2009	ਅਮਰ ਕਾਂਤ	ਹਿੰਦੀ
2010	ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਕਾਂਬਰਾ	ਕੰਨੜ
2011	ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਸੁਕਲਾ	ਹਿੰਦੀ
2012	ਆਰ. ਭਾਰਦਵਾਜ	ਤੇਲਗੂ

ਪਦਮ ਵਿਭੂਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ

ਨਾਂ	ਸਥਾਨ
1. ਡਾ. (ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ) ਕਪਿਲਾ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
2. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਹੋਮੀ ਵਿਆਰਾਵਾਲਾ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
3. ਸ਼੍ਰੀ ਏ. ਨਾਰੋਸ਼ਵਰਾ ਰਾਓ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
4. ਸ਼੍ਰੀ ਪਰਾਸਰਨ ਕੇ. ਐਲ.	ਦਿੱਲੀ

5.	ਡਾ. ਏ. ਰਹਿਮਾਨ ਕਿਦਵਈ	ਦਿੱਲੀ
6.	ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਕੈਲਕਰ	ਦਿੱਲੀ
7.	ਸ਼੍ਰੀ ਐਮ. ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ	ਦਿੱਲੀ
8.	ਸ਼੍ਰੀ ਪਾਲੇ ਰਾਮ ਰਾਓ	ਕਰਨਾਟਕ
9.	ਸ਼੍ਰੀ ਬਰਜੇਸ਼ ਮਿਸ਼ਰਾ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
10.	ਪ੍ਰੋ. (ਡਾ.) ਓ. ਐਨ. ਵੀ. ਕੇ.	ਕੇਰਲ
11.	ਡਾ. ਸੀਤਾਕਾਂਤ ਮਹਾਪਾਤਰਾ	ਉੜੀਸਾ
12.	ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ਼੍ਰੀ ਐਲ. ਸੀ. ਜੈਨ	ਦਿੱਲੀ
13.	ਕੇ. ਜੀ. ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ (2012)	ਕਲਾ
14.	ਮੋਰੀਓ ਮਿਰਾਂਡਾ (2012)	ਕਲਾ
15.	ਭੂਪੇਨ ਹਜ਼ਾਰਿਕਾ (2012)	ਕਲਾ
16.	ਕਾਂਤੀ ਲਾਲ ਐਚ. ਸੰਚੇਤੀ (2012)	ਔਸ਼ਧੀ
17.	ਟੀ. ਵੀ. ਰਸਜੇਸ਼ਵਰ (2012)	ਸਿਵਿਲ ਸਰਵਿਸ
18.	ਯਸ਼ਪਾਲ (2013)	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ
19.	ਰੁਦਾਮ ਨਰਸਿਮਾ (2013)	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ
20.	ਸਈਅਦ ਹੈਦਰ ਰਜ਼ਾ (2013)	ਆਰਟਸ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ
21.	ਰਘੂਨਾਥ ਮਹਾਪਤਰਾ (2013)	ਆਰਟਸ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ

2014 ਵਿਚ 9 ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮ ਵਿਭੂਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਨੌਂ

ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

ਨਾਂ	ਖੇਤਰ	ਰਾਜ
ਸ਼੍ਰੀ ਐਲ. ਕੇ. ਅਡਵਾਨੀ	ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ	ਗੁਜਰਾਤ
ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤਾਭ ਬੱਚਨ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ	ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ	ਪੰਜਾਬ
ਡਾ. ਡੀ. ਵੀਰੇਂਦਰ ਹੇਗਡੇ	ਸਮਾਜ ਕਾਰਜ	ਕਰਨਾਟਕ
ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਜਗਦਗੁਰੂ ਰਾਮਾਨੰਦ	ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ ਤੇ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਅਚਾਰੀਆ-ਸੁਆਮੀ	ਦੂਜੇ ਕੰਮ	
ਰਾਮ ਭੰਦਰਾਚਾਰੀਆ		
ਪ੍ਰੋ. ਮਾਲੂਰ ਰਾਮਸਵਾਮੀ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸਨ		
ਸ਼੍ਰੀ ਕੋਇਯਾਨ ਕੇ.	ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ	ਦਿੱਲੀ
ਵੀਨੂ ਗੋਪਾਲ,		
ਸ਼੍ਰੀ ਕਰੀਮ ਅਲ ਹੁਸੈਨੀ	ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਵਪਾਰ	ਫਰਾਂਸ/ਯੂ.ਕੇ.
ਆਗਾਖਾਨ (ਵਿਦੇਸ਼ੀ)		

ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ

1.	ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਆਦੇਵ ਦੂਬੇ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
2.	ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਸ਼ਮੀ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
3.	ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਸ਼ੀ ਕਪੂਰ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
4.	ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਖੰਨਾ	ਹਰਿਆਣਾ
5.	ਸ਼੍ਰੀ ਐਮ. ਵਾਸੂਦੇਵ ਨਾਇਰ	ਕੇਰਲ
6.	ਵਹੀਦਾ ਰਹਿਮਾਨ (ਮਹਿਲਾ)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
7.	ਸ਼੍ਰੀ ਆਰ. ਕੇ. ਐਮ. ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤਨ	ਕਰਨਾਟਕ
8.	ਅਰਪਿਤਾ ਸਿੰਘ (ਮਹਿਲਾ)	ਦਿੱਲੀ
9.	ਡਾ. ਐੱਸ. ਪੀ. ਬਾਲਾਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
10.	ਸ਼੍ਰੀ ਸੀ. ਵੀ. ਚੰਦਰਸ਼ੇਖਰ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
11.	ਸ਼੍ਰੀ ਡੀ. ਮੁਖਰਜੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
12.	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਾਜ ਸ਼੍ਰੀ ਬਿਰਲਾ (ਮਹਿਲਾ)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
13.	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ੋਭਨਾ ਰਨਾਡੇ (ਮਹਿਲਾ)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
14.	ਡਾ. ਐਮ. ਰਾਮਾਚੰਦਰਨ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
15.	ਸ਼੍ਰੀ ਐਮ. ਗੋਪਾਲਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ	ਕਰਨਾਟਕ
16.	ਸ਼੍ਰੀ ਯੋਗੇਸ਼ ਚੰਦਰ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
17.	ਚੰਦਰ ਕੋਚਰ (ਮਹਿਲਾ)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
18.	ਡਾ. ਕੇ. ਏ. ਰੈਡੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
19.	ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਵਾਰ	ਹਰਿਆਣਾ
20.	ਡਾ. ਜੀ. ਵੀ. ਕੇ. ਰੈਡੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
21.	ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਰਿੰਦਰਾ ਸਿੰਘ	ਦਿੱਲੀ
22.	ਸ਼੍ਰੀ ਐਮ. ਐਨ. ਬੁੱਚ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
23.	ਸ਼੍ਰੀ ਸਿਆਮ ਸਰਨ	ਦਿੱਲੀ
24.	ਸ਼੍ਰੀ ਟੀ. ਜੇ. ਸੋਨੀ	ਕਰਨਾਟਕ
25.	ਡਾ. ਰਾਮਦਾਸ ਮਾਧਵਾ	ਕਰਨਾਟਕ
26.	ਸ਼੍ਰੀ ਐਸ. ਘੋਸ਼	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
27.	ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ. ਕੇ. ਬੀ. ਗਰਾਂਟ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
28.	ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ. ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਸ਼ਰੱਥ ਪਟੇਲ	ਗੁਜਰਾਤ
29.	ਸ਼ਬਾਨਾ ਆਜ਼ਮੀ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
30.	ਕੇ. ਚੌਧਰੀ (2012)	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
31.	ਜਤਿਨ ਦਾਸ (2012)	ਦਿੱਲੀ
32.	ਬੁੱਧਾਦੇਵ ਦਾਸ ਗੁਪਤਾ (2012)	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ

33.	ਧਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਿਉਲ (2012)	ਪੰਜਾਬ/ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
34.	ਟੀ. ਵੀ. ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ (2012)	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
35.	ਮੀਰਾ ਨਾਇਰ (2012)	ਦਿੱਲੀ
36.	ਐਮ. ਐਸ. ਗੋਪਾਲਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ (2012)	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
37.	ਅਨੀਸ਼ ਕਪੂਰ (2012)	ਇੰਗਲੈਂਡ
38.	ਸਤਿਆ ਨਰਾਇਣ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
39.	ਪੀ. ਚੰਦਰਸ਼ੇਖਰ ਰਾਓ (2012)	ਜਰਮਨੀ
40.	ਜਾਰਜ ਯੋਗ ਬੂਨ (2012)	ਸਿੰਗਾਪੁਰ
41.	ਸ਼ਸੀ ਕੁਮਾਰ ਚਿਤਰੇ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
42.	ਐਮ. ਐੱਸ. ਰਘੁਨਾਥਨ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
43.	ਐਸ. ਐਮ. ਵਲਾਇਨ (2012)	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
44.	ਬਾਲਾ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਮੁਥੁਰਮਨ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
45.	ਸੁਰੇਸ਼ ਐਚ. ਅਡਵਾਨੀ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
46.	ਐਨ. ਐਚ. ਵਾਡੀਆ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
47.	ਦੇਵੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸ਼ੈਟੀ (2012)	ਕਰਨਾਟਕ
48.	ਸ਼ਾਂਤਾ ਰਾਮ ਬਲਵੰਤ ਮਜੂਮਦਾਰ (2012)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
49.	ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਹਜੀਆ (2012)	ਅਮਰੀਕਾ
50.	ਅਰਵਿੰਦ ਪਾਨਾਗਰਿਆ (2012)	ਅਮਰੀਕਾ
51.	ਜੋਸ਼ ਪਰੇਰੀਆ (2012)	ਅਮਰੀਕਾ
52.	ਹੋਮਾ ਕੇ ਭਾਬਾ (2012)	ਇੰਗਲੈਂਡ
53.	ਐਨ. ਵਿਟਲ (2012)	ਕੇਰਲ
54.	ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ (2012)	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
55.	ਰੋਨਨ ਸੈਨ (2012)	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
56.	ਰਾਹੁਲ ਡਰਾਵਿਡ (2013)	ਕਰਨਾਟਕ
57.	ਮੇਰੀ ਕੌਮ (2013)	ਕਰਨਾਟਕ
58.	ਰਾਮਾ ਨਾਇਡੂ ਦਗੂਬਤੀ (2013)	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
59.	ਰਾਜੇਸ਼ ਖੰਨਾ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
60.	ਸ਼ਰਮੀਲਾ ਟੈਗੋਰ (2013)	ਦਿੱਲੀ
61.	ਕਨਕ ਰੇਲੇ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
62.	ਸਰੋਜਾ ਵੈਦਿਆਨਾਥ (2013)	ਦਿੱਲੀ
63.	ਅਬਦੁਲ ਰਜ਼ਦੀ ਖਾਨ (2013)	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
64.	ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ (2013)	ਪੰਜਾਬ
65.	ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਰਾਓ ਗਿਰਧਰ ਪਾਟਿਲ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
66.	ਏ. ਐਸ. ਪਿਲਈ (2013)	ਦਿੱਲੀ

67.	ਵਿਜੇ ਕੁਮਾਰ ਸਰਵਸਤ (2013)	ਦਿੱਲੀ
68.	ਅਸ਼ੋਕ ਸੈਨ (2013)	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
69.	ਬੀ. ਐਨ. ਸੁਰੇਸ਼ (2013)	ਕਰਨਾਟਕ
70.	ਮਤਿਆ ਸੈਨ. ਅਟਲੂਰੀ (2013)	ਅਮਰੀਕਾ
71.	ਯੋਗੇਸ਼ ਚੰਦਰਾਪਤੀ (2013)	ਅਮਰੀਕਾ
72.	ਰਾਮਾ ਮੂਰਤੀ ਬਠਿਆਗਰਾਜਨ (2013)	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
73.	ਆਦੀ ਬੁਰਜਰ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
74.	ਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਾਮਰਾਓ ਲਾਓਡ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
75.	ਮੰਗੇਸ਼ ਪਡਗਾਂਕਰ (2013)	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
76.	ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਾਵਰਤੀ (2013)	ਅਮਰੀਕਾ
77.	ਐਚ. ਸਿੰਘ ਪਨਵਰ (2013)	ਦਿੱਲੀ
78.	ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸ਼ਨ ਭਾਨ (2013)	ਦਿੱਲੀ

ਮੇਗਸੇਸੇ ਪੁਰਸਕਾਰ (ਭਾਰਤ)

ਸਾਲ	ਨਾਂ	ਵਰਗ ਸ਼੍ਰੇਣੀ
1958	ਵਿਨੋਭਾ ਭਾਵੇ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1959	ਚਿੰਤਾਮਨ ਦੇਸ਼ਮੁੱਖ	ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ
1961	ਅਮਿਤਾਭ ਚੌਧਰੀ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1962	ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ	ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ
1963	ਦਾਰਾ ਖੁਰੋਸ਼ੀ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1963	ਵਰਗਿਜ਼ ਕੁਰੈਨ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1964	ਵੈਲਦੀ ਫਿਸ਼ਰ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ
1965	ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਰਾਇਣ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
1966	ਕਮਲਾਦੇਵੀ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1967	ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1971	ਐਮ. ਐੱਸ. ਸਵਾਮੀਨਾਥਨ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1974	ਐਮ. ਐੱਸ. ਸੁਭਲਕਸ਼ਮੀ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
1975	ਬੂਬਲੀ ਜਾਰਜ ਵਰਗਿਜ਼	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1976	ਹੈਨਿੰਗ ਐਚ. ਲਾਰਸੈਨ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ
1976	ਸੋਂਭੂ ਮਿਤਰਾ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1977	ਰਮੇਸ਼ ਭੱਟ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1979	ਰਾਜਨੀਕਾਂਤ ਅਰੋਲ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1981	ਪ੍ਰਮੋਦ ਕਰਨ ਸੇਠੀ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1982	ਮਨੀਭਾਈ ਦੇਸਾਈ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ

1982	ਚੰਡੀਗ ਪ੍ਰਸਾਦ ਭੱਟ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1984	ਰਸੀਪੂਰਨ ਲਕਸ਼ਮਣ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1985	ਮੁਰਲੀਧਰ ਆਮਤੇ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
1989	ਲਕਸ਼ਮੀ ਚੰਦ ਜੈਨ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
1991	ਕੇ. ਵੀ. ਸੁਬਾਨਾ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1992	ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
1993	ਬਾਨੋ ਜਹਾਂਗੀਰ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
1994	ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ	ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ
1996	ਪਾਂਡੂਰੰਗ ਅਬਾਲਵੇ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
1997	ਮਹੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਮਹਿਤਾ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
2000	ਅਰੁਣਾ ਰਾਏ	ਸਾਂਝੀ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2001	ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2002	ਸੰਦੀਪ ਪਾਂਡੇ	ਉਭਰਦਾ ਅਗਵਾਈਕਾਰ
2003	ਸ਼ਾਂਤਾ ਸਿਨਹਾ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2004	ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਰਾਇਣ ਰਾਮਦਾਸ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ
2007	ਪੀ. ਸਾਈਨਾਥ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
2008	ਡਾ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਮਤੇ, ਡਾ. ਮੰਦਾਕਨੀ ਆਮਤੇ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2009	ਦੀਪ ਜੋਸ਼ੀ	ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2010	ਪੈਨ. ਯੂ. ਫਿਊਕੀਪਿੰਗ	ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ
2010	ਕ੍ਰਿਸਟੋਫਰ ਬੈਰਨੀਡੋ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
2010	ਤਾਦਾਤੋਸ਼ੀ ਅਕੀਬਾ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ
2010	ਐਚ. ਟੇਸ਼ਨ	ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ
2010	ਮਾਂ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਸੀ. ਬੈਰਨੀਡੋ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
2010	ਏ. ਐਚ. ਐਮ. ਨੇਮਾਲ ਖਾਨ	ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2011	ਐਚ. ਜੂਐਨੀ	ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ
2011	ਕੌਲ ਪਨਹਾ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੂਝ ਬੂਝ
2011	ਨੀਲਿਮਾ ਮਿਸ਼ਰਾ	ਉਭਰਦਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2011	ਹਰੀਸ਼ ਹਾਂਡੇ	ਉਭਰਦਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2011	ਕੇ. ਫਰਾਂਸਿਸ	ਉਭਰਦਾ ਅਗਵਾਈਕਰਨ
2013	ਹਬੀਬਾ ਸਾਰਾਬੀ	(ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ)
2013	ਲਚੋਪਣੀ ਸ਼ੋਭਾ ਰਾਅ	(ਮਯਾਂਮਾਰ)

2014 ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ 20 ਉੱਘੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ—

ਨਾਂ	ਸ਼ਖਸੀਅਤ	ਖੇਤਰ	ਰਾਜ
1.	ਡਾ. ਵਿਜੇ ਭਾਸਕਰ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
2.	ਸ੍ਰੀ ਸਵਪਨ ਦਾਸ ਗੁਪਤਾ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਦਿੱਲੀ
3.	ਸ੍ਰੀ ਜਾਹਨੂੰ ਬਰੂਆ	ਕਲਾ	ਅਸਾਮ
4.	ਸ੍ਰੀ ਐਨ. ਗੋਪਾਲਾ ਸੁਆਮੀ	ਲੋਕ ਸੇਵਾਵਾਂ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
5.	ਡਾ. ਗੋਕੁਲੇਡ ਸਾਵਜੀ ਮਹਾਰਾਜਾ	ਕਲਾ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
6.	ਸੁਆਮੀ ਸੱਤਿਆ ਮਿੱਤਰੀ ਨੰਦਗਿਰੀ	ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
7.	ਡਾ. ਸੁਭਾਸ਼ ਸੀ. ਕਸ਼ਿਅਪ	ਲੋਕ ਕਾਰਜ	ਦਿੱਲੀ
8.	ਸ੍ਰੀ ਸੱਤ ਪਾਲ	ਖੇਡਾਂ	ਦਿੱਲੀ
9.	ਡਾ. ਅੰਬਰੀਸ਼ ਮਿੱਤਲ	ਮੈਡੀਸਨ (ਦਵਾਈਆਂ)	ਦਿੱਲੀ
10.	ਸ੍ਰੀ ਰਜਤ ਸ਼ਰਮਾ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਦਿੱਲੀ
11.	ਡਾ. ਅਸ਼ੋਕ ਸੇਠ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
12.	ਸ੍ਰੀ ਹਰੀਸ਼ ਸਾਲਵੇ	ਲੋਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ	ਦਿੱਲੀ
13.	ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਧਾ ਰਘੂਨਾਥਨ	ਕਲਾ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
14.	ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਸੁਆਮੀ	ਹੋਰ ਜਨਤਕ ਕੰਮ	ਕਰਨਾਟਕ
15.	ਡਾ. ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਵਾਲਦੀਆ	ਵਿਗਿਆਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਕਰਨਾਟਕ
16.	ਮਿਸ ਮਲਿੰਦਾ ਗੇਟਸ	ਸਮਾਜਕ ਕੰਮ	ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ.
17.	ਪ੍ਰੋ. ਮੰਨਜੁਲ ਭਾਰਗਵ	ਵਿਗਿਆਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ.
18.	ਡਾ. ਡੇਵਿਡ ਫਲਾਂਵਾਲੇ	ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਕੰਮ (ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ)	ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ.
19.	ਸ੍ਰੀ ਬਿੱਲ ਗੇਟਸ	ਸਮਾਜਕ ਕੰਮ	ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ.
20.	ਸ੍ਰੀ ਸੈਚੀਰੋ ਸੀਸੂਮੀ	ਜਨਤਕ ਕੰਮ	ਜਾਪਾਨ

ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ

2014 ਵਿਚ 75 ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

ਨਾਂ	ਖੇਤਰ	ਰਾਜ
ਮਿਸ ਕੰਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ	ਕਲਾ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਸੀ. ਐੱਸ. ਅਰੁਣਾ	ਵਿਗਿਆਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਕਰਨਾਟਕ
ਡਾ. ਮੰਜੁਲਾ ਅਨਾਗਨੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਤੇਲੰਗਾਨਾ
ਡਾ. ਬੈਟਿਕਾ ਸਾਰਿਦ ਬੋਮਰ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ੋਕ ਭਗਤ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਝਾੜਖੰਡ
ਡਾ. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨੰਦਨ ਬੋਹਰਾ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਅਸਾਮ
ਸ੍ਰੀ ਸੰਜੇ ਲੀਲਾ ਭੰਸਾਲੀ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਸ੍ਰੀ ਨਰੇਸ਼ ਬੇਦੀ	ਕਲਾ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਗਿਆਨ ਚਤੁਰਵੇਦੀ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਪ੍ਰੋ. ਯੋਗੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਚਾਵਲਾ	ਦਵਾਈਆਂ	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਜੈਯਾ ਕੁਮਾਰ ਛਿੰਜਲਾ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਸਰੁਗਬਾਮ ਬੀ. ਕੁਮਾਰੀ ਦੇਵੀ		ਦਵਾਈਆਂ
ਮਨੀਪੁਰ		
ਡਾ. ਪ੍ਰਫੁਲਾ ਕਾਰ	ਕਲਾ	ਉੜੀਸਾ
ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਸੂਨ ਜੋਸ਼ੀ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਯੋਗੀ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਅਸ਼ੋਕ ਗੁਲਾਟੀ	ਜਨਤਕ ਕੰਮ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਰਣਦੀਪ ਗੁਲੇਰੀਆ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਜੇ. ਪੀ. ਹਰੀਦਾਸ	ਦਵਾਈਆਂ	ਕੇਰਲਾ
ਸ੍ਰੀ ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਸ੍ਰੀ ਰਾਹੁਲ ਜੈਨ	ਕਲਾ	ਦਿੱਲੀ
ਸਭਾ ਅੰਜੁਮ	ਖੇਡਾਂ	ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ
ਉਸ਼ਾ ਕਿਰਨਪਾਲ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਬਿਹਾਰ
ਡਾ. ਰਾਜੇਸ਼ ਕੋਟੇਚਾ	ਦਵਾਈਆਂ	ਰਾਜਸਥਾਨ
ਪ੍ਰੋ. ਅਲਕਾ ਕ੍ਰਿਪਲਾਨੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਹਰਸ਼ ਕੁਮਾਰ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਮਾਲਿਆ		ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ
ਕੇਰਲਾ		
ਸ੍ਰੀ ਲੰਬਰਟ ਮੈਸਕਾਰਨੇਸ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਗੋਆ
ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਜਲਕ ਪਲਟਾ ਮੈਕਗਿਲੀਰਮਨ		ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ
		ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
		ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਵਰਿੰਦਰ ਰਾਜਮਹਿਤਾ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਗੁਜਰਾਤ
ਸ੍ਰੀ ਤਰਕ ਮਹਿਤਾ	ਕਲਾ	ਮੇਘਾਲਿਆ
ਸ੍ਰੀ ਨੀਲ ਹਰਬਰਟ	ਕਲਾ	ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ
ਸ੍ਰੀ ਦੇਵਾਂਗ ਨੌਰਵੇਲ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਕਰਨਾਟਕ
ਸ੍ਰੀ ਟੀ. ਵੀ. ਮੋਹਨਦਾਸ ਪਾਇ	ਵਪਾਰ ਉਦਯੋਗ	ਗੁਜਰਾਤ
ਡਾ. ਤੇਜਸ ਪਟੇਲ	ਦਵਾਈਆਂ	ਅਸਾਮ
ਸ੍ਰੀ ਜਾਦਵ ਸੇਲਾਈ ਪੇਆਰਾ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	

ਬਿਮਲਾ ਪੋਡਾਰ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਡਾ. ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਾ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਡਾ. ਐੱਨ. ਪ੍ਰਭਾਕਰ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਰਾਮ ਬਹਾਦਰ ਰਾਏ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ	ਦਵਾਈਆਂ	ਬਿਹਾਰ
ਪ੍ਰੋ. ਜੇ. ਐਸ. ਰਾਜਪੂਤ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸ੍ਰੀ ਪੀ. ਵੀ. ਰਾਜਰਾਮੇਸ਼	ਲੋਕ ਸੇਵਾਵਾਂ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਸਿਖਲਾਈ ਰਾਜ	ਖੇਡਾਂ	ਤੇਲੰਗਾਨਾ
ਸ੍ਰੀ ਕੋਧ ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ	ਕਲਾ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਪ੍ਰੋ. ਬਿਮਲ ਰਾਏ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੇਖਰ ਸੇਨ	ਕਲਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਨਵੰਤ ਸ਼ਾਹ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਗੁਜਰਾਤ
ਸ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਮਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਪ੍ਰੋ. ਯੋਗਰਾਜ ਸ਼ਰਮਾ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਡਾ. ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਲਕਸ਼ਸ਼ਮੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਗੁਜਰਾਤ
ਸ਼ੰਕਰ ਤ੍ਰਿਵੇਦੀ		
ਸ੍ਰੀ ਐੱਸ. ਯੰਗਤਸੇ ਰਿਨਪੋਚੇ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸ੍ਰੀ ਯੋਗਰਾਜ ਸ਼ਰਮਾ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਵਸੰਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਕਰਨਾਟਕ
ਡਾ. ਨਿਖਿਲ ਟੰਡਨ	ਦਵਾਈਆਂ	ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਮਹੇਸ਼ ਰਾਜ ਸੋਨੀ	ਕਲਾ	ਰਾਜਸਥਾਨ
ਸ੍ਰੀ ਐੱਸ. ਕੇ. ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਕਰਨਾਟਕ
ਪੀ. ਵੀ. ਸਿੱਧੂ	ਖੇਡਾਂ	ਤੇਲੰਗਾਨਾ
ਅਰੁਨਿਮਾ ਸਿੰਘ	ਖੇਡਾਂ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸ੍ਰੀ ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ	ਖੇਡਾਂ	ਹਰਿਆਣਾ
ਸ੍ਰੀ ਹੁਆਂਗ ਬਾਓਸ਼ੇਂਗ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਚੀਨ
ਪ੍ਰੋ. ਜੈਕੂਅਸ ਬਲਾਸੈਂਟ	ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	ਫਰਾਂਸ
ਮੁਹੰਮਦ ਬੁਰਹਾਨੂਦੀਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਸ੍ਰੀ ਜੀਕ ਕਲਾਊਡੇ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਡਾ. ਨੰਦਾ ਰਾਜਸ, ਰਾਜ ਸ਼ੈਟੀ	ਵਪਾਰ ਤੇ ਉਦਯੋਗ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਸ੍ਰੀ ਜਾਰਜ ਐੱਲ ਹਾਰਟ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਸੁਰਿੰਦਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ	ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਸ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਮੁਖਰਜੀ	ਕਲਾ	ਪੁਰਤਗਾਲ

ਡਾ. ਰਘੂਰੀਆ ਪਿੱਲਰਾਣੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਡਾ. ਤਰੇਖਦੂ ਦੱਤਾਨੂਰੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.
ਡਾ. ਸਮਿੱਤਰਾ ਪਿੱਲਰਾਣੀ	ਦਵਾਈਆਂ	ਯੂ.ਕੇ.
ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਣ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ	ਕਲਾ	ਦਿੱਲੀ
ਸ੍ਰੀ ਆਰ. ਵਾਸੁਦੇਵਨ	ਲੋਕ ਭਲਾਈ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਪ੍ਰੋ. ਅਨੂਤੀ ਸੱਚ ਮੇਦਚਨ	ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	ਜਰਮਨੀ

60ਵਾਂ ਫਿਲਮ ਫੇਅਰ ਅਵਾਰਡ ਜਨਵਰੀ 2015

ਇਹ ਫਿਲਮ ਫੇਅਰ ਪੁਰਸਕਾਰ 31 ਜਨਵਰੀ 2015 ਨੂੰ ਜਮਰਾਜ ਮੁੰਬਈ ਵਿਖੇ ਸੰਪੰਨ ਹੋਇਆ।

ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਫਿਲਮ	ਕੁਵੀਕ (ਕਸ਼ਿਅਪ ਵਿਕਰਮਾਦਿੱਤਾ ਮੁਤਵਾਨੇ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਭਿਨੇਤਾ	ਸ਼ਾਹਿਦ ਕਪੂਰ ਹੈਦਰ
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਭਿਨੇਤਰੀ	ਕੰਗਨਾ ਰਣਾਉਤ (ਕੁਈਨ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪੁਰਖ ਡੈਬਿਊ	ਫਵਾਦ ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ (ਸੁੰਦਰ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਔਰਤ ਡੈਬਿਊ	ਕਰੀਤੀ ਮੈਨਨ (ਹੀਰੋਪੰਤੀ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੁਪਰਹਿਟ ਐਕਟਰ	ਕੇ. ਕੇ. ਮੈਨਨ (ਹੈਦਰ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੁਪਰਹਿਟ ਐਕਟਰੈਸ	ਤੱਬੂ (ਹੈਦਰ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਵਿਕਾਸ ਬਹਿਲ (ਕੁਈਨ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਸ਼ੰਕਰ ਅਹਿਸਾਨ ਲੋਏ (2 ਸਟੇਟਸ)
ਆਲੋਚਨਾ ਐਵਾਰਡ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਫਿਲਮ ਲਈ	ਆਪੋਂ ਦੇਖੀ (ਰਜਤ ਕਪੂਰ)
ਆਲੋਚਨਾ ਐਵਾਰਡ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਭਿਨੇਤਾ	ਆਪੋਂ ਦੇਖੀ (ਸੰਜੇ ਮਿਸ਼ਰਾ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਐਵਾਰਡ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਭਿਨੇਤਰੀ	ਆਲੀਆ ਭੱਟ (ਹਾਈਵੇ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕ	ਅੰਕਿਤ ਤਿਵਾੜੀ (ਗਲੀਆਂ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕਾ	ਕਨਿਕਾ ਕਪੂਰ (ਬੇਬੀ ਡੌਲ)
ਲਾਈਫ ਟਾਈਮ ਅਚੀਵਮੈਂਟ ਐਵਾਰਡ	ਕਾਮਿਨੀ ਕੌਸ਼ਲ
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੰਪਾਦਕ	ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਹਿਰਾਨੀ ਅਭਿਜਾਤ ਜੋਸ਼ੀ (ਪੀ. ਕੇ.)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੰਪਾਦਕਾ	ਅਨੁਰਾਗ ਕਸ਼ਿਅਪ ਅਭਿਜੀਤ ਕੇਕਟੇ (ਕੁਈਨ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਡੈਬਿਊ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਅਭਿਸ਼ੇਕ ਵਰਮਾ (2 ਸਟੇਟਸ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਕਲਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਸੁਬਰਤਾ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਅਮਿਤਰਾਏ (ਹੈਦਰ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਿਨੇਮੈਟੋਗ੍ਰਾਫ	ਬੇਬੀ ਸਿੰਘ, ਸਿਧਾਰਥ ਦੀਵਾਨ (ਕੁਈਨ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਕਰੀਨ ਪਲੇਅ	ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਹਿਰਾਨੀ ਅਭਿਜਾਤ ਜੋਸ਼ੀ (ਪੀ. ਕੇ.)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਵਸਥਾ	ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਅਨਿਤ ਕੁਮਾਰ (ਮਰਦਾਨੀ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਐਕਸ਼ਨ	ਸ਼ਾਮਕੌਸ਼ਲ (ਗੁੰਡੇ)
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਕਹਾਣੀ	ਰਜਤਕਪੂਰ (ਆਪੋਂ ਦੇਖੀ)

ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਗੀਤਕਾਰ	ਰਸ਼ਮੀ ਸਿੰਘ (ਮੁਸਕੁਰਾਨੇ)
-----------------	------------------------

68ਵਾਂ ਬਫਤਾ ਇਨਾਮ 2015

ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮ	ਦ ਬਿਓਰੀ ਓਫ਼ ਐਵਰੀਥਿੰਗ
ਚੰਗੀ ਫਿਲਮ	ਬੁਆਏਹੁੱਡ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਮੂਲ ਸੰਗੀਤ	ਅਲੇਗਜ਼ੇਠਰ ਫੰਸਪਲੋਟ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ	ਜੋਲੀਏਨੀ ਮੇਰੀ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਅਭਿਨੇਤਾ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ	ਏਰੀ ਰੇਠਮਾਇਨੇ (ਦ ਬਿਓਰੀ ਓਫ਼ ਐਵਰੀਥਿੰਗ)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਰਿਚਰਡ ਲਿਕਲੇਟਰ (ਬੁਆਏਹੁੱਡ)

87ਵਾਂ ਆਸਾਕਰ ਐਵਾਰਡ 2015

ਬੇਹਤਰੀਨ ਫਿਲਮ	ਬਰਡਮੈਨ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਸਜੀਵ ਐਕਸ਼ਨ ਲਘੂ ਫਿਲਮ	ਦ ਫੋਨ ਕਾਲ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ੀ ਫਿਲਮ	ਵਿਡਾ (ਪਾਵੇਲ ਪਾਲਕੋਵਸਕੀ)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਅਦਾਕਾਰ	ਐਡੀ ਰੈਡਮਾਇਕੇ (ਦ ਬਿਓਰੀ ਓਫ਼ ਐਵਰੀਥਿੰਗ)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਅਦਾਕਾਰਾ	ਜੂਲੀਆਨੀ ਮੂਰੀ (ਸਟਿਲ ਅਲਾਵੀਸ)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਚਰਿੱਤਰ ਅਭਿਨੇਤਾ	ਜੇ. ਕੇ. ਸਾਈਮਨਜ਼ (ਵਿਪਲਾਸ਼)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਚਰਿੱਤਰ ਅਭਿਨੇਤਰੀ	ਪੇਟਰੀਸੀਆ ਆਰਕੁਐਟੀ (ਬੁਆਏਹੁੱਡ)
ਬੇਹਤਰੀਨ ਮੂਲ ਗਾਣਾ	ਗਲੌਰੀ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਐਨੀਮੇਟਿਡ ਫਿਲਮ	ਬਿਰਾਹੀਰੇ ਸਿਕਸ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਐਨੀਮੇਟਿਡ ਮੈਰਿਟ	ਫੀਸਟ

45ਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਫਿਲਮ ਫੈਸਟੀਵਲ-2014

ਬੇਹਤਰੀਨ ਅਭਿਨੇਤਾ	ਐਕਸਲ ਸੈਰੇਬਰੀਆ ਦੇਵ ਅਤੇ ਦੁਲਾਲ ਸਰਕਾਰ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੂਰੀ ਇਨਾਮ	ਸ੍ਰੀ ਹਰੀਸਾਠੇ
ਗੋਲਡਨ ਪੀਕਾਕ ਇਨਾਮ	ਲੈਵੀਆ ਖਾਨ
ਬੇਹਤਰੀਨ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਨਾਦਵ ਲੈਪਿਡ (ਦ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਟੀਚਰ)
ਲਾਈਫ ਟਾਈਮ ਅਚੀਵਮੈਂਟ ਐਵਾਰਡ	ਮਿਸਟਰਵਾਂਗਕਾਰ ਵਾਇ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ

ਪਾਰਕ ਦਾ ਨਾਂ	ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਜ਼ਿਲਾ ਕਾਰਬੇਟ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ	ਉੱਤਰਾਖੰਡ
ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ	ਝਾਰਖੰਡ
ਮਾਧਵ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸਤਪੁੜਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਪੰਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਫਾਸਿਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸੰਜੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ
ਇੰਦਰਾਵਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ
ਰਾਸ ਆਈਲੈਂਡ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਅੰਡੇਮਾਨ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦੀਪ ਸਮੂਹ
ਗੀਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਗੁਜਰਾਤ
ਰੋਹਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਬੰਦੀਪੁਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਕਰਨਾਟਕ
ਨਾਗਰਹੋਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਕਰਨਾਟਕ
ਬੰਨਰਘੱਟਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਕਰਨਾਟਕ
ਬੋਰੀਵਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਦੁਧਵਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਬਾਲਾਰਾਮ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ	ਗੁਜਰਾਤ

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੈਂਕਚਰੀਜ਼

ਸੈਂਕਚਰੀ	ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸੈਂਕਚਰੀ	ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਪੇਰੀਅਰ	ਸੈਂਕਚਰੀ	ਕੇਰਲਾ	ਚੰਦਰਪ੍ਰਭਾ ਸੈਂਕਚਰੀ
ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼			
ਵੇਦਾਂਤਗਲ ਪੰਛੀ ਵਿਹਾਰ		ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	ਰੰਗਾਬਿੱਟੂ ਬਰਡ ਸੈਂਕਚਰੀ
ਕਰਨਾਟਕ			
ਚਦੀਗਾਮ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ	ਕੇਵਲਾ ਦੇਵਘਣਾ ਪੰਛੀ ਵਿਹਾਰ	
ਰਾਜਸਥਾਨ			
ਵੇਨਾਡ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਕੇਰਲ	ਜਲਦਧਾਰਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
ਮਾਨਸ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਅਸਾਮ	ਕਾਜੀਰੰਗਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਅਸਾਮ
ਨਾਮਦਫਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਮੁਦਮਲਾਈ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਉਟਾਕਮੰਡ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ)
ਗੰਤਮ ਬੁੱਧ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਬਿਹਾਰ	ਪਕੁੱਈ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਨਾਲਾਪੱਟੀ ਪੰਛੀ ਵਿਹਾਰ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼		ਰਾਜਗੀਰ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਬਿਹਾਰ
ਦਰੀਗਾਮ ਸੈਂਕਚਰੀ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ		ਪਾਰਵਾਲ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਸੋਮੇਸ਼ਵਰ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਕਰਨਾਟਕ	ਸਿਕਰੀ ਦੇਵੀ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਗਾਂਧੀ ਸਾਗਰ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸਾਰਵਥੀ ਘਾਟੀ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਕਰਨਾਟਕ
ਬੇਤਲਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਝਾਰਖੰਡ	ਡਾਲਮਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਝਾਰਖੰਡ
ਰਣਥੰਭੋਰ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਰਾਜਸਥਾਨ	ਸੀਤਾ ਨਦੀ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ
ਤੇ ਟਾਈਗਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ	ਸਰਿਸਕਾ ਸੈਂਕਚਰੀ	ਰਾਜਸਥਾਨ	

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ

ਬੰਦਰਗਾਹ	ਰਾਜ	ਬੰਦਰਗਾਹ	ਰਾਜ
ਕਾਲੀਕਾਟ	ਕੇਰਲਾ	ਕੋਲਕਾਤਾ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
ਕੁੱਡਾਲੋਰ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	ਕੋਚੀਨ	ਕੇਰਲਾ
ਐਲੇਪੀ	ਕੇਰਲਾ	ਭਟਕਲ	ਕਰਨਾਟਕ
ਭਾਵਨਗਰ	ਗੁਜਰਾਤ	ਮੁੰਬਈ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਮੰਗਲੋਰ	ਕਰਨਾਟਕ	ਧਨੁਸ਼ਕੋਡੀ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਕਵਿਲੋਨ	ਕੇਰਲਾ	ਪਾਰਾਦੀਪ	ਉੜੀਸਾ
ਤੂਤੀਕੋਰਿਨ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	ਸੂਰਤ	ਗੁਜਰਾਤ
ਬੇਦੀਬੰਦਰ	ਜਾਮਨਗਰ ਦੇ ਨੇੜੇ	ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਮਾਰਮਾਰੀਆ	ਗੋਆ	ਕਾਂਡਲਾ	ਗੁਜਰਾਤ
ਪੋਰਬੰਦਰ	ਗੁਜਰਾਤ	ਨੌਲਖੀ	ਗੁਜਰਾਤ
ਹਲਦੀਆ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਕੋਚੀਕੋਡ	ਕੇਰਲਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਦਯੋਗ

ਖੰਡ ਉਦਯੋਗ : ਇਹ ਦੇਵਰੀਆ, ਮੇਰਠ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਨਗਰ, ਗੋਰਖਪੁਰ, ਬਸਤੀ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਭੰਗਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਚੰਪਾਰਨ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਪੁਰ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ, ਮਨਮਾਡ, ਪੂਣਾ, ਨਾਸਿਕ, ਅਹਿਮਦਨਗਰ, ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ, ਕੋਲਾਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਸਿਹੋਰ, ਡਬਰਾ, ਜਾਬਰਾ, ਪਾਲੰਪ, ਸਾਰਗਪੁਰ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਹਮੀਰਾ, ਫਗਵਾੜਾ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ (ਹੁਣ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ), ਰੱਖੜਾ, ਮੁਕੇਰੀਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ), ਜਗਾਧਰੀ, ਰੋਹਤਕ, ਪਾਣੀਪਤ (ਹਰਿਆਣਾ), ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭੂਪਾਲ, ਸਾਗਰ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਸੂਰਤ (ਗੁਜਰਾਤ), ਮਡਿਆ (ਕਰਨਾਟਕ), ਮੁਰਸ਼ਿਦਾਬਾਦ, ਪਲਾਸੀ, ਹਾਵੜਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਹਰਜਾਟ ਮਦੁਰਾਇ, ਕੋਇੰਬਟੂਰ, ਤ੍ਰਿਚਨਾਪਲੀ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ) ਬੈਜਵਾੜਾ, ਹਾਸਪੇਟ, ਕੋਦੇ, ਸਾਮਲਕੋਟ, ਪ੍ਰਥਾਪੁਰਮ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਤੇਲੰਗਾਨਾ।

ਲੋਹਾ ਇਸਪਾਤ : ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ, ਬੋਕਾਰੋ (ਝਾਰਖੰਡ), ਭਦਰਾਵਤੀ (ਕਰਨਾਟਕ), ਭਿਲਾਈ (ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ), ਰੁੜਕੋਲਾ (ਉੜੀਸਾ), ਸਲੇਮ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ), ਆਸਨਸੋਲ, ਕੁੱਟੀ, ਦੁਰਗਾਪੁਰ, ਬਰਨਪੁਰ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)।

ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ : ਨਾਗਪੁਰ, ਕਾਨਪੁਰ, ਦਿੱਲੀ, ਧਾਰੀਵਾਲ, ਮੁੰਬਈ, ਸੂਰਤ, ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ, ਕੋਇੰਬਟੂਰ, ਬੰਗਲੁਰੂ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਕੋਲਕਾਤਾ ਆਦਿ।

ਉਨੀ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ : ਬੰਗਲੁਰੂ, ਮੁੰਬਈ, ਜਾਮਨਗਰ, ਮੈਸੂਰ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਸ੍ਰੀਨਗਰ, ਕਾਨਪੁਰ, ਧਾਰੀਵਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਪਾਣੀਪਤ ਆਦਿ।

ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਤੇ ਸਕੂਟਰ ਉਦਯੋਗ : ਮੁੰਬਈ, ਪੂਣੇ, ਲਖਨਊ, ਚੇੰਨਈ।

ਰਬੜ ਉਦਯੋਗ : ਮੁੰਬਈ, ਸ਼ਾਹਰੀਜ, ਬੰਗਲੁਰੂ, ਕੋਟਾਯਮ, ਸਤਾਰਾ, ਵੱਲਭਗੜ੍ਹ, ਕੋਲਕਾਤਾ, ਅੰਬਾਟੂਰ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਤੇਲੰਗਾਨਾ।

ਕੱਚ ਉਦਯੋਗ : ਫਤਿਹਪੁਰ, ਗਾਜ਼ੀਆਬਾਦ, ਨੈਨੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਾਬਾਦ, ਸਿਕੋਹਾਵਾਦ, ਹਾਥਰਸ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਅੰਬਾਲਾ (ਹਰਿਆਣਾ), ਬਲਵਾਂਗ, ਬਹਿਜੋਈ, ਹਾਵੜਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ)।

ਰੇਲ ਦੇ ਇੰਜਣ : ਵਾਰਾਣਸੀ, ਚਿਤਰੰਜਨ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)।

ਪਟਸਨ ਉਦਯੋਗ : ਕੋਲਕਾਤਾ, ਵਰਧਮਾਨ, ਹੁਗਲੀ, ਦਿਨਾਜਪੁਰ, ਮਾਲਦਾ, ਵੀਰਭੂਮੀ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਗੰਟੂਰ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਕਾਨਪੁਰ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਕਟਿਹਾਰ, ਦਰਭੰਗਾ (ਬਿਹਾਰ), ਰਾਇਗੜ੍ਹ (ਝਾਰਖੰਡ)।

ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬੇ : ਪੇਰਮਬੁਰ (ਚੇੰਨਈ), ਕਪੂਰਥਲਾ (ਪੰਜਾਬ), ਬੰਗਲੁਰੂ, ਅਜਮੇਰ, ਕੋਲਕਾਤਾ।

ਲੂਣ ਬਣਾਉਣਾ : ਸਾਂਭਰ ਝੀਲ (ਰਾਜਸਥਾਨ)।

ਕੋਲਾ ਕੱਢਣਾ : ਰਾਣੀਗੰਜ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਪੰਚਵੈਲੀ ਅਤੇ ਚਾਡ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਸਿਰਗੇਨੀ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਮੁਕਮ (ਅਸਾਮ), ਝਰੀਆ, ਬੋਕਾਰੋ, ਗਿਰੀਡੀਹ (ਝਾਰਖੰਡ)।

ਕਾਗਜ਼ ਉਦਯੋਗ : ਟੀਟਾਗੜ੍ਹ, ਕੋਲਕਾਤਾ ਰਾਣੀਗੰਜ, ਨੈਹਾਟੀ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਬਟਾਲਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ (ਪੰਜਾਬ), ਯਮਨਾਨਗਰ (ਹਰਿਆਣਾ), ਕੱਛਾਰ, ਨੌਗਾਂਵ (ਅਸਾਮ), ਬਿਜਰਾਜ ਨਗਰ, ਚੇੰਦਰਮਾਰ, ਰਾਇਗੜ੍ਹ (ਉੜੀਸਾ), ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ, ਮੇਰਠ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਡਾਲਮੀਆ ਨਗਰ, ਬਰੋਨੀ, ਸਮਸਤੀਪੁਰ, ਪਟਨਾ (ਬਿਹਾਰ), ਖੋਪੋਲੀ, ਮੁੰਬਈ, ਪੂਣੇ, ਬਲਾਰਪੁਰ, ਪਿੰਪਰੀ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ), ਭਦਰਾਵਤੀ, ਦਾਂਦੇਲੀ, ਅਥੋਨੀ, ਬੰਗਲੁਰੂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਸਾਗਰ (ਕਰਨਾਟਕ) ਵਾਪੀ, ਸੂਰਤ, ਵੜੋਦਰਾ, ਰਾਜਕੋਟ (ਗੁਜਰਾਤ)।

ਰੇਸ਼ਮ ਉਦਯੋਗ : ਜੰਮੂ, ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ, ਉਧਮਪੁਰ, ਅਨੰਤਨਾਗ (ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ), ਭਾਗਲਪੁਰ, ਪਟਨਾ (ਬਿਹਾਰ), ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ), ਸ਼ਾਹਜਹਾਂਪੁਰ, ਮਿਰਜਾਪੁਰ ਵਾਰਾਣਸੀ, ਪ੍ਰਤਾਪਗੜ੍ਹ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਮੁਰਸ਼ਿਦਾਬਾਦ, ਬਾਕੁੰਡਾ, ਬਿਸ਼ਨਪੁਰ, ਹਾਵੜਾ (ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ), ਸਲੇਮ, ਤੇਜੋਰ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ), ਪੂਣੇ, ਨਾਗਪੁਰ, (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ), ਸੂਰਤ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, (ਗੁਜਰਾਤ) ਆਦਿ।

ਜੁੱਤਾ ਉਦਯੋਗ : ਆਗਰਾ, ਕਾਨਪੁਰ ਫਰੀਦਾਬਾਦ, ਮੁੰਬਈ, ਕਪੂਰਥਲਾ (ਪੰਜਾਬ)।

ਮੋਟਰ ਗੱਡੀ ਉਦਯੋਗ : ਕੋਲਕਾਤਾ, ਮੁੰਬਈ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਵਾਰਾਣਸੀ, ਆਗਰਾ, ਰਾਮਪੁਰ, ਪਟਨਾ, ਚੇੰਨਈ, ਸੋਨੀਪਤ, ਆਸਨਸੋਲ, ਫਰੀਦਾਬਾਦ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਦਿੱਲੀ, ਲਖਨਊ।

ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣ : ਕੋਲਾਪੁਰ, ਦਿੱਲੀ, ਆਗਰਾ, ਕੋਲਕਾਤਾ, ਕੋਇੰਬਟੂਰ, ਚੇੰਨਈ, ਧੁਬਰੀ (ਅਸਾਮ)।

ਮਾਚਿਸ ਉਦਯੋਗ : ਕੋਲਕਾਤਾ, ਬਰੋਲੀ, ਮੁੰਬਈ, ਸ਼ਿਵਾਕਸੀ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ : ਡਿਗਬੋਈ, ਅੰਕਲੇਸ਼ਵਰ, ਬੰਬੇ ਹਾਈ, ਕੈਂਬੋ।

ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ : ਡਿਗਬੋਈ, ਅੰਕਲੇਸ਼ਵਰ, ਬੰਬੇ ਹਾਈ, ਕੈਂਬੋ।

ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ : ਕਾਨਪੁਰ, ਬੰਗਲੁਰੂ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਨਾਸਿਕ, ਕੋਰਾਪੁਟ।

ਸੀਮੈਂਟ ਉਦਯੋਗ : ਉਦੈਪੁਰ, ਕਟਨੀ, ਸਵਾਈ ਮਾਧੋਪੁਰ, ਲਾਖੇਰੀ (ਰਾਜਸਥਾਨ), ਓਖਲਾ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਡਾਲਮੀਆ ਨਗਰ, ਭਦਰਾਵਤੀ, ਚੁਰਕ, ਸੂਰਜਪੁਰ।

ਉੱਘੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ

ਕਣਕ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਆਦਿ।

ਚੌਲ : ਪੰਜਾਬ, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਬਿਹਾਰ, ਉੜੀਸਾ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਅਸਾਮ ਆਦਿ।

ਗੰਨਾ : ਉੱਤਰਾਖੰਡ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬਿਹਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ।

ਮੱਕੀ : ਰਾਜਸਥਾਨ, ਪੰਜਾਬ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਆਦਿ।

ਪਟਸਨ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਬਿਹਾਰ, ਅਸਾਮ, ਉੜੀਸਾ।

ਕਾਜੂ : ਕੇਰਲਾ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਗੋਆ, ਉੜੀਸਾ।

ਰਬੜ : ਅੰਡੇਮਾਨ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦੀਪ ਸਮੂਹ, ਕੇਰਲਾ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ।

ਹਲਦੀ : ਉੜੀਸਾ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਰੇਸ਼ਮ : ਕਰਨਾਟਕ, ਕੇਰਲ।

ਅਮਰੂਦ : ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬਿਹਾਰ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ।

ਸੇਬ : ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਤੇ ਅਸਾਮ।

ਨਾਸ਼ਪਾਤੀ : ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਕਰਨਾਟਕ।

ਕੋਲਾ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਗੁਜਰਾਤ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕੇਰਲਾ, ਕਰਨਾਟਕ, ਅਸਾਮ, ਬਿਹਾਰ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ।

ਸੰਤਰਾ : ਅਸਾਮ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ।

ਚਾਹ : ਉੱਤਰਾਖੰਡ, ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਅਸਾਮ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਆਦਿ।

ਕਾਫੀ : ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਕੇਰਲਾ, ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਿ।

ਕਪਾਹ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਕਰਨਾਟਕ, ਬਿਹਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਿ।

ਅੰਬ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ, ਬਿਹਾਰ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਗੁਜਰਾਤ, ਉੜੀਸਾ ਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ।

ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ : ਕੇਰਲ, ਕਰਨਾਟਕ, ਸਿੱਕਮ।

ਨਦੀਆਂ ਕੰਢੇ ਵਸੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ

ਸ਼ਹਿਰ	ਨਦੀਆਂ	ਸ਼ਹਿਰ	ਨਦੀਆਂ
ਆਗਰਾ	ਯਮੁਨਾ	ਲਖਨਊ	ਗੋਮਤੀ
ਇਲਾਹਾਬਾਦ	ਗੰਗਾ, ਯਮਨਾ ਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਦਾ ਸੰਗਮ	ਲੁਧਿਆਣਾ	ਸਤਲੁਜ ਪਟਨਾ ਗੰਗਾ
ਅਯੁਧਿਆ	ਸਰਯੂ ਨਦੀ	ਸੰਭਲਪੁਰ	ਮਹਾਨਦੀ
ਬਦਰੀਨਾਥ	ਗੰਗਾ	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ	ਜੇਹਲਮ
ਕੋਲਕਾਤਾ	ਹੁਗਲੀ	ਸ੍ਰੀਰੰਗਪਟਮ	ਕਾਵੇਰੀ
ਦਿੱਲੀ	ਯਮਨਾ	ਸੂਰਤ	ਤਾਪਤੀ
ਡਿਬਰੂਗੜ੍ਹ	ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ	ਵਾਰਾਣਸੀ	ਗੰਗਾ
ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ	ਸਤਲੁਜ	ਵਿਜੈਵਾੜਾ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ

ਗੁਹਾਟੀ	ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ	ਪੰਢਰਪੁਰ	ਭੀਮ ਨਦੀ
ਹਰੀਦੁਆਰ	ਗੰਗਾ	ਹੈਦਰਾਬਾਦ	ਮੁਸੀ ਨਦੀ
ਜਬਲਪੁਰ	ਨਮਰਦਾ	ਬਰੇਲੀ	ਰਾਮ ਗੰਗਾ
ਕਾਨਪੁਰ	ਗੰਗਾ	ਮਥਰਾ	ਯਮਨਾ
ਕੋਟਾ	ਚੰਬਲ	ਕਰਨੂਲ	ਤੁੰਗਭਦਰਾ
ਕਟਕ	ਮਹਾਨਦੀ	ਬਕਸਰ	ਗੰਗਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਤੇ ਬਹੁ-ਉਦੇਸ਼ੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ

ਯੋਜਨਾ	ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਨਦੀ/ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ	
1.	ਰਣਜੀਤ ਸਾਗਰ ਬੰਨ੍ਹ	ਪੰਜਾਬ	ਰਾਵੀ
2.	ਭਾਖੜਾ ਨੰਗਲ	ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ	ਸਤਲੁਜ
3.	ਬਿਆਸ ਯੋਜਨਾ	ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ	ਬਿਆਸ
4.	ਕੋਇਨਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਕੋਇਨਾ
5.	ਰਿਹੰਦ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਰਿਹੰਦ
6.	ਮਾਤਾ ਟੀਨਾ ਬੰਨ੍ਹ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਬੇਤਵਾ
7.	ਟੇਹਰੀ ਬੰਨ੍ਹ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਭਾਗੀਰਥੀ
8.	ਰਾਮ ਗੰਗਾ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਰਾਮ ਗੰਗਾ
9.	ਪੇਰਿਆਰ	ਕੇਰਲਾ	ਪੇਰਿਆਰ
10.	ਫਰੱਕਾ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਹੁਗਲੀ
11.	ਭੀਮਾ-1	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਪਵਾਨਾ
12.	ਭੀਮਾ-2	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
13.	ਜੈਕਵਾਡੀ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਗੋਦਾਵਰੀ
14.	ਕੁਕਾਡੀ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਕੁਕਾਡੀ
15.	ਉਪਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ	ਕਰਨਾਟਕ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
16.	ਡੋਮ ਬੰਨ੍ਹ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
17.	ਉਪਰੀ ਪੇਨ ਗੰਗਾ	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਰਿਆਪੂ
18.	ਹੀਰਾਕੁੰਡ	ਉੜੀਸਾ	ਮਹਾਨਦੀ
19.	ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਸਾਗਰ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
20.	ਤੁੰਗਭਦਰਾ	ਆਂਧਰਾ ਤੇ ਕਰਨਾਟਕ	ਤੁੰਗਭਦਰਾ
21.	ਪੋਚਾਮਪਾਦ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਗੋਦਾਵਰੀ
22.	ਗੰਡਕ	ਬਿਹਾਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਗੰਡਕ
23.	ਕੋਸੀ	ਬਿਹਾਰ	ਕੋਸੀ
24.	ਉਕਾਈ	ਗੁਜਰਾਤ	ਤਾਪਤੀ
25.	ਮਾਹੀ	ਗੁਜਰਾਤ	ਮਾਹੀ

26.	ਸਾਬਰਮਤੀ	ਗੁਜਰਾਤ	ਸਾਬਰਮਤੀ
27.	ਪਨਾਮ	ਗੁਜਰਾਤ	ਪਨਾਮ
28.	ਕਰਜਨ	ਗੁਜਰਾਤ	ਕਰਜਨ
29.	ਮਿਊਰਾਕਸ਼ੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਮਿਊਰਾਕਸ਼ੀ
	(ਕਨਾਡਾ ਬੰਨ੍ਹ)		
30.	ਕਸਵਾਤੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	ਕਸਾਵਾਤੀ ਤੇ ਕੁੰਆਰੀ
31.	ਦਮੋਦਰ ਘਾਟੀ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਬਿਹਾਰ	ਦਮੋਦਰ
32.	ਭਦਰਾ	ਕਰਨਾਟਕ	ਭਦਰਾ
33.	ਉਪਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ	ਕਰਨਾਟਕ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
34.	ਘਟਪ੍ਰਭਾ	ਕਰਨਾਟਕ	ਘਟਪ੍ਰਭਾ
35.	ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ	ਰਾਜਸਥਾਨ, ਹਰਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ	ਪੌਰਾ ਬਿਆਸ
	ਨਹਿਰ ਯੋਜਨਾ		
36.	ਮਲ ਪ੍ਰਭਾ	ਕਰਨਾਟਕ	ਮਲ ਪ੍ਰਭਾ
37.	ਤਵਾ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਤਵਾ
38.	ਚੰਬਲ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ	ਚੰਬਲ
39.	ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ ਸਾਗਰ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ	ਚੰਬਲ
40.	ਹਸਦੇਵ ਬਾਗੋ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਹਸਦੇਵ
41.	ਬਾਰਗੀ	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਬਾਰਗੀ
42.	ਪੋਰਬਈ ਕੂਲਮ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੇ ਕੇਰਲਾ	ਪੋਰਬਈ ਕੂਲਮ

ਭੂਗੋਲਿਕ ਉਪਨਾਮ

ਨੀਲੇ ਪਹਾੜ	ਨੀਲ ਦਾ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	ਕਸ਼ਮੀਰ
ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਸ਼ੋਕ	ਦਮੋਦਰ ਨਦੀ	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ
ਮਹੱਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ	ਕੋਲਕਾਤਾ	ਫਲਾਂ ਦੀ ਟੋਕਰੀ
ਗੋਟਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ	ਮੁੰਬਈ	ਸੱਤ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਨਗਰ
ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ	ਪੰਜਾਬ	ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ
ਪਿੰਕ ਸਿਟੀ	ਜੈਪੁਰ	ਇਸਪਾਤ ਨਗਰ
ਸਵਰਨ ਮੰਦਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	ਨਵਾਬਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ
ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਨਗਰ	ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ	ਦੱਖਣ ਦੀ ਰਾਣੀ
ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਦਿਲ	ਦਿੱਲੀ	ਕਰਨਾਟਕ
ਮੰਦਰਾਂ ਤੇ ਘਾਟਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ	ਵਾਰਾਣਸੀ	ਭਾਰਤ ਦਾ ਪੈਰਿਸ
ਭਾਰਤ ਦਾ ਪੀਟਰਸਬਰਗ	ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ	ਗਰਮ ਮਸਾਲਿਆਂ ਦਾ
		ਬਗੀਚਾ
ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਨਗਰ	ਮਦੁਰਾਵਿ	ਪੂਰਬ ਦਾ ਸਕਾਟਲੈਂਡ
ਭਾਰਤ ਦਾ ਮਾਨਚੈਸਟਰ	ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ	ਕਾਲੀ ਨਦੀ
		ਸ਼ਾਰਦਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਹਾਈਡਰੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਵਰਕਸ

ਟਾਟਾ ਹਾਈਡਰੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਵਰਕਸ (ਮੁੰਬਈ), ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਵਰਕਸ (ਕਸ਼ਮੀਰ), ਪਿਕਾਰਾ ਵਰਕਸ (ਚੇਂਨਈ ਵਿਖੇ), ਸ਼ਿਵ ਸਮੁੰਦਰਮ ਵਰਕਸ (ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ), ਨਹਿਰ ਗੰਗਾ ਹਾਈਡਰੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਵਰਕਸ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)।

ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਬਹੁਮੁੱਖੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ

1. ਕੋਸੀ ਬੰਨ੍ਹ, 2. ਹੀਰਾਕੁੰਡ, ਬੰਨ੍ਹ 3. ਦਮੋਦਰ ਘਾਟੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, 4. ਤੁੰਗਭਦਰਾ ਬੰਨ੍ਹ, 5. ਭਾਖੜਾ ਬੰਨ੍ਹ, 6. ਚੰਬਲ ਘਾਟੀ ਯੋਜਨਾ

ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧਾਤਾਂ

ਸੋਨਾ : ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਿ।

ਮੈਂਗਨੀਜ਼ : ਉੜੀਸਾ, ਝਾਰਖੰਡ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕਰਨਾਟਕ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ।

ਲੋਹਾ : ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਉੜੀਸਾ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਝਾਰਖੰਡ, ਕਰਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਆਦਿ।

ਕੋਲਾ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਅਸਾਮ, ਉੜੀਸਾ ਅਤੇ ਝਾਰਖੰਡ ਆਦਿ।

ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ : ਅਸਾਮ ਵਿਖੇ ਡਿਗਬੋਈ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਬੰਬੇ ਹਾਈ (ਮੁੰਬਈ) ਆਦਿ।

ਤਾਂਬਾ : ਸਿੰਘਭੂਮ (ਝਾਰਖੰਡ) ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕਰਨਾਟਕ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੇ ਸਿੱਕਮ ਆਦਿ।

ਬਾਕਸਾਈਟ : ਝਾਰਖੰਡ, ਗੋਆ, ਗੁਜਰਾਤ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ, ਕਰਨਾਟਕ, ਕੇਰਲ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਿ।

ਹੀਰਾ : ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਗ੍ਰੇਫਾਈਟ : ਕੇਰਲ, ਝਾਰਖੰਡ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੜੀਸਾ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਿ।

ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ : ਰਾਜਸਥਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ, ਅਸਾਮ, ਮੁੰਬਈ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਿ।

ਚਾਂਦੀ : ਕਰਨਾਟਕ, ਝਾਰਖੰਡ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ।

ਯੂਰੇਨੀਅਮ : ਮੱਧਵਰਤੀ ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੇ ਝਾਰਖੰਡ।

ਜਿਪਸਮ : ਰਾਜਸਥਾਨ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ।

ਸੰਗਮਰਮਰ : ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ

1. ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਏਅਰਪੋਰਟ, ਦਿੱਲੀ।
2. ਡਮਡਮ ਏਅਰਪੋਰਟ, ਕੋਲਕਾਤਾ।
3. ਅੰਨਾਦੁਰਾਈ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਏਅਰਪੋਰਟ, ਚੇਂਨਈ

4. ਸ਼ਾਂਤਾਕਰੁਜ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਏਅਰਪੋਰਟ, ਮੁੰਬਈ

5. ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਏਅਰਪੋਰਟ, ਰਾਜਾਸਾਂਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ ਤਿਰੰਗਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੌਮੀ ਝੰਡਾ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਬੈਥਵਾੜਾ ਵਿਖੇ 1912 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚਿੱਟੀ ਪੱਟੀ ਤੇ ਚਰਖੇ ਦਾ ਚੱਕਰ ਦੇ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਰੂਪ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਕੇਸਰੀ, ਚਿੱਟੇ ਅਤੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਸਮਾਨੰਤਰ ਆਡੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ, ਚੌੜਾਈ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 3:2 ਹੈ। ਵਿਚਾਲੇ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਰਨਾਥ ਦੇ ਅਸ਼ੋਕ ਸਤੰਭ ਦੇ ਸਿਰੇ ਦੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਠੀਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 24 ਡੰਡੇ ਹਨ ਜੋ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦੇ ਚੱਵੇ ਘੰਟਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਝੰਡੇ ਦਾ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ, ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਸੱਚ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਅਤੇ ਹਰਾ ਰੰਗ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਅਸ਼ੋਕ ਚੱਕਰ ਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਗਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। 14 ਅਗਸਤ, 1947 ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਾਨ

ਇਹ ਗੀਤ ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ (ਜਨ ਗਣ ਮਨ) ਰਚਨਾ 24 ਜਨਵਰੀ, 1950 ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਗਾਨ ਦੇ ਪੰਜ ਪੱਦ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਦ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

ਜਨ-ਗਣ-ਮਨ ਅਧਿਨਾਇਕ ਜਯ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਭਾਗਯ ਵਿਧਾਤਾ॥

ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਧ ਗੁਜਰਾਤ ਮਰਾਠਾ

ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਉਤਕਲ ਬੰਗ।

ਵਿੰਧਿਆ, ਹਿਮਾਚਲ, ਯਮਨਾ, ਗੰਗਾ

ਉੱਛਲ ਜਲਧੀ ਤਰੰਗ।

ਤਬ ਸੁਭ ਨਾਮੇ ਜਾਗੇ,

ਤਬ ਸੁਭ ਆਸ਼ਿਸ਼ ਮਾਂਗੇ।

ਗਾਹੇ ਤਬ ਜਯ ਗਾਥਾ।

ਜਨ, ਗਣ ਮੰਗਲਦਾਇਕ, ਜਯ ਹੇ,

ਭਾਰਤ ਭਾਗਯ ਵਿਧਾਤਾ॥

ਜਯ ਹੇ, ਜਯ ਹੇ, ਜਯ ਹੇ,

ਜਯ ਜਯ ਜਯ ਜਯ ਹੈ॥

ਇਸ ਨੂੰ 27 ਦਸੰਬਰ 1911 ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕੋਲਕਾਤਾ (ਉਦੋਂ ਕਲਕੱਤਾ) ਵਿਖੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਇਜਲਾਸ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ 52 ਸੈਕਿੰਡ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ

ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ‘ਵੰਦੇ ਮਾਤਰਮ’ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਕੌਮੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ-ਸਰੋਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ‘ਅਨੰਦ ਮਠ’ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਗੀਤ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

ਵੰਦੇ ਮਾਤਰਮ!

ਸੁਜਲਾਮ, ਸੁਫਲਾਮ, ਮਲਯਜ-ਸ਼ੀਤਲਾਮ,

ਸ਼ਮਯ ਸ਼ਮਾਮਲਮ ਮਾਤਰਮ।

ਸੁਭ੍ਰ ਜਯੋਤਸਨਾ, ਪੁਲਕਿਤ ਯਾਮਿਨੀਮ,

ਫੁੱਲਕੁਸੁਮਿਤ ਦਰੁਮਦਲ ਸੋਭੀਨੀਮ,

ਸੂਰਾਸਿਨੀਮ ਸੁਮਧੁਰ-ਭਾਸ਼ੀਣੀਮ

ਸੁਖਦਾਮ, ਵਰਦਾਮ, ਮਾਤਰਮ।

ਵੰਦੇ ਮਾਤਰਮ : ਗੀਤ ਦੀ ਰਚਨਾ 1874 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਗੀਤ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸ੍ਰੀ ਅਰਵਿੰਦ ਘੋਸ਼ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਸਮਾਂ 1 ਮਿੰਟ 5 ਸੈਕਿੰਡ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਰਨਾਥ ਸਥਿਤ ਅਸ਼ੋਕ ਥੰਮ੍ਹ ਦੇ ਸਿਰੇ ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਹੀ ਪੱਟੀ ਉੱਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕੀਤੇ ਚਾਰ ਸ਼ੇਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਪੱਥਰ ਖੰਡ ਦੀ ਪੱਟੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਹਾਥੀ, ਇਕ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ, ਇਕ ਸਾਨ੍ਹ ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਦੀਆਂ ਉਭਰੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਚੱਕਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਹੀ ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟ ਕੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਥੰਮ੍ਹ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਉੱਤੇ ਧਰਮ ਚੱਕਰ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ੇਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚੌਥਾ ਸ਼ੇਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪੱਟੀ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਉਭਰੀ ਹੋਈ ਨਕਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਸਾਨ੍ਹ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਖੰਡ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ—‘ਸਤਿਆਮੇਵ ਜਯਤੇ’। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੈਲੰਡਰ (ਪੰਚਾਂਗ)

‘ਸ਼ਕ ਸੰਮਤ’ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹੀਨਾ ਚੇਤ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਮਹੀਨਾ ਫੱਗਣ ਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਸਾਲ 365 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੇਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ 21 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੈਂਦ (ਲੀਪ) ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 22 ਮਾਰਚ ਨੂੰ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੈਲੰਡਰ 22 ਮਾਰਚ, 1957 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਚਾਂਗ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ—

1. ਚੇਤ = ਅਪ੍ਰੈਲ	2. ਵੈਸਾਖ = ਮਈ	3. ਜੇਠ = ਜੂਨ
4. ਹਾੜ੍ਹ = ਜੁਲਾਈ	5. ਸਾਉਣ = ਅਗਸਤ	6. ਭਾਦਰੋ = ਸਤੰਬਰ
7. ਅਸ਼ਵਿਨ = ਅਕਤੂਬਰ	8. ਕੱਤਕ = ਨਵੰਬਰ	9. ਮੱਘਰ = ਦਸੰਬਰ
10. ਪੋਹ = ਜਨਵਰੀ	11. ਮਾਘ = ਫਰਵਰੀ	12. ਚੈਤ = ਮਾਰਚ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅੱਠਵੀਂ ਸੋਧ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ 22 ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

1. ਅਸਮੀਆ 2. ਬੰਗਲਾ 3. ਗੁਜਰਾਤੀ 4. ਹਿੰਦੀ 5. ਕੋਂਕਣੀ 6. ਕੰਨੜ 7. ਕਸ਼ਮੀਰੀ 8. ਮਣੀਪੁਰੀ 9. ਮਰਾਠੀ 10. ਮਲਿਆਲਮ 11. ਉੜੀਆ 12. ਪੰਜਾਬੀ 13. ਨੇਪਾਲੀ (1992 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ) 14. ਸਿੰਧੀ (1967 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ) 15. ਤਾਮਿਲ 16. ਤੇਲਗੂ 17. ਉਰਦੂ 18. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 19. ਬੋਡੋ 20. ਮੈਥਲੀ 21. ਸੰਥਾਲੀ 22. ਡੋਗਰੀ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਡ	ਹਾਕੀ	ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਿਪੀ	ਦੇਵਨਾਗਰੀ
ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ	ਹਿੰਦੀ	ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ	ਅੰਬ
ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ	ਮੋਰ	ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਸ਼ੂ	ਚੀਤਾ
ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਦੀ	ਗੰਗਾ	ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਠਾਈ	ਜਲੇਬੀ
ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਿਤਾ	ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ	ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਭਾਰਤ ਰਤਨ
ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ	ਰੁਪਇਆ	ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ	ਕਮਲ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੌਮੀ ਰੁੱਖ ਬੋਝ

6 ਅਕਤੂਬਰ, 2009 ਨੂੰ ਡਾਲਫਿਨ ਜਲ-ਜੀਵ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਜਲ-ਜੀਵ ਐਲਾਨਿਆ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਬੀਲੇ

1. ਗੌਡ	ਸੱਤਪੁੜਾ ਅਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਦੀਆਂ ਪਠਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ।
2. ਰੈਡੀ	ਗੋਦਾਵਰੀ ਅਤੇ ਪੇਨ ਗੰਗਾ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ
3. ਗਦਾਬਾਜ਼	ਜੈਪੁਰ ਕੋਰਾਪਤ, ਮਕਾਨਗਿਰਿ (ਰਾਜਸਥਾਨ)।
4. ਕੋਇਆ	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।
5. ਪੇਨਯਾਨ ਅਤੇ ਕੁਰਬੰਨ	ਮਾਲਾਬਾਰ ਤੱਟ 'ਤੇ।

6. ਸੈਟੇਨਲੀ	ਅੰਡੇਮਾਨ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ।
7. ਚੋਂਚੂ	ਅਲਾਮਲਾਈ ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ।
8. ਚੇਰੇ	ਮਿਰਜਾਪੁਰ ਅਤੇ ਸੋਨ ਭੱਦਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)।
9. ਜਾਨਸਾਰੀ ਦੇਹਰਾਦੂਨ
(ਉੱਤਰਾਖੰਡ)	
10. ਸੰਬਾਲ	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ
11. ਮਾਲਪੰਡਰਮ	ਟ੍ਰਾਵਨਕੋਰ (ਕੇਰਲਾ)।
12. ਟੋਡਾ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੇ ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ
13. ਮੁੰਡਾ	ਝਾਰਖੰਡ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ
14. ਗਾਰੋ	ਮੇਘਾਲਿਆ
15. ਖਾਸਾ	ਜੌਨਸਾਰ-ਖਾਬਰ ਖੇਤਰ
16. ਗੋਂਡ	ਬਿਹਾਰ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ

ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ	ਵਿਗਿਆਨ
ਇਪਸਤੀਨ	ਸਕਲਪਟਰ
ਫਿਰਾਕ ਗੋਰਖਪੁਰੀ	ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ
ਸੁਨੀਲ ਗਾਵਸਕਰ	ਕ੍ਰਿਕਟ
ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ	ਸਰੋਦ
ਬਿਸਮਿਲਾ ਖਾਂ	ਸ਼ਹਿਨਾਈ
ਯਾਮੀਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ	ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨ੍ਰਿਤ
ਜੇਦੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ	ਫਿਲਾਸਫਰ
ਸੋਨਲ ਮਾਨ ਸਿੰਘ	ਨ੍ਰਿਤ
ਬਰੂਮ ਮੈਕਕੈਂਡਲੈਸ	ਸਪੇਸ ਫਲਾਇੰਗ (ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰਤਾਪੂਰਵਕ ਵਿਚਰਿਆ)
ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ	ਨ੍ਰਿਤ (ਕਥਕ)
ਵਿਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਰਾਜ	ਲਾਨ ਟੈਨਿਸ
ਏਨੀ ਬੈਸੇਂਟ	ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਿਉਸੋਫੀਕਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਮੋਢੀ
ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ	ਫਿਲਮੀ ਐਕਟਿੰਗ (ਕਾਮੇਡੀ)
ਜੁਬੀਨਾ ਮਹਿਤਾ	ਸੰਗੀਤ
ਯਹੂਦੀ ਮੈਨੂਹਿਨ	ਸੰਗੀਤ
ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ	ਉੱਘੇ ਪੱਤਰਕਾਰ
ਤੇਨਜਿੰਗ	ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ
ਬਛੋਂਦਰੀ	ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਮਹਿਲਾ

ਪਾਣਿਨੀ	ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਕਰਨ ਰਚੇਤਾ
ਸੀ. ਵੀ. ਰਮਨ	ਸਾਇੰਸ
ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ	ਸਿਤਾਰ
ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ	ਫਿਲਮ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ
ਇਸਮਤ ਚੁਗਤਾਈ	ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ
ਜਿਮ ਕਾਰਬਟ	ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮੈਨ ਈਟਰਜ਼ ਆਫ ਕਮਾਉ ਦਾ ਲੇਖਕ)
ਸੁਧੀਰ ਧਰ	ਕਾਰਟੂਨਿੰਗ
ਭੂ ਦੋਰਜੀ	ਬਿਨਾਂ ਆਕਸੀਜਨ ਐਵਰਸਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ
ਗੀਤ ਸੇਠੀ	ਬਿਲੀਅਰਡ
ਸਕਵੈਡਰਨ ਲੀਡਰ ਰਾਕੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ	ਪੁਲਾੜ
ਸਿਤਾਰਾ ਦੇਵੀ	ਕਲਾਸੀਕਲ ਡਾਂਸ
ਸੋਹਰਾਬ ਮੋਦੀ	ਐਕਟਿੰਗ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ
ਡਾ. ਐੱਨ. ਐੱਨ. ਸੁਬਰਾਓ	ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਸਾਇੰਸ
ਐੱਮ. ਐੱਸ. ਸੁਬਾਲਕਸ਼ਮੀ	ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ (ਕਰਨਾਟਕ ਸ਼ੈਲੀ)
ਤਾਬੇਈ ਜੁਨਕੋ	ਐਵਰੈਸਟ
ਪੀ. ਟੀ. ਉਸ਼ਾ	ਐਥਲੈਟਿਕਸ
ਉਦੈ ਸ਼ੰਕਰ	ਕਲਾਸੀਕਲ ਡਾਂਸ
ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼	ਪੁਲਾੜ

ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉਹ 15 ਜੁਲਾਈ 2012 ਨੂੰ ਪੁਲਾੜ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਈ। ਉਹ ਸੋਯੂਜ਼ ਟੀ. ਐਮ. ਏ-05 ਐਮਨਾਮਕ ਪੁਲਾੜ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਗਈ। ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਹਿਲਾ ਕਮਾਂਡਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ 33 ਮੈਂਬਰੀ ਦਲ, ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਕਜ਼ਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਸਾ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਟੀਮ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਪੇਸ ਸਟੇਸ਼ਨ (International Space Station ISS) ਗਈ ਸੀ। ਉਹ 29 ਘੰਟੇ 17 ਮਿੰਟ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਰਹੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰ (ਚਾਰ ਵਾਰ) ਸਪੇਸ ਵਾਕ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂਅ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਣ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਝਰਨੇ

ਝਰਨਾ	ਸਥਿਤੀ	ਉੱਚਾਈ (ਮੀਟਰਾਂ ਵਿਚ)
1. ਚੰਬਲ ਝਰਨਾ	ਚੰਬਲ ਨਦੀ ਤੇ	20 ਮੀਟਰ
2. ਜੋਗ (ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ)	ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ (ਕਰਨਾਟਕ)	255 ਮੀਟਰ
3. ਬੇਹਾਰ ਝਰਨਾ	ਟੋਂਸ ਨਦੀ ਤੇ	100 ਮੀਟਰ
4. ਪਾਇਕਾਰਾ ਝਰਨਾ	ਨੀਲਗਿਰੀ ਪਰਬਤ ਤੇ	
5. ਸ਼ਿਵ ਸਮੁੰਦਰਮ	ਕਾਵੇਰੀ ਨਦੀ (ਕਰਨਾਟਕ)	90 ਮੀਟਰ

6. ਧੁੰਆਧਾਰ ਝਰਨਾ ਨਰਮਦਾ ਨਦੀ ਦੁਆਰਾ 10 ਮੀਟਰ
7. ਗੋਕਾਕ ਝਰਨਾ ਗੋਕਾਕ ਨਦੀ 'ਤੇ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) 55 ਮੀਟਰ

ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ

ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਕੋਈ 14 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 500 ਫਿਲਮਾਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਸੀਰੀਅਲਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਨੇ ਫਿਲਮ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣੀ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਗਭਗ 88 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਯਾਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਡਬ' ਕਰਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ 1963 ਵਿਚ 'ਭਾਰਤੀ ਚਲਚਿੱਤਰ ਨਿਰਯਾਤ ਨਿਗਮ' ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਭਾਰਤ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਦੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਫਿਲਮ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮਾਂ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਪਰ ਗੂੰਗੀ ਫਿਲਮ 1896 ਈਸਵੀਂ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸਿਸੀ ਕੰਪਨੀ ਵਲੋਂ ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

ਫਿਲਮ ਦਾ ਨਾਂ	ਫਿਲਮ ਦੀ ਕਿਸਮ
1.	ਪੁੰਡਲੀਕ (1912) ਨਿਰਮਾਤਾ-ਆਰ.ਜੀ. ਟੋਨੀ ਤੇ ਐੱਨ. ਸੀ. ਚਿਤਰਾ ਪਹਿਲੀ ਫੀਚਰ ਫਿਲਮ
2.	ਰਾਜਾ ਹਰੀਸ਼ਚੰਦਰ (1913) ਨਿਰਮਾਤਾ-ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਪਹਿਲੀ ਗੂੰਗੀ ਫਿਲਮ
3.	ਆਲਮ ਆਰਾ (1931) ਨਿਰਮਾਤਾ-ਆਰਦੇ ਸ਼ਿਰ ਈਰਾਨੀ ਪਹਿਲੀ ਬੋਲਦੀ ਫਿਲਮੀ
4.	ਕਿਸਾਨ ਕੰਨਿਆ (1937) ਪਹਿਲੀ ਰੰਗੀਨ ਫਿਲਮ
5.	ਪਾਬੇਰ ਪਾਂਚਲੀ (1953) ਨਿਰਮਾਤਾ-ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ
6.	ਛੋਟਾ ਚੇਤਨ ਅਤੇ ਉਸਕਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਹਿਲੀ 3- ਫਿਲਮ
7.	ਕਾਗਜ਼ ਕੇ ਫੂਲ (1959) ਨਿਰਮਾਤਾ-ਗੁਰੂਦੱਤ ਪਹਿਲੀ ਸਿਨੇਮਾ ਸਕੋਪ ਫਿਲਮ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਿੱਪਣੀਆਂ : 1. ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਨੇਮਾ ਹਾਊਸ 1907 ਵਿਚ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿਚ ਬਣਿਆ।

2. ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਵਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਗੂੰਗੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਸਨ—ਮੋਹਿਨੀ ਭਸਮਾਸੂਰ, ਸੱਤਿਆਵਾਨ ਸਾਵਿੱਤਰੀ ਅਤੇ ਲੰਕਾ ਦਹਿਨ।

3. ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ ਫਿਲਮ ਸਰਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ 1952 ਵਿਚ ਬਣਿਆ।

4. ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਸਨ।

5. ਭਾਨੂ ਅਥਿਆ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਸਕਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।

6. ਦੁਰਗਾ ਬਾਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀ ਕਮਲਾ ਬਾਈ ਪਹਿਲੀ ਮਹਿਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸਨ।

7. ਭਾਰਤ ਫਿਲਮ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਹੈ।

8. ਮਈ 1908 ਈਸਵੀਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਗੋਲਡਨ ਜੈਅੰਤੀ ਮਨਾਈ ਗਈ ਅਤੇ 1989 ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਪਲੈਟੀਨਮ ਜੁਬਲੀ ਮਨਾਈ ਗਈ।

ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਇਹ ਹਨ : 1. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 2. ਕਰਨਾਟਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 3. ਪੰਡਵਾਨੀ ਸ਼ੈਲੀ 4. ਗਜ਼ਲ ਗਾਇਕੀ। ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ, ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਾਜ਼

ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ ਹਨ : ਤਬਲਾ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਪਖਾਵਜ, ਢੋਲਕ, ਚੰਦਈ, ਵੀਣਾ, ਸਿਤਾਰ, ਸਾਰੰਗੀ, ਸਰੋਦ, ਬਾਂਸਰੀ, ਸ਼ਹਿਨਾਈ, ਸਿੰਗੀ, ਸੁਰਹੀ, ਨਾਦ ਸਵਰਮ ਆਦਿ।

ਨਾਚ

ਆਦਿ ਵਾਸੀ ਨਾਚ, ਲੋਕ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਾਚਾਂ ਪੱਖੋਂ ਭਾਰਤ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ-ਕਲਾ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਕਲਾ-ਮੁਹਾਰਤ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ।

ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ : ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਾਚ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ—ਭਰਤ ਨਾਟਿਅਮ (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ), ਕਾਥਕਲੀ (ਕੇਰਲ), ਕੱਥਕ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ), ਮਣੀਪੁਰੀ, (ਮਣੀਪੁਰ), ਓਡੀਸੀ (ਉੜੀਸਾ) ਅਤੇ ਕੁਚੀਪੁੜੀ (ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼), ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਗਿੱਧਾ (ਪੰਜਾਬ)।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ

ਧਰਮ	ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ	ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ
1.	ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ	ਵੇਦ, ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ, ਪੁਰਾਣ, ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਆਦਿ ਮੰਦਰ
2.	ਸਿੱਖ ਧਰਮ	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ
3.	ਬੁੱਧ ਧਰਮ	ਤ੍ਰਿਪਿਟਕ (ਵਿਨੈ ਪਿਟਕ, ਸੁੱਤ ਪਿਟਕ, ਅਭਿਧਮ ਪਿਟਕ) ਪਗੋਡਾ

(ਬੁੱਧ ਮੰਦਰ)

4.	ਜੈਨ ਧਰਮ	ਪੂਰਵਾ	ਮੰਦਰ (ਸਥਾਨਕ)
5.	ਇਸਲਾਮ	ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ	ਮਸਜਿਦ
6.	ਈਸਾਈ ਧਰਮ	ਬਾਈਬਲ	ਚਰਚ ਜਾਂ ਗਿਰਜਾਘਰ
7.	ਪਾਰਸੀ	ਜੇਂਦ ਅਵੇਸਤਾ	ਫਾਇਰ ਟੈਂਪਲ
8.	ਯਹੂਦੀ	ਤੋਰਾਹ	ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਭਵਨ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ

ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਨਾਂ	ਮਹੀਨਾ/ਮਿਤੀ	ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਖੇਤਰ
1. ਨਵਾਂ ਸਾਲ	1 ਜਨਵਰੀ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
2. ਲੋਹੜੀ	ਜਨਵਰੀ	ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ
3. ਪੋਂਗਲ	ਜਨਵਰੀ	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਤੇ ਆਂਧਰਾ ਵਿਚ
4. ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਹਾੜਾ	26 ਜਨਵਰੀ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ (ਕੌਮੀ ਤਿਉਹਾਰ)
5. ਹੋਲੀ	ਫਰਵਰੀ/ਮਾਰਚ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
6. ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ	ਜਨਵਰੀ/ਫਰਵਰੀ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
7. ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ	ਫਰਵਰੀ/ਮਾਰਚ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
8. ਰਾਮ ਨੌਮੀ	ਮਾਰਚ/ਅਪ੍ਰੈਲ	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ
9. ਈਸਟਰ	ਮਾਰਚ/ਅਪ੍ਰੈਲ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
10. ਮਹਾਵੀਰ ਜਯੰਤੀ	ਮਾਰਚ/ਅਪ੍ਰੈਲ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
11. ਗੁੱਡ ਫ੍ਰਾਈਡੇ	ਮਾਰਚ/ਅਪ੍ਰੈਲ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
12. ਬੁੱਧ ਜਯੰਤੀ	ਅਪ੍ਰੈਲ/ਮਈ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
13. ਨਾਗ ਪੰਚਮੀ	ਜੁਲਾਈ/ਅਗਸਤ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
14. ਰੱਖੜੀ	ਜੁਲਾਈ/ਅਗਸਤ	ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
15. ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਹਾੜਾ	15 ਅਗਸਤ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ (ਕੌਮੀ ਤਿਉਹਾਰ)
16. ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ	ਅਗਸਤ/ਸਤੰਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
17. ਓਨਮ	ਅਗਸਤ/ਸਤੰਬਰ	ਕੇਰਲ ਵਿਚ
18. ਦੁਸਹਿਰਾ	ਸਤੰਬਰ/ਅਕਤੂਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
19. ਨਵਰਾਤਰੀ	ਅਕਤੂਬਰ/ਨਵੰਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
20. ਗੁਰਪੁਰਬ	ਅਕਤੂਬਰ/ਨਵੰਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
21. ਦੀਵਾਲੀ	ਅਕਤੂਬਰ/ਨਵੰਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
22. ਵੱਡਾ ਦਿਨ	25 ਦਸੰਬਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
23. ਈਦ-ਉਲ-ਮਿਲਾਦ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ	
24. ਈਦ-ਉਲ-ਫਿਤਰ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ	
25. ਮੁਹੱਰਮ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ	

26.	ਸ਼ਬਰਾਤ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ
27.	ਈਦ-ਉਲ-ਜੁਗ	ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ

ਉੱਘੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਸਥਾਨ

1. ਸਿੱਖ ਤਿਉਹਾਰ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਤਿਉਹਾਰ, ਤਿਉਹਾਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਯਾਦ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਪੁਰਬ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ : ਇਹ ਦਿਹਾੜਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦਿਹਾੜੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੁਰਬ : ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਹਾੜੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ : ਇਹ ਇੱਕ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਪਟਿਆਲੇ ਤੇ ਛੇਰਹਟੇ ਦੀ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਸੰਮਤ 1757 ਵਿਚ ਚੇਤ ਵਦੀ ਨੂੰ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਖੇਡਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਚਲਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸਾਖੀ : ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਦੀਵਾਲੀ : ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦੀਵਾਲੀ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ 52 ਰਾਜਿਆਂ ਸਣੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ 'ਬੰਦੀ ਛੋੜ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਗਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਦਾਲ ਰੋਟੀ ਘਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ।

2. ਮੁਸਲਿਮ ਤਿਉਹਾਰ

ਮੁਹੱਰਮ : ਇਹ ਮੁਹੱਰਮ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਹਸਨ ਆਦਿ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਈਦ-ਉਲ-ਜੁਗ (ਬਕਰੀਦ) : ਇਹ ਮੁਸਲਿਮ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ 10ਵੇਂ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਿਨ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟੀ ਹਟਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬੇਟਾ

ਜਿਉਂਦਾ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਭੇਡ ਵੱਢੀ ਪਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਿਨ ਬੱਕਰਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਈਦ-ਉਲ-ਫਿਤਰ : ਹਮਜ਼ਾਨ ਪਿੱਛੋਂ ਪੂਰੇ ਚੰਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਮਜ਼ਾਨ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਇਸੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਸੀ।

ਹਮਜ਼ਾਨ : ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਈਸਾਈ ਤਿਉਹਾਰ

ਕ੍ਰਿਸਮਸ ਦਿਵਸ : ਈਸਾ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ 25 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਈਸਾ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣਾ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾ ਜਿਹੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਈਸਟਰ ਡੇਅ : ਇਹ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਦੇ ਪੁਨਰ ਜੀਵਿਤ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਸਰ 22 ਮਾਰਚ ਤੋਂ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਡ ਫ੍ਰਾਈਡੇਅ : ਇਹ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਿਨ ਈਸਾ ਨੂੰ ਕਰੂਸ ਉੱਤੇ ਲਟਕਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

4. ਹਿੰਦੂ ਤਿਉਹਾਰ

ਦੁਰਗਾ ਪੂਜਾ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੀਵਾਲੀ : ਇਹ ਅਕਸਰ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਭਗਵਾਨ ਸ਼੍ਰੀਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ 14 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬਨਵਾਸ ਪਿੱਛੋਂ ਅਯੁੱਧਿਆ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਸਹਿਰਾ : ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਵਣ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਵੀ ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਣੇਸ਼ ਚਤੁਰਥੀ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਅਗਸਤ ਜਾਂ ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੋਂਗਲ : ਇਹ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੰਗਰਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਚਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪਰਾਗਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਕਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਓਨਮ : ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਕੇਰਲਾ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਕਲਿਆਣਮ : ਇਹ ਮਾਰਚ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ

1. ਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਕੋਲਕਾਤਾ।
2. ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
3. ਸਾਲਾਰ ਜੰਗ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ।

ਸਮਕਾਲੀਨ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਲਾ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ

1. ਨੈਸ਼ਨਲ ਗੈਲਰੀ ਆਫ਼ ਮਾਡਰਨ ਆਰਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
2. ਨਹਿਰੂ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਐਂਡ ਲਾਈਬ੍ਰੇਰੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
3. ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਹਾਲ, ਕੋਲਕਾਤਾ।
4. ਪ੍ਰਿੰਸ ਆਫ਼ ਵੈਲਸ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ਼ ਵੈਸਟਰਨ ਇੰਡੀਆ, ਮੁੰਬਈ।
5. ਰੇਲ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
6. ਸਟੇਟ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਲਖਨਊ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ

1. ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਕੋਲਕਾਤਾ।
2. ਸੈਂਟਰਲ ਰਿਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਮੁੰਬਈ।
3. ਖੁਦਾ ਬਖਸ਼ ਓਰੀਐਂਟਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਨਾ।
4. ਸੈਂਟਰਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਮੁੰਬਈ।
5. ਦਿੱਲੀ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਦਿੱਲੀ।
6. ਸੈਂਟਰਲ ਸੈਕਰੇਟੇਰੀਆਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਦਿੱਲੀ।
7. ਕੋਨੇਮਾਰਾ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਚੇਂਨਈ।

ਜਲ ਸੰਸਥਾਨ ਸੰਗਠਨ

1. **ਕੇਂਦਰੀ ਜਲ ਕਮਿਸ਼ਨ (C.W.C.) :** ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਸਿੰਚਾਈ ਤੇ ਹੜ੍ਹ ਕੰਟਰੋਲ ਆਦਿ ਸਕੀਮਾਂ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਜਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਲਗਭਗ 564 ਜਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

2. **ਕੇਂਦਰੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਖੋਜ ਸਟੇਸ਼ਨ (C.S.M.R.S.) :** ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਕੰਮ ਦਰਿਆਈ ਘਾਟੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣਾ ਹੈ।

3. **ਕੇਂਦਰੀ ਜਲ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਖੋਜ ਸਟੇਸ਼ਨ (C.W.P.R.S.) :** ਇਹ ਪੂਣੇ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਕੰਮ ਊਰਜਾ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਜਲ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜਾਈ ਬਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਹੈ।

4. ਕੇਂਦਰੀ ਗਰਾਊਂਡ ਜਲ ਬੋਰਡ (C.G.W.B.) : ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਜਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਹੈ।

5. ਗੰਗਾ ਹੜ੍ਹ ਕੰਟਰੋਲ ਕਮਿਸ਼ਨ (G.F.C.) : ਇਹ ਪਟਨਾ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਿਨ

ਦਿਨ	ਮਿਤੀ	ਦਿਨ	ਮਿਤੀ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੁਵਾ ਦਿਨ	12 ਜਨਵਰੀ	ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ	26 ਜਨਵਰੀ
ਥਲ ਸੈਨਾ ਦਿਨ	15 ਜਨਵਰੀ	ਬਲੀਦਾਨ ਦਿਵਸ	30 ਜਨਵਰੀ
ਨੇਤਾ ਜੀ ਦਿਵਸ	23 ਫਰਵਰੀ	ਵਿਸ਼ਵ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਦਿਵਸ	5 ਜੂਨ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਿਵਸ	28 ਫਰਵਰੀ	ਨਸ਼ਾ ਰੋਕੂ ਦਿਹਾੜਾ	26 ਜੂਨ
ਵਿਸ਼ਵ ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ	8 ਮਾਰਚ	ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਹਾੜਾ	15 ਅਗਸਤ
ਵਿਸ਼ਵ ਅਪਾਹਜ ਦਿਵਸ	17 ਮਾਰਚ	ਅਧਿਆਪਕ ਦਿਵਸ	5 ਸਤੰਬਰ
ਵਿਸ਼ਵ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ	23 ਮਾਰਚ	ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ	14 ਸਤੰਬਰ
ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਿਨ	5 ਅਪ੍ਰੈਲ	ਵਿਸ਼ਵ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਦਿਵਸ	27 ਸਤੰਬਰ
ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਦਿਨ	8 ਅਪ੍ਰੈਲ	ਗਾਂਧੀ ਜੈਯੰਤੀ	2 ਅਕਤੂਬਰ
ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਵਸ	1 ਮਈ	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਦਿਨ	4 ਅਕਤੂਬਰ
ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਦਿਵਸ	24 ਮਈ	ਵਾਯੂ ਸੈਨਾ ਦਿਵਸ	8 ਅਕਤੂਬਰ
ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਦਿਵਸ	31 ਮਈ	ਵਿਸ਼ਵ ਡਾਕ ਦਿਵਸ	9 ਅਕਤੂਬਰ
ਵਿਸ਼ਵ ਖੁਰਾਕ ਦਿਵਸ	16 ਅਕਤੂਬਰ	ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਿਵਸ	24 ਅਕਤੂਬਰ
ਬਾਲ ਦਿਵਸ	14 ਨਵੰਬਰ	ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਿਕ ਸੈਨਾ ਦਿਵਸ	17 ਨਵੰਬਰ
ਏਕਤਾ ਦਿਵਸ	19 ਨਵੰਬਰ	ਵਿਸ਼ਵ ਏਡਜ਼ ਦਿਵਸ	1 ਦਸੰਬਰ
ਝੰਡਾ ਦਿਵਸ	14 ਅਕਤੂਬਰ	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਊਰਜਾ ਦਿਵਸ	14 ਦਸੰਬਰ
ਕਿਸਾਨ ਦਿਵਸ	23 ਦਸੰਬਰ	ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਦਿਵਸ	8 ਮਈ

ਉੱਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨ

ਵਿਅਕਤੀ	ਸਥਾਨ	ਵਿਅਕਤੀ	ਸਥਾਨ
ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ	ਕਪਿਲਵਸਤੂ, ਸਾਰਨਾਥ	ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ	ਲੁੰਬਨੀ
ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ	ਪਵਨਾਰ ਆਸਡਗ	ਅਕਬਰ ਮਹਾਨ	ਫਤਹਿਪੁਰ ਸੀਕਰੀ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ	ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ	ਬੇਲੂਰ
ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ	ਸ਼੍ਰੀਰੰਗਪੱਟਮ	ਅਰਬਿੰਦ ਘੋਸ਼	ਪੁੱਛੂਚੇਰੀ
ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ	ਢੁੰਡੀਕੇ (ਪੰਜਾਬ)	ਭਗਤ ਸਿੰਘ	ਖਟਕੜ ਕਲਾਂ
ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ	ਵੀਰ ਭੂਮੀ	ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ	ਵਿਜੈ ਘਾਟ
ਚੌਧਰੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਕਿਸਾਨ ਘਾਟ	ਮਹਾਰਾਣ ਪ੍ਰਤਾਪ	ਚਿਤੌੜ ਜਾਂ ਹਲਦੀ ਘਾਟੀ

ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ	ਵਾਰਦੌਲੀ	ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ	ਰਾਜਘਾਟ, ਸਾਬਰਮਤੀ
ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਕੇਤਨ	ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਣ

ਉੱਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਬਦਲਵੇਂ ਨਾਂ

ਬਦਲਵਾਂ ਨਾਂ	ਮੌਲਿਕ ਨਾਂ	ਬਦਲਵਾਂ ਨਾਂ	ਮੌਲਿਕ ਨਾਂ
ਬਾਪੂ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ	ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ	ਦੇਸ਼ ਬੰਧੂ	ਸੀ. ਚਿਤਰੰਜਨ ਦਾਸ
ਦੀਨ ਬੰਧੂ	ਸੀ. ਐੱਫ. ਐਡਰਿਊਜ਼	ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ	ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ
ਆਂਧਰਾ ਕੇਸਰੀ	ਟੀ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮ	ਅੰਨਾ	ਸੀ. ਐੱਨ. ਅੰਨਾਦੁਰਾਈ
ਸੀ. ਆਰ.	ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜ	ਗ੍ਰੇਡ ਗੋਲਡਮੈਨ	ਦਾਦਾ
	ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ	ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ	ਭਾਈ ਨਾਰੋਜੀ
ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ	ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੋਇਲ ਸਰੋਜਨੀ ਨਾਇਡੂ	
ਦਾਦਾ ਮੁਨੀ	ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ	ਲਿਟਿਲ ਮਾਸਟਰ ਸੁਨੀਲ ਗਾਵਸਕਰ	
ਮਹਾਮਨਾ	ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ	ਗੁਰਦੇਵ	ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ
ਗੁਰੂ ਜੀ	ਐੱਮ. ਐੱਸ. ਗੋਲਵਲਕਰ	ਪੰਡਿਤ ਜੀ	ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ
ਲਾਲ, ਬਾਲ, ਪਾਲ	ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ	ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲ, ਵਿਪਿਨ ਚੰਦਰਪਾਲ	
ਹਾਕੀ ਦੇ ਜਾਦੂਗਰ	ਧਿਆਨ ਚੰਦ	ਨਿਰਾਲਾ	ਸੂਰਜਕਾਂਤ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ

- ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ
- ਭਾਰਤ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ
- ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ
- ਭਾਰਤ ਦਾ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ
- ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ
- ਸਰਵ-ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਜੱਜ
- ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਭਾਪਤੀ
- ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ
- ਭਾਰਤੀ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ
- ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ
- ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਐੱਫ. ਆਰ. ਐੱਸ.
- ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ
- ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ
- ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਦੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ
- ਵਾਰੇਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼
- ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
- ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ
- ਐੱਸ. ਐੱਚ. ਐੱਫ. ਜੇ.
- ਮਾਨਿਕ ਸ਼ਾਅ
- ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ
- ਮੀਰਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਤਿਮਾ ਬੀਬੀ
- ਡਬਲਿਊ. ਸੀ. ਬੈਨਰਜੀ
- ਬਛੇਂਦਰੀ ਪਾਲ
- ਆਰ. ਡੀ. ਕਟਾਰੀ
- ਸ਼੍ਰੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ
- ਏ. ਕਰਟੇਸਜੀ
- ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਚੇਤਾ ਕ੍ਰਿਪਲਾਨੀ
- ਠਾਕੁਰ ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ
- ਸੰਤੋਸ਼ ਯਾਦਵ

15. ਸੰਘ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਆਯੋਗ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ	ਰੋਜ਼ ਮਿਲੀਅਨ ਬੈਥਿਊ
16. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਸਪੀਕਰ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ
17. ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀ	ਰਾਕੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ
18. ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਮੁੱਖ ਜੱਜ	ਲੀਲਾ ਸੇਠ
19. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ	ਡਾ. ਏਨੀ ਬੇਸੰਟ
20. ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	ਡਾ. ਜਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ
21. ਵਾਇਸਰਾਇ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰਣੀ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਮੈਂਬਰ	ਏ. ਪੀ. ਸਿਨਹਾ
22. ਆਈ. ਸੀ. ਐੱਸ. ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ	ਸਤਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ
23. ਸੰਯੁਕਤ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ	ਜਨਰਲ ਕਰੀਅੱਪਾ
24. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਮਹਾਂਸਭਾ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਰਾਜਪਾਲ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਜੈ ਲਕਸ਼ਮੀ ਪੰਡਿਤ
25. ਮਿਸ ਵਰਲਡ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਕੁਮਾਰੀ ਗੀਤਾ ਫਾਰੀਆ
26. ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਜੱਜ	ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
27. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਚੱਕਰਵਰਤੀ	ਰਾਜ ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ
28. ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪਰਮਵੀਰ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ (ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ)	ਨਿਰਮਲ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ
29. ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
30. ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਰਾਜਦੂਤ	ਕੁਮਾਰੀ ਸੀ. ਬੀ. ਮੁਖੱਮਾ
31. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ	ਜੇਮਸ ਹਿੱਲੀ
32. ਭਾਰਤ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਇਸਰਾਇ ਬਣਿਆ	ਲਾਰਡ ਕੇਨਿੰਗ
33. ਟੈਸਟ ਕ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਹੈਟ੍ਰਿਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੇਂਦਬਾਜ਼	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
34. ਲੋਕ ਸਭਾ ਦਾ ਸਪੀਕਰ	ਜੀ. ਵੀ. ਮਾਵਲੰਕਰ
35. ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਹਿਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	ਡਾ. ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਪਾਟਿਲ

ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ

1. ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ (1861-1914), ਸਾਹਿਤ (ਗੀਤਾਂਜਲੀ) (1913)
2. ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਵੈਂਕਟਰਮਨ (1888-1970), ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (1929)
3. ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਖੁਰਾਣਾ (1922), ਚਿਕਿਤਸਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ (1968)
4. ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ (1910-1997), ਸ਼ਾਂਤੀ (1979)

5. ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ (1910), ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (1983)
6. ਪ੍ਰੋ. ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ (1998)

ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ

ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ : 15 ਅਗਸਤ, 1947 ਤੋਂ 20 ਜੂਨ, 1948 ਤੱਕ। 27 ਅਗਸਤ 1949 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।
ਸੀ. ਰਾਜਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ : 21 ਜੂਨ, 1948 ਤੋਂ 25 ਜੂਨ, 1950 ਤੱਕ।

ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

1. ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ : 26 ਜਨਵਰੀ, 1950 ਤੋਂ 13 ਮਈ, 1962 ਤੱਕ।
 2. ਡਾ. ਐੱਸ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ : 13 ਮਈ 1962 ਤੋਂ 13 ਮਈ, 1967 ਤੱਕ।
 3. ਡਾ. ਜਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ : 13 ਮਈ 1967 ਤੋਂ 3 ਮਈ 1969 ਤੱਕ।
 4. ਵੀ. ਵੀ. ਗਿਰੀ : 3 ਮਈ 1969 ਤੋਂ 20 ਜੁਲਾਈ 1969
 5. ਐੱਮ. ਹਿਦਾਇਤ ਉੱਲਾ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ) : 20 ਜੁਲਾਈ 1969 ਤੋਂ 24 ਅਗਸਤ 1969
 6. ਸ਼੍ਰੀ ਵੀ. ਵੀ. ਗਿਰੀ : 24 ਅਗਸਤ 1969 ਤੋਂ 24 ਅਗਸਤ 1974 ਤੱਕ।
 7. ਸ਼੍ਰੀ ਫਖਰੂਦੀਨ ਅਲੀ ਅਹਿਮਦ : 24 ਅਗਸਤ 1974 ਤੋਂ 11 ਫਰਵਰੀ 1977 ਤੱਕ।
 8. ਬੀ. ਡੀ. ਜੱਤੀ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ) : 11 ਫਰਵਰੀ 1977 ਤੋਂ 11 ਫਰਵਰੀ 1977 ਤੱਕ।
 9. ਸ਼੍ਰੀ ਨੀਲਮ ਸੰਜੀਵਾ ਰੈੱਡੀ : 25 ਜੁਲਾਈ 1982 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 1987 ਤੱਕ।
 10. ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ : 25 ਜੁਲਾਈ 1982 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 1987 ਤੱਕ।
 11. ਸ਼੍ਰੀ ਆਰ. ਵੈਂਕਟਰਮਨ : 25 ਜੁਲਾਈ 1987 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 1992 ਤੱਕ।
 12. ਡਾ. ਸ਼ੰਕਰ ਦਿਆਲ ਸ਼ਰਮਾ : 25 ਜੁਲਾਈ 1992 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 1997 ਤੱਕ।
 13. ਸ਼੍ਰੀ ਕੇ. ਆਰ. ਨਾਰਾਇਨ : 25 ਜੁਲਾਈ 1997 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 2002 ਤੱਕ।
 14. ਡਾ. ਅੱਬੁਲ ਪਾਕਿਰ ਜੈਨੁਅਲਾਬਦੀਨ ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ (ਡਾ. ਏ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ) : 25 ਜੁਲਾਈ 2002 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 2007 ਤੱਕ।
 15. ਡਾ. ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਪਾਟਿਲ : 25 ਜੁਲਾਈ 2007 ਤੋਂ 25 ਜੁਲਾਈ 2012 ਤੱਕ।
 16. ਪ੍ਰਣਬ ਮੁਖਰਜੀ : 25 ਜੁਲਾਈ 2012 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ।
1. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ 1.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਾਸਿਕ ਤਨਖਾਹ, ਰਹਿਣ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
 2. ਡਾ. ਰਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸਨ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਹੋਈ।
 3. ਨੀਲਮ ਸੰਜੀਵਾ ਰੈੱਡੀ ਬਿਨਾਂ ਵਿਰੋਧ ਚੁਣੇ ਗਏ।

ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਅਨੁਛੇਦ-66 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭਾਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਸਭਾਪਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 1.25 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹਰ ਮਹੀਨੇ

ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਹੋਰ ਭੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ :

ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	ਮਿਆਦ
ਡਾ. ਐਸ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ	1952-1962
ਡਾ. ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ	1962-1967
ਵੀ. ਵੀ. ਗਿਰੀ	1967-1969
ਗੋਪਾਲ ਸਵਰੂਪ ਪਾਠਕ	1969-1974
ਬੀ. ਡੀ. ਜੱਤੀ	1974-1979
ਐਮ ਹਿਦਾਇਤੁੱਲਾ	1979-1984
ਆਰ. ਵੈਂਕਟਰਮਨ	1984-1987
ਡਾ. ਸ਼ੰਕਰ ਦਿਆਲ ਸ਼ਰਮਾ	1987-1992
ਕੇ. ਆਰ. ਨਰਾਇਣਨ	1992-1997
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਾਂਤ	1997-2002
ਭੈਰੋਂ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਖਾਵਤ	2002-2007
ਮ. ਹਾਮਿਦ ਅੰਸਾਰੀ	2007 ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਵਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਹੁਮਤ ਦਲ ਦਾ ਨੇਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1. 15 ਅਗਸਤ 1947 ਤੋਂ 27 ਮਈ 1964	ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ
2. 27 ਮਈ 1964 ਤੋਂ 9 ਜੂਨ 1964	ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਨੰਦਾ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ)
3. 9 ਜੂਨ 1964 ਤੋਂ 11 ਜਨਵਰੀ 1966	ਸ਼੍ਰੀ ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ
4. 11 ਜਨਵਰੀ, 1966 ਤੋਂ 24 ਜਨਵਰੀ 1966	ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਨੰਦਾ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ)
5. 24 ਜਨਵਰੀ 1966 ਤੋਂ 24 ਮਾਰਚ 1977	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
6. 24 ਮਾਰਚ 1977 ਤੋਂ 28 ਜੁਲਾਈ 1979	ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਰਾਰੀ ਦੇਸਾਈ
7. 28 ਜੁਲਾਈ 1979 ਤੋਂ 14 ਜਨਵਰੀ 1980	ਚੌਧਰੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ
8. 14 ਜਨਵਰੀ 1980 ਤੋਂ 31 ਅਕਤੂਬਰ 1984	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
9. 31 ਅਕਤੂਬਰ 1984 ਤੋਂ 1 ਦਸੰਬਰ 1989	ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ
10. 1 ਦਸੰਬਰ 1989 ਤੋਂ 10 ਨਵੰਬਰ 1990	ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
11. 10 ਨਵੰਬਰ 1990 ਤੋਂ 21 ਜੂਨ 1991	ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ
12. 21 ਜੂਨ 1991 ਤੋਂ 15 ਮਈ 1996	ਸ਼੍ਰੀ ਪੀ. ਵੀ. ਨਰਸਿਮਾ ਰਾਓ
13. 15 ਮਈ 1996 ਤੋਂ 1 ਜੂਨ 1996	ਸ਼੍ਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ
14. 1 ਜੂਨ 1996 ਤੋਂ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1998	ਸ਼੍ਰੀ ਐੱਚ ਡੀ. ਦੇਵਗੌੜਾ

15. 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1997 ਤੋਂ 21 ਮਾਰਚ 1998	ਸ਼੍ਰੀ ਇੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਗੁਜਰਾਲ
16. 19 ਮਾਰਚ 1998 ਤੋਂ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ 1999 ਤੇ 13 ਅਕਤੂਬਰ, 1999 ਤੇ 22 ਮਈ 2004	ਸ਼੍ਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ
17. 22 ਮਈ 2004 ਤੋਂ 25 ਮਈ 2009	ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ
18. 25 ਮਈ 2009 ਤੋਂ 12 ਮਈ 2014 ਤੱਕ	ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ
19. 26 ਮਈ 2014 ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ	ਨਰਿੰਦਰ ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ ਮੋਦੀ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜੱਜ

1. ਹਰੀ ਲਾ ਐਨ. ਜੇ ਕਾਨਿਆ	26 ਜਨਵਰੀ 1950-6 ਨਵੰਬਰ 1951
2. ਪਤੰਜਲੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ	7 ਨਵੰਬਰ 1951-3 ਜਨਵਰੀ 1954
3. ਮੋਹਰ ਚੰਦਰ ਮਹਾਜਨ	4 ਜਨਵਰੀ 1954-22 ਦਸੰਬਰ 1954
4. ਬੀ. ਕੇ. ਮੁਖਰਜੀ	23 ਦਸੰਬਰ 1954-31 ਜਨਵਰੀ 1956
5. ਐੱਸ. ਆਰ. ਦਾਸ	1 ਫਰਵਰੀ 1956-30 ਸਤੰਬਰ 1959
6. ਬੀ. ਪੀ. ਸਿਨ੍ਹਾ	1 ਅਕਤੂਬਰ 1959-31 ਜਨਵਰੀ 1964
7. ਪੀ. ਬੀ. ਰਾਜੇਂਦਰ ਗਡਕਰ	1 ਫਰਵਰੀ 1964-15 ਮਾਰਚ 1966
8. ਏ. ਕੇ. ਸਰਕਾਰ	16 ਮਾਰਚ 1966-29 ਜੂਨ 1966
9. ਕੇ. ਸੁੱਬਾ ਰਾਓ	30 ਜੂਨ 1966-11 ਅਪ੍ਰੈਲ 1967
10. ਕੇ. ਐਨ. ਵਾਂਚੂ	12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1967-24 ਫਰਵਰੀ 1968
11. ਐਮ. ਹਿਦਾਇਤੁੱਲਾ	25 ਫਰਵਰੀ 1968-16 ਦਸੰਬਰ 1970
12. ਜੇ. ਸੀ. ਸ਼ਾਹ	17 ਦਸੰਬਰ 1970-21 ਜਨਵਰੀ 1971
13. ਐੱਸ.ਐੱਮ. ਸੀਕਰੀ	22 ਜਨਵਰੀ 1971-25 ਅਪ੍ਰੈਲ 1973
14. ਏ. ਐਨ. ਰੇਅ	26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1973-27 ਜਨਵਰੀ 1977
15. ਐੱਮ. ਐੱਚ. ਬੇਗ	28 ਜਨਵਰੀ 1977-21 ਫਰਵਰੀ 1978
16. ਵਾਈ. ਵੀ. ਚੰਦਰਚੂੜ	22 ਫਰਵਰੀ 1978-11 ਜੁਲਾਈ 1985
17. ਪੀ. ਐਨ. ਭਗਵਤੀ	12 ਜੁਲਾਈ 1985-21 ਦਸੰਬਰ 1986
18. ਆਰ. ਐੱਸ. ਪਾਠਕ	21 ਦਸੰਬਰ 1986-21 ਜੂਨ 1986
19. ਈ. ਐੱਸ. ਵੈਂਕਟਰ ਮੈਯਾ	19 ਜੂਨ 1989-18 ਦਸੰਬਰ 1989
20. ਐੱਸ. ਮੁਖਰਜੀ	18 ਦਸੰਬਰ 1989-25 ਸਤੰਬਰ 1990
21. ਰੰਗਨਾਥ ਮਿਸ਼ਰ	26 ਸਤੰਬਰ 1990-24 ਨਵੰਬਰ 1991
22. ਕੇ. ਐਨ. ਸਿੰਘ	25 ਨਵੰਬਰ 1991-12 ਦਸੰਬਰ 1991
23. ਐੱਮ. ਐੱਚ. ਕਾਨਿਆ	13 ਦਸੰਬਰ 1991-18 ਨਵੰਬਰ 1992
24. ਲਲਿਤ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ	18 ਨਵੰਬਰ 1992-11 ਫਰਵਰੀ 1993
25. ਐੱਮ. ਐੱਨ. ਵੈਂਕਟਰ ਲੈਯਾ	12 ਫਰਵਰੀ 1993-24 ਮਾਰਚ 1984
26. ਏ. ਐੱਮ. ਅਹਿਮਦੀ	25 ਅਕਤੂਬਰ 1994-24 ਮਾਰਚ 1997

27. ਜੇ. ਐੱਮ. ਵਰਮਾ	25 ਮਾਰਚ 1997-17 ਫਰਵਰੀ 1998
28. ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਪੰਛੀ	18 ਫਰਵਰੀ 1998-9 ਅਕਤੂਬਰ 1998
29. ਆਦਰਸ਼ ਸੇਨ ਆਨੰਦ	10 ਅਕਤੂਬਰ 1998-31 ਅਕਤੂਬਰ 2001
30. ਸ਼ਾਮ ਫਿਰੋਜ਼ ਭਰੂਜਾ	1 ਨਵੰਬਰ 2001-5 ਮਈ 2002
31. ਬੀ. ਐਨ. ਕਿਰਪਾਲ	6 ਮਈ 2002-7 ਨਵੰਬਰ 2002
32. ਜੀ. ਬੀ. ਪਟਨਾਇਕ	8 ਨਵੰਬਰ 2002-19 ਦਸੰਬਰ 2002
33. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਵਰਨਾਥ ਖਰੇ	19 ਦਸੰਬਰ 2002-2 ਮਈ 2004
34. ਐੱਸ. ਰਾਜੇਂਦਰ ਬਾਬੂ	2 ਮਈ 2004-1 ਜੂਨ 2004
35. ਰਮੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਲਾਹੋਟੀ	1 ਜੂਨ 2004-31 ਅਕਤੂਬਰ 2005
36. ਯੋਗੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਭਰਵਾਲ	1 ਨਵੰਬਰ 2005-14 ਜਨਵਰੀ 2007
37. ਕੇ. ਜੀ. ਬਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ	15 ਜਨਵਰੀ 2007-18 ਮਈ 2010
38. ਐੱਸ. ਐੱਚ. ਕਪਾਡੀਆ	18 ਮਈ 2010-29 ਸਤੰਬਰ 2012
39. ਘਲਟਾਣ ਮੈਸ	29 ਫਰਵਰੀ 2012-ਜੁਲਾਈ 2013
40. ਪੀ. ਸਦਾਸ਼ਿਵਮ	ਜੁਲਾਈ 2013 ਅਪ੍ਰੈਲ 2014
41. ਰਾਜਿੰਦਰ ਮਲ ਲੋਧਾ	ਅਪ੍ਰੈਲ-ਸਤੰਬਰ 2014
42. ਐੱਚ. ਐੱਲ. ਦੱਤ	2014 ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ

ਮੁੱਖ ਚੋਣ ਕਮਿਸ਼ਨ

ਸੁਕੁਮਾਰ ਸੇਨ	21 ਮਾਰਚ 1950 ਤੋਂ 19 ਦਸੰਬਰ 1958
ਕੇ. ਵੀ. ਕੇ. ਸੁੰਦਰਮ	19 ਦਸੰਬਰ 1958 ਤੋਂ 30 ਸਤੰਬਰ 1967
ਐੱਸ. ਪੀ. ਸੇਨ ਵਰਮਾ	30 ਸਤੰਬਰ 1967 ਤੋਂ 30 ਸਤੰਬਰ 1972
ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	30 ਸਤੰਬਰ 1972 ਤੋਂ 6 ਫਰਵਰੀ 1973
ਟੀ. ਸਵਾਮੀਨਾਥਨ	6 ਫਰਵਰੀ 1973 ਤੋਂ 18 ਜੂਨ 1977
ਐਸ. ਐਲ. ਸ਼ਕਧਰ	18 ਜੂਨ 1977 ਤੋਂ 18 ਜੂਨ 1982
ਆਰ. ਕੇ. ਤ੍ਰਿਵੇਦੀ	18 ਜੂਨ 1982 ਤੋਂ 31 ਦਸੰਬਰ 1985
ਆਰ. ਵੀ. ਐਸ. ਸ਼ਾਸਤਰੀ	1 ਜਨਵਰੀ 1986 ਤੋਂ 15 ਨਵੰਬਰ 1990
ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਵੀ. ਐਸ. ਰਾਮਾਦੇਵੀ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ)	15 ਨਵੰਬਰ 1990 ਤੋਂ 12 ਦਸੰਬਰ 1991
ਟੀ. ਐਨ. ਸ਼ੇਸ਼ਨ	12 ਦਸੰਬਰ 1990 ਤੋਂ 11 ਦਸੰਬਰ 1996
ਡਾ. ਐੱਮ. ਐੱਸ. ਗਿੱਲ	11 ਦਸੰਬਰ 1996 ਤੋਂ 12 ਜੂਨ 2001
ਜੇ. ਐੱਸ. ਲਿੰਗਦੋਰ	12 ਜੂਨ 2001 ਤੋਂ 7 ਫਰਵਰੀ 2004
ਟੀ. ਐੱਸ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਮੂਰਤੀ	7 ਫਰਵਰੀ 2004 ਤੋਂ 16 ਮਈ 2005
ਬੀ. ਬੀ. ਟੰਡਨ	16 ਮਈ 2005 ਤੋਂ 29 ਜੂਨ 2006
ਐਨ. ਗੋਪਾਲਸਵਾਮੀ	29 ਜੂਨ 2006 ਤੋਂ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ 2009

ਨਵੀਨ ਚਾਵਲਾ	21 ਅਪ੍ਰੈਲ 2009 ਤੋਂ 29 ਜੁਲਾਈ 2010
ਐੱਸ. ਵਾਈ. ਕੁਰੈਸ਼ੀ	30 ਜੁਲਾਈ 2010 ਤੋਂ 10 ਜੂਨ 2012
ਬੀ. ਐੱਸ. ਸੰਪਤ	11 ਜੂਨ 2012 ਤੋਂ 2015
ਐੱਚ. ਐੱਸ. ਹਮਾ	ਜਨਵਰੀ-ਅਪ੍ਰੈਲ 2015
ਨਸੀਮ ਜੈਦੀ	2015 ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ

ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ

1. ਅੰਟਾਰਕਟਿਕਾ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਮੇਹਮੂਸ	
2. ਓਲੰਪਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਮੇਰੀ ਲੀਲਾ ਹੇ
3. ਸੰਘ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ	ਰੋਜ਼ ਮਿਲੀਅਨ ਮੈਥਿਊ
4. ਮਾਊਂਟ ਐਵਰੈਸਟ ਉੱਤੇ ਦੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਸੰਤੋਸ਼ ਯਾਦਵ
5. ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਆਈ. ਪੀ. ਐੱਸ.	ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ
6. ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਆਈ. ਏ. ਐੱਸ.	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅੰਨਾ ਜਾਰਜ
7. ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
8. ਮਾਊਂਟ ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਬਛੇਂਦਰੀ ਪਾਲ
9. ਲੈਨਿਨ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਮਦਰ ਟੇਰੇਸਾ
10. ਗਿਆਨਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਆਸ਼ਾ ਪੂਰਨ ਦੇਵੀ
12. ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
13. 'ਮਹਾਨ ਸਪੁੱਤਰੀ' ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਮਦਰ ਟੇਰੇਸਾ
14. ਵਿਸ਼ਵ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਰੀਤਾ ਫਾਰੀਆ
15. ਬੇੜੀ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ	ਉਜਵਲਾ ਪਾਟਿਲ
16. ਮਿਸ ਯੂਨੀਵਰਸ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ	ਸੁਸ਼ਮਿਤਾ ਸੇਨ
17. ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਸਰਜਨ	ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮਾ ਮੁਖਰਜੀ
18. ਪਹਿਲੀ ਪਾਇਲਟ ਇਸਤਰੀ ਜਿਸਨੇ ਕਾਰਗਿਲ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਾਕੂ ਜਹਾਜ਼ ਉਡਾਇਆ	ਗੁੰਜਨ ਸਕਸੈਨਾ
19. ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	ਡਾ. ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਪਾਟਿਲ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ

1. ਭਾਰਤੀ ਗਣਤੰਤਰ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ
2. ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ
3. ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ (ਅੰਤਮ ਵੀ)
4. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ
5. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ
6. ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਸਦ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਬੈਠਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ
7. ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜਿਹੜੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਹਾੜੇ ਉੱਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ
8. ਪਹਿਲੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਂਗਰਸੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ
9. ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜਿਹੜੇ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕਣ ਸਮੇਂ ਸੰਸਦ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਦਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਸਨ
10. ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੈਂਬਰ
11. ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ
12. ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਕਰਾਸ ਜੇਤੂ
13. ਐਵਰੈਸਟ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ
14. ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀ
15. ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ
16. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਮਹਾਂਸਭਾ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ
17. ਆਸਕਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਭਾਰਤੀ
18. ਆਕਸੀਜਨ ਬਿਨਾਂ ਐਵਰੈਸਟ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ ਫੁਟੋਰਜੀ (1987)

ਉੱਘੇ ਨਾਅਰੇ

1. ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਖੂਨ ਦਿਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਵਾਂਗਾ
2. ਸਵਰਾਜ ਸਾਡਾ ਜਨਮ ਸਿੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ
3. ਜੈ ਜੁਆਨ ਜੈ ਕਿਸਾਨ
4. ਕਰੋ ਜਾਂ ਮਰੋ
5. 'ਵੀ' ਫ਼ਾਰ ਵਿਕਟਰੀ

ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ

ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜ ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ
ਡਬਲਿਊ ਸੀ. ਬੈਨਰਜੀ
ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ

ਚੌਧਰੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ
ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇਸਾਈ

ਪੀ. ਵੀ. ਨਰਸਿਮਾ ਰਾਓ
ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ
ਐੱਸ. ਐੱਚ. ਐੱਫ. ਜੇ. ਮਾਨਕਸ਼ਾਹ
ਖੁਦਾ ਦਾਦ ਖ਼ਾਂ
ਸ਼ੇਰਪਾ ਤੇਨਜਿੰਗ (29 ਮਈ 1953)
ਰਾਕੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ (3 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1984)

ਸੀ. ਵੀ. ਰਮਨ
ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ
ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ

ਨੇਤਾ ਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ
ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ
ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ
ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ
ਚਰਚਿਲ

6. ਅਰਾਮ ਹਰਾਮ ਹੈ
7. ਜੈ ਜੁਆਨ, ਜੈ ਕਿਸਾਨ, ਜੈ ਵਿਗਿਆਨ

ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ

ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ

ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧੀਆਂ

1. ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮਹੰਸ	ਬੇਲੂਰ ਮੱਠ
2. ਅਚਾਰੀਆ ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ	ਪਨਵਾਰ ਆਸ਼ਰਮ
3. ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ	ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਣ
4. ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ	ਰਾਜ ਘਾਟ
5. ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ	ਵਿਜੈ ਘਾਟ
6. ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ	ਸ਼ਕਤੀ ਸਥਲ
7. ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ	ਵੀਰ ਭੂਮੀ
8. ਚੌਧਰੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਕਿਸਾਨ ਘਾਟ
9. ਜਗਜੀਵਨ ਰਾਮ	ਸਮਤਾ ਘਾਟ
10. ਮੁਰਾਰ ਜੀ ਦੇਸਾਈ	ਅਭੈ ਘਾਟ

ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਾਦਕ

ਸਾਜ਼	ਵਾਦਕ	ਸਾਜ਼	ਵਾਦਕ
ਪਖਾਵਜ	ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ	ਸ਼ਹਿਨਾਈ	ਬਿਸਮਿਲਾ ਖਾਂ
ਪਾੱਪ ਸੰਗੀਤ	ਉਸ਼ਾ ਉਤਪੱਥ	ਸਰੋਦ	ਅਮਜਦ ਅਲੀ ਖਾਂ
ਸਰੋਦ	ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਾਂ, ਅਲੀ ਅਕਬਰ ਖਾਂ	ਮ੍ਰਿਦੰਗ	ਪਾਲਸਾਰ ਰਘੂ
ਵਾਇਲਨ	ਐੱਲ. ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ	ਨਾਦਸਵਰਮ	ਨੀਰੂ ਸੁਆਮੀ ਪਿੱਲਈ
ਵਾਇਲਨ	ਟੀ. ਐੱਨ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ	ਤਬਲਾ	ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ
ਵਾਇਲਨ	ਸੀ. ਜੇ. ਰਮਨ	ਤਬਲਾ	ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ, ਲਤੀਫ਼ ਖ਼ਾਂ
ਵਾਇਲਨ	ਗੋਬਿੰਦ ਸੁਆਮੀ ਪਿੱਲ		
ਤਬਲਾ	ਗੁਦਈ ਮਹਾਰਾਜਾ	ਵੀਣਾ	ਕਲਿਆਣ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ
ਬਾਂਸੁਰੀ	ਹਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਚੌਰਸੀਆ	ਵੀਣਾ	ਭਰਾਵਤਾਰ, ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਘੋਸ਼
ਸਿਤਾਰ	ਵਿਲਾਇਤ ਖ਼ਾਂ	ਵੀਣਾ	ਐੱਸ. ਬਾਲ ਚੰਦਨ
ਸਿਤਾਰ	ਨਿਖਿਲ ਬੈਨਰਜੀ	ਸਿਤਾਰ	ਪੰਡਿਤ ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ

ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ	ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ
ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ	ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ
ਰਾਮਾਇਣ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਵਾਲਮੀਕਿ	

ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ
ਰਾਜ ਤਰੰਗਣੀ
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਰਾਸੋ
ਮੇਘਦੂਤਕਾਲੀਦਾਸ
ਅਭਿਗਿਆਨ ਸ਼ੁਕੁਤਲਾ
ਕਾਦੰਬਰੀਬਾਣ ਭੱਟ
ਹਰਸ਼ ਚਰਿਤ
ਮੁਦਰਾ ਰਾਕਸ਼ਸ਼
ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ
ਅਗਨੀ ਪਰੀਕਸ਼ਾ
ਆਈਨੇ ਅਕਬਰੀ/ਅਕਬਰਨਾਮਾ
ਗੀਤਾਂਜਲੀ/ਗੋਰਾ
ਹੰਗਰੀ ਸਟੋਨਲ/ਗਾਰਡਨਰ
ਗੀਤ ਗੋਬਿੰਦ
ਭਾਰਤ ਦੀ ਖੋਜ
ਗਲਿੰਪਸੇਜ਼ ਆਫ ਵਰਲਡ ਹਿਸਟਰੀ
ਅਨੰਦ ਮੱਠ/ਦੇਵਦਾਸ
ਦੁਰਗੇਸ਼ ਨੰਦਿਨੀ
ਹਿੰਦੂ ਵਿਊ ਆਫ ਲਾਈਫ
ਇਟਰਨਲ ਇੰਡੀਆ
ਵੇ ਵਾਈਸ ਆਫ ਫਰੀਡਮ
ਆਧੇ ਅਧੂਰੇ
ਆਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਈਮ ਮਿਨਸਟਰਜ਼ਮੈਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਔਰ ਵਿਸ਼
ਐਨ ਅਨਨੋਨ ਇੰਡੀਅਨ
ਚੋਮਾਜ ਡਰਮ
ਬ੍ਰੇਕਨ ਵਿੰਗ
ਏਸ਼ੀਆ ਐਂਡ ਵੈਸਟਰਨ ਡੋਮੀਨੈਂਸ
ਬਿਲਜਵਾਜ਼ ਇਟ ਇਨ ਦੈਟ ਡਾਨ
ਬਲੱਡ ਬਾਥ ਇਨ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼
ਬਿਟ ਵੀਨ ਦਿ ਲਾਈਨਜ਼
ਪਾਬਰ ਪਾਂਚਾਲੀ
ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ
ਗਾਂਧੀ ਟੋਪੀਰਾਜਾ ਰਾਧਿਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦ

ਤੁਲਸੀਦਾਸ
ਕਲਹਣ
ਚੰਦਰ ਬਰਦਾਈ

ਕਾਲੀਦਾਸ

ਬਾਣ ਭੱਟ
ਵਿਸਾਖਦੱਤ
ਕੋਟਿਲਯ
ਆਚਾਰੀਆ ਤੁਲਸੀ
ਅਬੁਲ ਫਜ਼ਲ
ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ
ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ
ਜੈ ਦੈਵ
ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ
ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ
ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ
ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚੈਟਰਜੀ
ਡਾ. ਐੱਸ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ
ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਨੈਣਤਾਰਾ ਸਹਿਗਲ
ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼
ਜਨਾਰਦਨ ਠਾਕੁਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਾਲ ਨਾਗਰ
ਨੀਰਜ ਸੀ. ਚੌਧਰੀ
ਕੇਸ਼ਵ ਰਾਮ ਕਾਰੰਥ
ਸਰੋਜਨੀ ਨਾਇਡੂ
ਕੇ. ਐਮ. ਪਾਨੀਕਰ
ਮੀਨੂ ਮਸਾਨੀ
ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦਰ
ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ
ਵਿਭੂਤੀ ਭੂਸ਼ਨ
ਲੇਖਕ

ਨਿਸ਼ੀਥਓਮਾ ਸ਼ੰਕਰ ਜੋਸ਼ੀ
ਗੁਲੇ ਨਗਮਾ
ਗਾਈਡਆਰ. ਕੇ ਨਰਾਇਣ
ਨਾਟਯ ਸ਼ਾਸਤਰ
ਗੋਦਾਨਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮਚੰਦ
ਮਾਲਤੀ ਮਾਧਵ
ਉੱਤਰ ਰਾਮ ਚਰਿਤ
ਮਾਈ ਐਕਸਪੈਰੀਮੈਂਟਸ ਵਿਦ ਟਰੱਬ
ਉਰਵਸ਼ੀਰਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਦਿਨਕਰ
ਹਿਮਾਲਯਨ ਬਲੰਡਰ
ਕੁਲੀਮੁਲਕ ਰਾਜ ਆਨੰਦ
ਕਨਫੇਸ਼ਸ ਆਫ ਏ ਲਵਰ
ਅਨਟੋਲਡ ਸਟੋਰੀ
ਲਾਈਫ ਡਿਵਾਈਨ
ਚਿੰਦਬਰਾਸ਼ਮਿਤਰਾਨੰਦਨ ਪੰਤ
ਆਈ. ਐਮ. ਨਾਟ. ਐਨ ਆਈਲੈਂਡ
ਟੁਵਰਡਜ਼ ਟੋਟਲ ਰਿਵੋਲਿਊਸ਼ਨ
ਦਿ ਕ੍ਰਾਈਸਸ ਆਫ ਇੰਡੀਆ
ਰਾਮਾਇਣ ਦਰਸ਼ਨਮ
ਜਜਮੇਂਟ ਦਿ
ਇੰਡੀਆ ਡਿਵਾਈਡੇਡ
ਇੰਡੀਆ ਫਾਰਮ ਇੰਦਰਾ ਟੂ ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇਸਾਈ
ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ ਫਿਰਦੌਸੀ
ਦਿ ਚਾਈਨਜ਼
ਡਿਕਲਾਈਨ ਐਂਡ ਫਾਲ ਆਫ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਰਾਮਾਇਣ ਕਲਪ ਬਨਿਸ਼ਮ
ਡਿਪਲੋਮੇਸੀ ਇਨ ਪੀਸ ਐਂਡ ਵਾਰ
ਡਾਇਨੇਮਿਕਸ, ਆਫ ਸੋਸ਼ਲ ਚੇਂਜ
ਸ਼ੈਡੋ ਫਰਾਮ ਲੱਦਾਖ
ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਇਕਨਾਮਿਕ ਪਲਾਨਿੰਗ ਇਨ ਇੰਡੀਆ
ਰਾਮਾਇਣ ਦਰਸ਼ਨਮ
ਐਡ ਆਫ ਐਨ ਏਰਾ
ਗਣ ਦੇਵਤਾ

ਰਘੁਪਤੀ ਸਹਾਇ

ਭਰਤ ਮੁਨੀ

ਭਵਭੂਤੀ
ਭਵਭੂਤੀ
ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ

ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਜੇ. ਪੀ. ਦਲਵੀ

ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਆਨੰਦ
ਬੀ. ਐਮ. ਕੋਲ
ਅਰਬਿੰਦੂ ਘੋਸ਼

ਕੇ. ਏ. ਅੱਬਾਸ
ਜੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਰਾਇਣ
ਰੋਨਾਲਡ ਸਹਿਗਲ
ਕੇ. ਪੀ. ਪੁਤੱਪਾ
ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ
ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ
ਪ੍ਰੋ. ਬਲਦੇਵ

ਬਿਟਰੇਅਲ
ਡੀ. ਆਰ. ਮਾਨਕੇਕਰ ਐਂਡ ਕਮਲਾ ਮਾਨਕੇਕਰ
ਡਾ. ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਸਤਿਆ ਨਾਰਾਇਣ
ਟੀ. ਐਨ. ਕੋਲ
ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ
ਭਵਾਨੀ ਭੱਟਾਚਾਰੀਆ
ਸੁਆਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ
ਅਸ਼ੋਕ ਮਹਿਤਾ
ਕੇ. ਪੀ. ਪੁਤੱਪਾ
ਸੀ. ਐਸ. ਪੰਡਿਤ
ਤਾਰਾ ਸ਼ੰਕਰ ਬੰਦੋਪਾਧਿਆਇ

ਫੇਸ਼ੇਜ਼ ਆਫ਼ ਐਵਰੈਸਟ
ਡੈਥ ਆਫ਼ ਏ ਸਿਟੀ
ਪ੍ਰੇਮ ਪਚੀਸੀ

ਮੇਜਰ ਐਚ. ਪੀ. ਐੱਸ. ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮਚੰਦ

ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ

ਮੇਰੀ ਜੇਲ ਤੋਂ
ਮੇਰੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰੀਆਂ
ਨੌਕਰ ਤੋਂ ਮਾਲਕ ਤੱਕ
ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ
ਕੀਪ ਆਫ਼ ਦਾ ਗਰਾਸ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ
ਅਰੁਣਦਤੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ
ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਾਪਰਿਆ
ਬੁਰਾ ਲੜਕਾ
ਇਕ ਕਪਤਾਨ ਦੀ ਡਾਇਰੀ
ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ
ਵਿਕਰਮ ਸਾਰਾਭਾਈ—ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਇਕ ਦਿਨ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਦਾ ਮੈਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ
ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਹਾਥੀ, ਚੀਤਾ ਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ
ਨਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ
ਭਾਰਤ ਦੇ ਚੀਨ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਬੰਧ
ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿਤਰਾਵਲੀ
ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਕੋਰ
ਸੋਨੀਆ : ਇਕ ਜੀਵਨੀ
ਔਰਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰੋ ਆਦਮੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੋ
ਇਗਨਾਈਟੇਡ ਮਾਈਂਡਸ
ਏ. ਲਾਂਗ ਵੇਅ
ਰਾਜੀਵਸੋਨੀਆ ਗਾਂਧੀ
ਮਾਈ ਮਦਰ ਟੂ ਡਾਟਰਜ਼
ਮਾਈ ਕੰਟਰੀ ਮਾਈ ਲਾਈਫ਼
ਬੁਰੀਅਲ ਐਟ ਸੀ/ਟਰੁੱਥ ਲਵ ਐਂਡ ਲਸਟ

ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ

ਤਸਲੀਮਾ ਨਾਸਰੀਨ
ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ
ਐੱਸ. ਐੱਲ. ਰਾਓ
ਐੱਸ. ਸੈਨ
ਕਰਨ ਬਜਾਜ਼
ਜੋ ਬਿਦੇਨ
ਅਪੁਨਦਤੀ ਰਾਏ ਚੌਪਾਇਆ
ਕਿਸ਼ੋਰ ਬਿਆਨੀ
ਜਿਮ ਬੋਂਪਸਨ
ਗਰੀਮ ਸਮਿਥ
ਅਮਿਤ ਚੌਧਰੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸ਼ਾਹ
ਆਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਏ
ਫਿਦਲ ਕੈਸਟਰੋ
ਸ਼ਸ਼ੀ ਥਾਰੋਰ
ਡਾ. ਏ. ਸੈਨ
ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦਰ ਬਗਚੀ
ਗਿਰੀਸ਼ ਕਰਨਾਡ
ਜ਼ੁਬਿਨ ਮਹਿਤਾ
ਰਸ਼ੀਦ ਕਿਦਵਈ
ਸਲੀਵ ਹਾਰਵੇ
ਏ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ
ਪੀ. ਵੀ. ਨਰਸਿਮਾ ਰਾਓ
ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ
ਲਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਡਵਾਨੀ
ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ
ਦੀ ਪਾਥ ਟੂ ਪਾਵਰ
ਟੂ ਲਾਈਵਜ਼ ਏ ਮਿਊਟੇਬਲ ਬੁਆਇ ਦਿ
ਗੋਲਡਨ ਗੇਟ
ਸੀ ਆਫ਼ ਪਾਪੀਜ਼
ਸਪੀਕਰਜ਼ ਡਾਇਰੀ
ਐਲਿਜ਼ਾਬੈਥ ਟੇਲਰ : ਦਿ ਲਾਸਟ ਸਟਾਰ
ਸੋਮਨਾਥ ਦੀ ਮੈਨੀ ਵਾਇਸ ਆਫ਼ ਏ ਹਿਸਟਰੀ
ਜੀਵਨ ਕੋਈ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ
ਵਾਲ ਐਟ ਵਾਹਗਾ : ਇੰਡੀਆ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ
ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿਪ
ਲਾਈਫ਼ ਆਫ਼ ਪਾਈ
ਏ ਨਿਊ ਵਰਲਡ
ਏਕ੍ਰਾਸ ਬਲੈਕ ਵਾਟਰਸ
ਐਂਪਾਇਰ ਫਾਲਸ
ਪਹਿਲਾ ਗਿਟਮਿਟੀਆ
ਲੈਟਸ ਕਿਲ ਗਾਂਧੀ
ਸੁਪਰ ਸਟਾਡ ਇੰਡੀਆ : ਫਰਾਮ ਇਨਕ੍ਰੇਡੀਬਲ ਟੂ
ਆਸਟਾਪੇਬਲ
ਸਟੇਟ ਫਰਾਮ ਦੀ ਹਾਰਟ
ਬ੍ਰਿਕ ਲੇਨਮੇਨਿਕਾ ਅਲੀ
ਲਾਈਫ਼ ਆਫ਼ ਪਾਈ
ਮੈਜਿਕ ਸੀਡਸ
ਫ਼ਾਇਰ ਫਲਾਈ ਵੇ ਫੇਅਰੀਟੇਲ
ਰਾਗ ਮਾਲਾ
ਦੀ ਫੇਮਿਸ਼ਡ ਰੋਡ
ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਡਾਇਰੀ
ਫਰੀਡਮ ਫਰਾਮ ਫੇਅਰ
ਲੱਜਾਤਸਲੀਮਾ ਨਸਰੀਨ
ਹਾਫ਼ ਏ ਲਾਈਫ਼
ਟੂ ਬੀ ਆਰ ਨਾਟ ਟੂ ਬੀ
ਦੇ ਨੇਮ ਸੇਕ
ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ : ਹਿੰਦੂ ਕਿੰਗ ਆਫ਼ ਇਸਲਾਮਿਕ ਇੰਡੀਆ
ਆਲ ਮਾਈ ਸਿਸਟਰਜ਼

ਮਾਰਕਟਲੀ ਤੇ ਜਰੀਨ ਮਸਾਨੀ
ਮਾਰਗਰੇਟ ਬੈਚਰ

ਵਿਕਰਮ ਸੇਠ
ਅਮਿਤਾਭ ਘੋਸ਼
ਮਨੋਹਰ ਜੋਸ਼ੀ
ਕਿੱਟੀ ਕੈਲੀ
ਰੋਮਲ ਥਾਪਰ
ਇੰਦਰਾ ਗੋਸੁਆਮੀ

ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ
ਯਨ ਮਾਰਟਿਨ
ਅਮਿਤ ਚੌਧਰੀ
ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਆਨੰਦ
ਰਿਚਰਡ ਰਿਊਸੋ
ਗਿਰੀ ਰਾਜ ਕਿਸ਼ੋਰ
ਤੁਸ਼ਾਰ ਗਾਂਧੀ
ਸ਼ੋਭਾ ਡੇਅ
ਸ਼ੋਭਾ ਡੇਅ
ਕਪਿਲ ਦੇਵ

ਯਨ ਮਾਰਟਿਨ
ਵੀ. ਐੱਸ. ਨਾਇਪਾਲ
ਰਿਤੂ ਬੇਰੀ
ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਨ ਰਵੀ ਸ਼ੰਕਰ
ਬੇਨ ਓਕਰੀ
ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਆਗ ਸਾਨ ਸੂ ਕੀ

ਬੀ. ਐਸ. ਨਾਇਪਾਲ
ਖਾਲਿਦ ਮੁਹੰਮਦ
ਝੁੰਪਾ ਲਾਹਿੜੀ
ਜੇਮਜ਼ ਲਾਈਨ
ਜਿਊਡਿਥ ਲੋਨੋਕਸ

ਦ ਗੈਕਰਿੰਗ	ਐਨੀ ਐਨਰਾਈਟ
ਏ ਬਰੁਸ਼ ਵਿਚ ਲਾਈਡ	ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ
ਦੀ ਸੇਟੇਨਿਕ ਵਰਸੇਜ਼/ਫਿਊਰੀ	ਸਲਾਨ ਰਸ਼ਦੀ
ਜਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ੇਰ ਨੌਕਾ	ਸੁਭਾਸ਼ ਮੁੱਖੋਪਾਏ
ਦੀ ਪੇਰਿਲਸ ਆਫ਼ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ	ਪੀ. ਸੀ. ਅਲੈਕਜੈਂਡਰ
ਪਾਰੋ	ਬਾਬਾ ਨਾਗਾਰੂਜਨ
ਡੈਵਲਪਮੈਂਟ ਐਂਡ ਫਰੀਡਮ	ਅਮਰਤਬ ਸੇਨ
ਦੀ ਲਾਂਗੇਸਟ ਰੇਸ	ਟਾਮ ਆਲਟਰ
ਦ ਬਰੀਜ ਆਫ ਮੇਡੀਮਲ ਇੰਗਲੈਂਡ	ਡੇਵਿਡ ਹੈਰੀਸਨ
ਲਿਕਵੀਡੇਸ਼ਨ	ਇਮਰੇ ਕਰਟਿਜ਼
ਕਾਰਗਿਲ : ਫਰਾਮ ਸਰਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਟੂ ਵਿਕਟਰੀ	ਵੀ. ਪੀ. ਮਲਿਕ
ਦੀ ਅਦਰ ਸਾਈਡ ਆਫ ਸੀ	ਸਿਡਨ ਸ਼ੈਲਡਨ
ਲੇਵਿੰਗ ਹਿਸਟਰੀ	ਹਿਲੇਰੀ ਗਬਮ ਕਲਿੰਟਨ
ਇੰਡੀਆ ਫਰਸਟ	ਕੇ. ਆਰ. ਮਲਕਾਨੀ
ਦਿ ਗ੍ਰੇਟ ਇੰਡੀਅਨ ਡਾਨ	ਮਲਿਆ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਅਰਵਿੰਦ ਚੌਧਰੀ
ਹਾਓ ਆਈ ਪਲੇ ਗੋਲਫ	ਟਾਈਗਰ ਵੁਡਜ਼
ਫੋਰੇ ਪ੍ਰੇਮਿਕ ਤਸਲੀਮਾ ਨਸਰੀਨ	
ਫਰਸਟ ਪਰਸਨਜ਼	ਵਲਾਦੀ ਮੀਰ ਪੁਤਿਨ
ਸੋਲ ਮਾਊਂਟੇਨ	ਗਾਓ ਸ਼ਿਨ ਜਿਆਨ
ਆਤਮ ਬਿਰਤਾਂਤ : ਲੇਟ ਲਾਈਫ ਰਿਕਲੈਕਸ਼ਨਜ਼	ਵੀ. ਪੀ. ਕੋਇਰਾਲਾ
ਮਨ ਗਿਰਜਾ ਤਨ ਸਾਹਿਬਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਜਿੰਨਾਹ ਇੰਡੀਆ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ, ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ	ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਵੱਡੇ ਜਾਨਵਰ

ਜਾਨਵਰ	ਲੰਬਾਈ	ਜਾਨਵਰ	ਲੰਬਾਈ
ਵੇਲ ਸਾਕ	18 ਮੀਟਰ	ਚਾਈਨੀਜ਼ ਜਾਇੰਟ ਸਲਾਮੈਂਡਰ	1.8 ਮੀਟਰ
ਅਫਰੀਕਨ ਹਾਥੀ	4 ਮੀਟਰ	ਸ਼ੂਤਰਮੁਰਗ	2.75 ਮੀਟਰ
ਨੀਲੀ ਵੇਲੂ	33.5 ਮੀਟਰ	ਜਪਾਨੀ ਚਿੜੀ	2.75 ਮੀਟਰ
ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਜਾਇੰਟ	6.1 ਮੀਟਰ	ਭਾਰਤੀ ਸਕੋਰਪੀਓ	29.2 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ
ਏਸ਼ੀਅਨ ਸਾਲਟ ਮਗਰਮੱਛ	10 ਮੀਟਰ	ਗੋਲੀਅਬ ਬੀਟਲ	1.1 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ

ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਤੇ (Important Addresses)

ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ, ਭਵਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110004
ਭਾਰਤ ਦਾ ਉੱਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ	6, ਮੋਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110011

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ	ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ 148, ਬੀ. ਦੱਖਣੀ ਬਲਾਕ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110001
ਲੋਕ ਸਭਾ ਸਪੀਕਰ	ਕਮਰਾ ਨੰਬਰ 16, ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਹਾਊਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110001
ਚੋਣ ਕਮਿਸ਼ਨ	ਨਿਰਵਾਚਨ ਸਦਨ, ਅਸ਼ੋਕ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110069
ਸੈਂਟਰਲ ਵਿਜੀਲੈਂਸ ਕਮਿਸ਼ਨ	ਸਤਾਰਕਤਾ ਭਵਨ, ਜੀ. ਪੀ. ਓ. ਕੰਪਲੈਕਸ, ਆਈ. ਐਨ. ਏ., ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110032
ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਫਾਰ ਵਿਮੈਨ	4-ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਉਪਾਧਿਆਇ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110032
ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਫਾਰ ਮਾਈਨੋਰੀਟੀਜ਼	ਪੰਜਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ, ਲੋਕਨਾਇਕ ਭਵਨ, ਖਾਨ ਬਜ਼ਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: 110032
ਪਲੈਨਿੰਗ ਕਮਿਸ਼ਨ	ਯੋਜਨਾ ਭਵਨ, ਸੰਸਦ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਸੈਂਟਰਲ ਪਲਿਊਸ਼ਨ ਕੰਟਰੋਲ ਬੋਰਡ	ਈਸਟ ਅਰਜਨ ਨਗਰ ਦਿੱਲੀ : 110032
ਸੈਂਟਰਲ ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ	ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਭਵਨ, ਸੰਸਦ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110001
ਐਨੀਮਲ ਵੈਲਫੇਅਰ ਬੋਰਡ ਆਫ ਇੰਡੀਆ	13/1, ਤੀਸਰੀ ਸੀਵਾਰਡ ਰੋਡ, ਵਾਲਮੀਕੀ ਨਗਰ, ਚੋਂਨਈ-600041
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗਰਾਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨ	ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫਰ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110002
ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਵ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ	ਤਿਲਕ ਮਾਰਗ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 110001

ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ : ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ (Indian History : At a Glance)

1. ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਆਰ. ਸੀ. ਬੈਨਰਜੀ, ਐਮ. ਆਰ. ਵਾਤਸ, ਕਨਿੰਘਮ, ਐਨ. ਜੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਪੰਜਾਬ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਗੁਜਰਾਤ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਮੋਹਨਜੋਦਾੜੋ, ਹੜੱਪਾ, ਚੂਹਨਹੋਦਾੜੋ ਤੇ ਕੋਟ ਡੀ. ਸੀ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—2500 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1900 ਈ. ਪੂ. ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਕਾਲ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1921 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਖੁਦਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਚੌੜਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ = 410 ਮੀਟਰ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 195 ਮੀਟਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਖੁਦਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਤਲਾਬ ਦੀ ਲੰਬਾਈ, ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਖੁਦਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਤਲਾਬ ਦੀ ਲੰਬਾਈ = 29 ਫੁੱਟ, ਚੌੜਾਈ = 23 ਫੁੱਟ, ਡੂੰਘਾਈ = 8 ਫੁੱਟ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਕਿੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਲਗਭਗ 5000 ਸਾਲ।

2. ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਅਤਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਆਰੀਆ ਦਾ ਭਾਰਤ ਆਗਮਨ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1500 ਈ. ਪੂ. ਲਗਭਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਚਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਰਿਗਵੇਦ, ਯਜੁਰਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ ਅਤੇ ਅਥਰਵਵੇਦ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਵੇਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਿਗਵੇਦ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਉਪਵੇਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਆਯੁਰਵੇਦ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਯਜੁਰਵੇਦ ਦਾ ਉਪਵੇਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਧਨੁਰ ਵੇਦ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਸਾਮਵੇਦ ਦਾ ਉਪਵੇਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੰਧਰਵ ਵੇਦ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਅਥਰਵਵੇਦ ਦਾ ਉਪਵੇਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਵੇਦਾਂਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਛੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18. ਆਰੀਆ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੂਲ ਵਾਸੀ ਕੌਣ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਦ੍ਰਾਵਿੜ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19. ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਯੁੱਧ ਤੇ ਵਰਖਾ ਦਾ ਦੇਵਤਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20. ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21. ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆ, ਗ੍ਰਹਿਸਥ, ਵਾਣਪ੍ਰਸਥ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 22. ਦਵਿਜ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੂਜਾ ਜਨਮ।

3. ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੁੱਧਮਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23. ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—6ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂਰਵ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24. ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਮਹਾਵੀਰ ਜੈਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25. ਨਿਰਗਰੰਥ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26. ਮਹਾਵੀਰ ਜੈਨ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—599 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27. 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਕੁਮਾਰਪਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 28. ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਵਾਣ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਨਮ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 29. ਸੁਆਮੀ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਨਿਰਵਾਣ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—527 ਈ. ਪੂਰਵ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 30. ਜੈਨਮਤ ਦੇ ਸੰਪਰਦਾਇ ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਤੇ ਦਿਰੀਬਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 31. ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਲੁੰਬਨੀ ਵਣ ਵਿਖੇ 567 ਈ. ਪੂਰਵ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 32. ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਜਾ ਸ਼ੁਧੋਧਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 33. ਬੁੱਧਮਤ ਦਾ ਮੱਧ ਮਾਰਗ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਅਸ਼ਟ ਮਾਰਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 34. ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿੱਥੇ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—ਗਯਾ ਵਿਖੇ।

4. ਮੌਰੀਆ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 35. ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—322-184 ਈ. ਪੂ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 36. ਮੌਰੀਆ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 37. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਦੱਸੋ।
ਉੱਤਰ—322-296 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 38. ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਕਦੋਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—326 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 39. ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—323 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 40. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕੋਟਿਲਜ਼।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 41. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਦੂਤ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮੈਗਸਥੀਨੀਜ਼।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 42. ਬਿੰਦੂਸਾਰ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—298-273 ਈ. ਪੂ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 43. ਅਸ਼ੋਕ ਦੀ ਕਲਿੰਗਾ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—261 ਈ. ਪੂ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 44. ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬੁੱਧਮੱਤ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਯਤਨ।

5. ਗੁਪਤ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 45. ਗੁਪਤ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—320-545 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 46. ਗੁਪਤ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਪਹਿਲਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 47. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੱਸੋ ?
ਉੱਤਰ—320-330 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 48. ਭਾਰਤ ਦਾ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸਮੁਦਰ ਗੁਪਤ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 49. ਸਮੁਦਰ ਗੁਪਤ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—330-375 ਈ.।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 50. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੋਰ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—330-375 ਈ.।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 51. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੋਰ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਬਿਰਮਾਦਿੱਤ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 52. ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਦੂਜੇ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਫਾਹੀਯਾਨ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 53. ਗੁਪਤਕਾਲ ਵਿਚ ਬਣੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਸਤੰਭ ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—28 ਫੁੱਟ (ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ)।

6. ਕੁਸ਼ਾਨ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 53. ਕੁਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—20-180 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 54. ਕੁਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕਨਿਸ਼ਕ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 55. ਕਨਿਸ਼ਕ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—129-162 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 56. ਕਨਿਸ਼ਕ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਜਾਂ ਪਰਸਪੁਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 57. ਬੁੱਧਮੱਤ ਦੀ ਚੌਥੀ ਸਭਾ ਕਿੱਥੇ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ।

7. ਹੂਣ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 58. ਹੂਣ ਲੋਕ ਕੌਣ ਸਨ ?
ਉੱਤਰ—ਨਾਰਮੇਤਿਕ ਬਾਰਬਰੀਅਨ ਲੋਕ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 59. ਹੂਣਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚੀਨ ਦਾ ਗੁਆਂਢ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 60. ਹੂਣਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਿਸ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—ਸਕੰਦ ਗੁਪਤ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 61. ਹੂਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਤੋਰਮਨ ਤੇ ਮਿਹਿਰਕੁਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 62. ਮਿਹਿਰਕੁਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸ਼ਾਕਾਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 63. ਹੂਣਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਗੁਪਤ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਖਾਤਮਾ।

8. ਵਰਧਨ ਘਰਾਣਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 64. ਵਰਧਨ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਵਰਧਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 65. ਵਰਧਨ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਹਰਸ਼ ਵਰਧਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 66. ਹਰਸ਼ ਵਰਧਨ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—606 ਤੋਂ 647 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 67. ਹਰਸ਼ ਵਰਧਨ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਚਾਲੂਕਿਆ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪੁਲਕੇਸ਼ਿਨ ਦੂਜਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 68. ਹਰਸ਼ ਵਰਧਨ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਹਿਊਨਸਾਂਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 69. ਹਿਊਨਸਾਂਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਸੀ ਯੂ ਕੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 70. ਹਰਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਨਾਲੰਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 71. ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਵਰਧਨ ਕਿਸ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸੂਰਜ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 72. ਹਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਧਰਮ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਬੁੱਧਮਤ।

9. ਰਾਜਪੂਤ ਕਾਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 73. ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—650 ਤੋਂ 1527 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 74. ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਮੁਸਲਿਮ ਹਮਲਾਵਰ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ-ਬਿਨ-ਕਾਸਮ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 75. ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—713 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 76. ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਗਜ਼ਨੀ ਦਾ ਕਦੋਂ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—997 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 77. ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—17 ਵਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 78. ਤਰਾਇਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1191 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 79. ਤਰਾਇਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜੇਤੂ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਿਥਵੀਰਾਜ ਚੌਹਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 80. ਰਾਸ਼ਟਰ ਕੁੱਲ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਦੰਤੀ ਦੁਰਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 81. ਪਾਲ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਧਰਮ ਪਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 82. ਕਨੌਜ ਦਾ ਰਾਠੌਰ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਜੈਚੰਦ ਰਾਠੌਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 83. ਤਰਾਇਣ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1192 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 84. ਤਰਾਇਣ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜੇਤੂ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 85. ਹਰਸ਼ ਵਰਧਨ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਚਾਲੂਕਿਆ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪੁਲਕੇਸ਼ਿਨ ਦੂਜਾ।

10. ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ, ਚਾਲੂਕਿਆ ਤੇ ਚੋਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 86. ਰਾਸ਼ਟਰਕੂਟ ਦੀ ਮਨਾਰਵੇਦ ਸ਼ਾਖਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਇੰਦਰ ਪਹਿਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 87. ਦੰਤੀ ਦੁਰਗ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—753 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 88. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—758 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 89. ਗੋਬਿੰਦ ਦੂਜਾ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—773 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 90. ਗੋਬਿੰਦ ਤੀਜੇ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—793 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 91. ਚਾਲੂਕਿਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਤਾਪੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 92. ਚਾਲੂਕਿਆ ਦੀ ਵੈਂਗੀ ਸ਼ਾਖਾ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—ਲਗਭਗ 500 ਸਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 93. ਮੰਗਲੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—598 ਈ. ਤੋਂ 610 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 94. ਵਿਕਰਮਾਦਿੱਤ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—681 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 95. ਵਿਨੈ ਦੱਤ ਦਾ ਰਾਜ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—681-696 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 96. ਵਿਕਰਮਾਦਿੱਤ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—734-745 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 97. ਤੈਲਪ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—972 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 98. ਜੈ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—633 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 99. ਵਿਜਯਾਲਿਆ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—850-871 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 100. ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਮਹਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—985-1014 ਈ.।

11. ਗੁਲਾਮ ਘਰਾਣਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 101. ਗੁਲਾਮ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਕੁਤੁਬ-ਉਦ-ਦੀਨ ਐਬਕ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 102. ਗੁਲਾਮ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1206 ਤੋਂ 1290 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 103. ਕੁਤੁਬ-ਉਦ-ਦੀਨ ਕਿਸ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 104. ਕੁਤੁਬ-ਉਦ-ਦੀਨ ਐਬਕ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1210 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 105. ਅਲਤਮਸ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1211-1235 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 106. ਰਜ਼ੀਆ ਬੇਗਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1236-1239 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 107. ਬਹਿਰਾਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1239-1242 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 108. ਮਸੂਦ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1242-1246 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 109. ਬਲਬਨ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1266 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 110. ਬਲਬਨ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1266-1286 ਈ.।

12. ਖਿਲਜੀ ਘਰਾਣਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 111. ਖਿਲਜੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਜਲਾਲੂਦੀਨ ਖਿਲਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 112. ਜਲਾਲੂਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1290-1296 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 113. ਖਿਲਜੀ ਘਰਾਣਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 114. ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1296 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 115. ਅਲਾਉਦੀਨ ਦੀ ਗੁਜਰਾਤ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1301 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 116. ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਦੀ ਰਣਥੰਬੌਰ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1301 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 117. ਅਲਾਉਦੀਨ ਦਾ ਮਾਲਵੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1305 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 118. ਅਲਾਉਦੀਨ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1316 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 119. ਖਿਲਜੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਪਤਨ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1320 ਈ. ਵਿਚ।

13. ਤੁਗਲਕ ਘਰਾਣਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 120. ਤੁਗਲਕ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਗਿਆਸ-ਉਦ-ਦੀਨ ਤੁਗਲਕ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 121. ਤੁਗਲਕ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1320-1413 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 122. ਗਿਆਸੁਦੀਨ ਤੁਗਲਕ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1320 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 123. ਗਿਆਸੁਦੀਨ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1325 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 124. ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1325 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 125. ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਮੂਰਖ ਸ਼ਾਸਕ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 126. ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿੱਥੇ ਬਦਲੀ ?
ਉੱਤਰ—ਦੌਲਤਾਬਾਦ (ਦੇਵਗਿਰੀ)।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 127. ਸੰਕੇਤਕ ਮੁਦਰਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੁਗਲਕ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 128. ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਤੁਗਲਕ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1351 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 129. ਫਿਰੋਜ਼ ਤੁਗਲਕ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1351-1388 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 130. ਅਬੂ ਬਕਰ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1388-1390 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 131. ਮੁਹੰਮਦ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1390-1394 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 132. ਤੈਮੂਰ ਲੰਗ ਨੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1398 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 133. ਮਹਿਮੂਦ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1398-1412 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 134. ਤੁਗਲਕ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਾਸਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮਹਿਮੂਦ।

14. ਸੱਯਦ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 135. ਸੱਯਦ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਖਿਜਰ ਖ਼ਾਂ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 136. ਖਿਜਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1414 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 137. ਖਿਜਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1421 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 138. ਮੁਬਾਰਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1421 ਈ. ਤੋਂ 1433 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 139. ਮੁਬਾਰਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਚੌਥਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 140. ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਚੌਥਾ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1433-1443 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 141. ਅਲਾਉਦੀਨ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1443 ਈ. ਵਿਚ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 142. ਸੱਯਦ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਅਲਾਉਦੀਨ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 143. ਸੱਯਦ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਪਤਨ ਕਦੋਂ ਹੋ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1451 ਈ. ਵਿਚ।

15. ਲੋਧੀ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 144. ਲੋਧੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਧੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 145. ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਧੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1451 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 146. ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਧੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1488 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 147. ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1488 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 148. ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1488-1517 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 149. ਲੋਧੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਾਸਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 150. ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1517 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 151. ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1517-1526 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 152. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1526 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 153. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਪੱਖ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਬਰ ਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਵਿਚਕਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 154. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੀ ਨਿਕਲਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੋਧੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 155. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਕੌਣ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—ਮੁਗਲ ਘਰਾਣਾ।

16. ਬਾਹਮਣੀ ਸਾਮਰਾਜ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 156. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦਾ ਮੋਢੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਅਲਾਉਦੀਨ ਹਸਨ ਬਾਹਮਣੀ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 157. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—11 ਅਗਸਤ, 1347 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 158. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਗੁਲਬਰਗ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 159. ਅਲਾਉਦੀਨ ਹਸਨ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1347-1358 ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 160. ਮੁਹੰਮਦ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1358-1375।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 161. ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੁਜਾਹਿਦ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1375-1378।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 162. ਦਾਉਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਅਪ੍ਰੈਲ, 1378-ਮਈ, 1378।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 163. ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1378-1397।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 164. ਸਮਸ਼ੁਦੀਨ ਦਾਉਦ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਜੂਨ, 1397-ਨਵੰਬਰ, 1397।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 165. ਤਾਜੂਦੀਨ ਫਿਰੋਜ਼ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1397-1422 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 166. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਸਾਮਰਾਜ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 167. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੈਨਾਪਤੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮਹਿਮੂਦ ਗਾਵਾਂ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 168. ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1346-1526 ਈ.।

17. ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਸਾਮਰਾਜ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 169. ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਹਰੀਹਰ ਅਤੇ ਬੁੱਕਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 170. ਵਿਜੈ ਨਗਰ 'ਤੇ ਸੰਗਮ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1336-1448 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 171. ਹਰੀਹਰ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1336 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 172. ਹਰੀਹਰ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1336-1353 ਈ.।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 173. ਬੁੱਕਾ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1357-1377 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 174. ਹਰੀਹਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1377-1404 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 175. ਦੇਵਰਾਇ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਹਮਣੀ ਰਾਜੇ ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 176. ਦੇਵਰਾਇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1406-1422 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 177. ਦੇਵ ਰਾਇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1426-1446 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 178. ਮਲਿਕ ਅਰਜੁਨ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1446-1465 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 179. ਵੀਰੂ ਪਕਸ਼ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1465-1485 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 180. ਸਲੂਵਾ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਉੱਤੇ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1486-1505 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 181. ਸਲੂਵਾ ਨਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1486-1492 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 182. ਤੁਲਵਾ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਰਾਇ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 183. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਰਾਇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1505 ਤੋਂ 1529 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 184. ਅਚਯੁਤ ਦੇਵ ਰਾਇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1529-1542 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 185. ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਰਾਇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1542-1562 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 186. ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸਨ ?
ਉੱਤਰ—ਤਲੀਕੋਟਾ ਦੀ ਲੜਾਈ।

18. ਮੁਗਲ ਘਰਾਣਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 187. ਮੁਗਲ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 188. ਬਾਬਰ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚਾਰ ਸਾਲ (1526-1530 ਈ.)।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 189. ਕਨਵਾਹਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—ਮਾਰਚ, 1527 ਬਾਬਰ ਤੇ ਰਾਣਾ ਸਾਂਗਾ ਵਿਚਕਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 190. ਕਨਵਾਹਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜੇਤੂ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 191. ਬਾਬਰ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਤੁਜ਼ਕ-ਏ-ਬਾਬਰੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 192. ਬਾਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1530 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 193. ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1530 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 194. ਚੌਸਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1539 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 195. ਕਨੌਜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1540 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 196. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਵੱਲੋਂ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਕਦੋਂ ਦਿੱਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1540 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 197. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1540-1545 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 198. ਗ੍ਰੇਡ ਟਰੇਕ ਰੋਡ (ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ) ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 199. ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1555 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 200. ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1556 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 201. ਹੁਮਾਯੂੰ ਮਗਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਅਕਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 202. ਰਾਜਾ ਬਣਦੇ ਸਮੇਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕੇਵਲ 13 ਸਾਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 203. ਅਕਬਰ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬੈਰਮ ਖਾਂ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 204. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—1556 ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਤੇ ਹੇਮੂ ਵਿਚਕਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 205. ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜੇਤੂ ਕੌਣ ਹੈ ?

- ਉੱਤਰ—ਅਕਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 206. ਅਕਬਰ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਧਰਮ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਦੀਨ-ਏ-ਇਲਾਹੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 207. ਮਹਾਨ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਅਕਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 208. ਅਕਬਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਰਬਾਰੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬੀਰਬਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 209. ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1556-1605 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 210. ਅਕਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1605 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 211. ਅਕਬਰ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਜਹਾਂਗੀਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 212. ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1605-1627 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 213. ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1627 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 214. ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1627-1658 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 215. ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਮਾਰਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਤਾਜਮਹੱਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 216. ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1658 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 217. ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1658 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 218. ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕੀ ਨੀਤੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਦੱਖਣ ਨੀਤੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 219. ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1708 ਈ. ਵਿਚ।

19. ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 220. ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸਨ ?
ਉੱਤਰ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 221. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1469 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 222. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਦੋਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ?

ਉੱਤਰ—1539 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 223. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 224. ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1504 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 225. ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1538-1552 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 226. ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1479 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 227. ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1552-1574 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 228. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਈ ਜੇਠਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 229. ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1574-1581 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 230. ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 231. ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1581-1606 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 232. ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ

ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਜਹਾਂਗੀਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 233. ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਕਦੋਂ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ?

ਉੱਤਰ—1606 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 234. ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 235. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1628 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 236. ਲਹਿਰਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1631 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 237. ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1634 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 238. ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1645-1661 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 239. ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1661-64 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 240. ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 241. ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਕਦੋਂ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ ?

ਉੱਤਰ—1664 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 242. ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ

ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 243. ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1675 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 244. ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 245. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਦੋਂ ਗੁਰੂ ਬਣੇ ?

ਉੱਤਰ—1675 ਈ. ਵਿਚ।

20. ਸੂਰੀ ਘਰਾਣਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 246. ਸੂਰੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 247. ਸੂਰੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1540-55 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 248. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1540-1545 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 249. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਫਰੀਦ ਖ਼ਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 250. ਚੌਸਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1539 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 251. ਚੌਸਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜੀ ਗਈ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਤੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਵਿਚਕਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 252. ਕਨੌਜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1540 ਈ. ਵਿਚ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 253. ਕਨੌਜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਹਾਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜਣਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 254. ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—22 ਮਈ, 1545 ਈ. ਨੂੰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 255. ਇਸਲਾਮ ਸ਼ਾਹ (ਜਲਾਲ ਸ਼ਾਹ) ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1545-1553 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 256. ਮੁਹੰਮਦ ਅਦਲੀਆ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1553-1555 ਈ.।

21. ਮਰਾਠਾ ਸਾਮਰਾਜ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 257. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—20 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1627।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 258. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮਾਤਾ ਜੀਜਾ ਬਾਈ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਭੌਂਸਲੇ ਪਿਤਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 259. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦਾ ਤੌਰਣ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1646 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 260. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੀ ਜਵਾਲੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1656 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 261. ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੂਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1664 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 262. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 263. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹੜੀ ਉਪਾਧੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ?
ਉੱਤਰ—ਛਤਰਪਤੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 264. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1680 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 265. ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜਾ ਕੌਣ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਸ਼ੰਭਾ ਜੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 266. ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1689 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 267. ਤਾਰਾ ਬਾਈ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1700-1709 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 268. ਸ਼ਾਹੂ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1700-1748 ਈ.।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 269. ਪੇਸ਼ਵਾ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਲਾ ਜੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 270. ਪੇਸ਼ਵਾ ਬਾਲਾ ਜੀ ਰਾਓ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਪੇਸ਼ਵਾ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1720-1740 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 271. ਬਾਲਾ ਜੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਦਾ ਪੇਸ਼ਵਾ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1714-1720 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 272. ਬਾਲਾ ਜੀ ਰਾਓ ਦਾ ਪੇਸ਼ਵਾ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1740-1761 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 273. ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1699 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 274. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਦੋਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ?
ਉੱਤਰ—1708 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 275. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 276. ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਜਿੱਤ ਦੀ ਚਿੱਠੀ।

22. ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 277. ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਲਛਮਣ ਦਾਸ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 278. ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—10 ਮਈ, 1710 ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 279. ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਫਰੂਖਸ਼ੀਅਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 280. ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—ਮਾਰਚ, 1716 ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 281. ਅਬਦੁੱਲ ਸਮਦ ਖਾਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1716 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 282. ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1726 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 283. ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1739 ਈ. ਵਿੱਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 284. ਅਹਿਮਦ-ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ?
ਉੱਤਰ—ਅੱਠ ਵਾਰ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 285. ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1748 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 286. ਫੈਜ਼ਲਪੁਰੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 287. ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 288. ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 289. ਰਾਮਗੜੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 290. ਕਨ੍ਹੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਜੈ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 291. ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 292. ਫੁਲਕੀਆ ਮਿਸਲ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਿਸ ਨੇ ਰੱਖੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 293. ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਕਿਸ ਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ?
ਉੱਤਰ—ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 294. ਕਰੋੜ ਸਿੰਘੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਕਰੋੜ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 295. ਨਿਸ਼ਾਨਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 296. ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸੁਧਾ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 297. ਨਕੱਈ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 298. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—2 ਨਵੰਬਰ, 1780 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 299. ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1748 ਈ.।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 300. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1799 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 301. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਦੋਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1800 ਈ. ਵਿਚ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 302. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1805 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 303. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਸੂਰ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1807 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 304. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1818 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 305. ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1813 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 306. ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1819 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 307. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—6 ਮਈ, 1834 ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 308. ਜਮਰੌਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਲੜੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—1837 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 309. ਜਮਰੌਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾਪਤੀ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 310. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1809 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 311. 1809 ਈ. ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 312. ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1849 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 313. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?
ਉੱਤਰ—1799 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 314. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?
ਉੱਤਰ—1800 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 315. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਕਾਲਗੜ੍ਹ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?
ਉੱਤਰ—1801 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 316. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿਨੌਟ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1802 ਈ. ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 317. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—1806 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 318. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—1807 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 319. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਜਰਾਤ ਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1808-09 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 320. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰੋੜ ਸਿੰਘੀਆ, ਨਕੱਈ ਤੇ ਫੈਜ਼ਲਪੁਰੀਆ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—1809-11 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 321. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1807 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 322. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਝੰਗ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1807 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 323. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਅਖਨੂਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1807-08 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 324. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਸ਼ਾਬ 'ਤੇ ਸਾਹੀਵਾਲ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1810 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 325. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੰਮੂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1809 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 326. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1809 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 327. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਟਕ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1813 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 328. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1818 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 329. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1819 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 330. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡੇਰਾਜਾਤ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1820-21 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 331. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀ ?

ਉੱਤਰ—1834 ਈ. ਵਿਚ।

23. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 332. ਵਾਸਕੋ-ਡੀ-ਗਾਮਾ ਦਾ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1498 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 333. 1509 ਈ. ਵਿਚ ਕਿਸ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—ਅਬੂਕਰਕ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 334. ਅਬੂਕਰਕ ਨੇ ਗੋਆ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਦੋਂ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—1510 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 335. ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀ ਆਗਮਨ ਕਿਸ ਦਾ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 336. 1667 ਈ. ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਫੈਕਟਰੀ ਕਿੱਥੇ ਖੋਲ੍ਹੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸੂਰਤ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 337. ਡੁਪਲੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਬਣ ਕੇ ਕਦੋਂ ਆਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1742 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 338. ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1600 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 339. ਜਹਾਂਗੀਰ ਤੋਂ ਵਪਾਰਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਰ ਬਾਮਸ ਰੋਅ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 340. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਲਾਰਡ ਕਲਾਈਵ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 341. 1765 ਵਿਚ ਕਲਾਈਵ ਨੇ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ?

ਉੱਤਰ—ਉੜੀਸਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 342. ਪਲਾਸੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1757 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 343. ਪਲਾਸੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਪੱਖ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕਲਾਈਵ ਤੇ ਨਵਾਬ ਸਿਰਾਜੁਦੌਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 344. ਬਕਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1764 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 345. ਬਕਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਪੱਖ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਮੀਰ ਕਾਸਿਮ।

24. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਰਾਜ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 346. ਵਾਰੇਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1772 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 347. ਰੈਗੂਲੇਟਿੰਗ ਐਕਟ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1773 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 348. ਵਾਰੇਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਦਾ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1773 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 349. ਵਾਰੇਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1773-1785 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 350. ਲਾਰਡ ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1786-1793 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 351. ਜਰ ਜਾਨ ਸ਼ੋਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1793-1798 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 352. ਲਾਰਡ ਵੈਲਜ਼ਲੀ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1798-1805 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 353. ਲਾਰਡ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਦਾ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1813 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 354. ਐਮਹਰਸਟ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1823-1828 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 355. ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਕ ਦਾ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1828 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 356. ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਮੈਟਕਾਫ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1835-36 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 357. ਲਾਰਡ ਆਕਲੈਂਡ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1836-42 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 358. ਲਾਰਡ ਐਲਿਨ ਬਰੋ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1842-44 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 359. ਲਾਰਡ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1848-1856 ਈ.।

25. 1857 ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 360. 2 ਫਰਵਰੀ 1857 ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—19ਵੀਂ ਸਥਾਨਿਕ ਮਿਲਟਰੀ ਦਾ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਵਿਖੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 361. 10 ਮਈ, 1847 ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਮੇਰਥ ਵਿਚ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 362. 11 ਮਈ 1857 ਤੱਕ ਕਿੱਥੇ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਦਿੱਲੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬੰਬਈ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ, ਇਟਾਵਾ, ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ, ਨਸੀਰਾਬਾਦ, ਬਰੇਲੀ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ, ਸ਼ਾਹਜਹਾਂਪੁਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 363. ਜੂਨ 1857 ਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਜੂਨ, 1857 ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ, ਭਰਤਪੁਰ, ਝਾਂਸੀ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਲਖਨਊ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਇਆ।

26. ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 364. ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਇਸਰਾਇ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਲਾਰਡ ਕੈਨਿੰਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 365. ਸਰ ਲਾਰੈਂਸ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਾਇਸਰਾਇ ਕਦੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1864-69 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 366. ਲਾਰਡ ਲਿਟਨ ਵਾਇਸਰਾਇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1876-1880 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 367. ਲਾਰਡ ਮਿੰਟੋ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1889-1905 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 368. ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਦੂਜੇ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1910-1916 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 369. ਲਾਰਡ ਚੈਮਸਫੋਰਡ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1916-1921 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 370. ਲਾਰਡ ਰੀਡਿੰਗ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1921-1926 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 371. ਲਾਰਡ ਇਰਵਿਨ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1926-1931 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 372. ਪਹਿਲੀ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1930 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 373. ਲਾਰਡ ਵਲਿੰਗਡਨ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1931-1936 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 374. ਲਾਰਡ ਲਿਨਲਿਥਗੋ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1936-43 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 375. ਲਾਰਡ ਲਿਨਲਿਥਗੋ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1943-1947 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 376. ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ (ਵਾਇਸਰਾਇ) ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1947-48 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 377. ਭਾਰਤ ਦਾ ਅੰਤਮ ਵਾਇਸਰਾਇ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 378. ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 379. ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਗਵਰਨਰੀ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1948-1950 ਈ.।

27. 1885-1905 ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਕਾਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 380. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਏ. ਓ. ਹਿੰਦੂਮ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 381. ਲਾਰਡ ਲਿਟਨ ਦੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨੀਤੀ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਦਮਨਕਾਰੀ ਨੀਤੀ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 382. ਵਰਨਾਕੂਲਰ ਪ੍ਰੈਸ ਐਕਟ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1878 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 383. 1878 ਈ. ਵਿਚ ਲਾਰਡ ਲਿਟਨ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—ਹਥਿਆਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਐਕਟ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 384. ਇਲਬਰਟ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੈਂਬਰ ਸੀ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 385. ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1875 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 386. ਪੂਨਾ ਸਰਵਜਨਕ ਸਭਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1867 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 387. ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1885 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 388. ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਗਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—28 ਦਸੰਬਰ, 1885 ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 389. ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਸਭਾਪਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਵੋਮੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੈਨਰਜੀ।

28. 1905-1919 ਉਗਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਕਾਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 390. 1905 ਤੋਂ 1919 ਦਾ ਕਾਲ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਉਗਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਕਾਲ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 391. 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਆਖਰੀ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਕਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—16।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 392. ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਕਾਲ ਕਦੋਂ ਪਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1896 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 393. ਪੂਨਾ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪਲੇਗ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 394. ਪਲੇਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਹੈਂਡ ਦਾ ਕਾਤਲ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਚਪੇਕਰ ਭਰਾ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 395. ਬਾਲ, ਲਾਲ, ਪਾਲ, ਕੌਣ ਸਨ ?
ਉੱਤਰ—ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ, ਵਿਪਿਨ ਚੰਦਰ ਪਾਲ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 396. 1893 ਵਿਚ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਉਤਸਵ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ?
ਉੱਤਰ—ਗਣਪਤੀ ਉਤਸਵ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 397. 1896 ਵਿਚ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਹੜਾ ਉਤਸਵ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਉਤਸਵ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 398. ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1905 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 399. ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਇਸਰਾਇ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਲਾਰਡ ਕਰਜ਼ਨ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 400. ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਿਕ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1906 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 401. ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਛੁੱਟ ਕਦੋਂ ਪਈ ?
ਉੱਤਰ—1907 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 402. ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਛੁੱਟ ਦਾ ਸਥਾਨ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਸੂਰਤ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 403. ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1906 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 404. ਬੰਗਾਲ ਵੰਡ ਰੱਦ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—12 ਦਸੰਬਰ, 1911 ਨੂੰ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 405. 1909 ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਸ਼ਦ ਐਕਟ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਮਿੰਟੋ-ਮਾਰਲੇ ਸੁਧਾਰ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 406. ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1914 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 407. ਲਖਨਊ ਪੈਕਟ (ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਿਚਕਾਰ) ਕਦੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—1916 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 408. ਉਦਾਰ ਤੇ ਉਗਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਏਕਤਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?
ਉੱਤਰ—1916 ਈ. ਵਿਚ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 409. ਹੋਮਰੂਲ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—1916 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 410. ਮਾਂਟੇਗਿਊ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—20 ਅਗਸਤ, 1917 ਨੂੰ।

29. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ 1919-1935 ਗਾਂਧੀ ਯੁਗ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 411. 1919-1947 ਦੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗਾਂਧੀ ਯੁਗ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 412. ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1919 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 413. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਂ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—1919-1935 ਈ.।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 414. ਰੋਲਟ ਐਕਟ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1919 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 415. ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰੋਲਟ ਐਕਟ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ?

ਉੱਤਰ—6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919 ਨੂੰ ਹੜਤਾਲ ਕਰਕੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 416. 10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਨੇਤਾ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ?

ਉੱਤਰ—ਡਾ. ਸਤਪਾਲ ਤੇ ਡਾ. ਕਿਚਲੂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 417. ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਕਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 418. ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਬਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਹੰਟਰ ਕਮੇਟੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 419. ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1920 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 420. ਚੌਰਾ-ਚੌਰੀ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—5 ਫਰਵਰੀ, 1922 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 421. ਚੌਰੀ-ਚੌਰਾ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੀ ਨਿਕਲਿਆ ?

ਉੱਤਰ—ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 422. ਸਵਰਾਜ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਕਦੋਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1924 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 423. ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—8 ਨਵੰਬਰ, 1927 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 424. ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ?

ਉੱਤਰ—ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਾਰਤੀ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 425. ਅਖਿਲ ਪਾਰਟੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—28 ਫਰਵਰੀ, 1928 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 426. ਅਖਿਲ ਪਾਰਟੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਸਥਾਨ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਦਿੱਲੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 427. ਅਖਿਲ ਪਾਰਟੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—29।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 428. ਨਹਿਰੂ ਰਿਪੋਰਟ ਕਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1929 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 429. ਲਾਹੌਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ?

ਉੱਤਰ—1929 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 430. ਕਦੋਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ?

ਉੱਤਰ—26 ਜਨਵਰੀ, 1930 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 431. ਸਿਵਿਲ ਨਾ-ਫੁਰਮਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1930 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 432. ਪਹਿਲੀ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—12 ਨਵੰਬਰ, 1930 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 433. ਗਾਂਧੀ ਇਰਵਨ ਸਮਝੌਤਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—5 ਮਾਰਚ, 1931 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 434. ਦੂਜੀ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—7 ਸਤੰਬਰ, 1931 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 435. ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਫਿਰਕੂ ਪੰਚਾਟ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—16 ਅਗਸਤ, 1932 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 436. ਸਿਵਿਲ ਨਾ-ਫੁਰਮਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮੁੜ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1932 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 437. ਫਿਰਕੂ ਪੰਚਾਟ ਵਿਰੁੱਧ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਮਰਨ ਵਰਤ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—20 ਸਤੰਬਰ, 1932 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 438. ਪੂਨਾ ਸਮਝੌਤਾ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—26 ਦਸੰਬਰ 1932 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 439. ਤੀਜੀ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—17-24 ਦਸੰਬਰ, 1932 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 440. ਵਾਈਟ ਪੇਪਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਮਾਰਚ, 1933 ਵਿਚ।

30. ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ 1935-1947 ਗਾਂਧੀ ਯੁੱਗ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 441. 1937 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ?

ਉੱਤਰ—8 ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 442. ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—3 ਦਸੰਬਰ, 1939 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 443. ਮੁਸਲਿਮ ਨੇ ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਸ ਕਦੋਂ ਮਨਾਇਆ ?

ਉੱਤਰ—22 ਦਸੰਬਰ, 1939।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 444. ਅਗਸਤ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ?

ਉੱਤਰ—8 ਅਗਸਤ, 1940 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 445. ਸਰ ਸਟੈਫਡਰ ਕ੍ਰਿਪਸ ਦਿੱਲੀ ਕਦੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ?

ਉੱਤਰ—23 ਮਾਰਚ, 1942 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 446. ਭਾਰਤ ਛੱਡੋ ਅੰਦੋਲਨ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਅਗਸਤ, 1942 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 447. ਰਾਜਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸੀ. ਆਰ. ਫਾਰਮੂਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 448. ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਕਦੋਂ ਬਣੇ ?

ਉੱਤਰ—ਅਕਤੂਬਰ, 1942 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 449. ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਕਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ?

ਉੱਤਰ—4 ਜੂਨ, 1945 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 450. ਸ਼ਿਮਲਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—29 ਜੂਨ, 1945 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 451. ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਪਾਨ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਕਦੋਂ ਸੁੱਟੇ ?

ਉੱਤਰ—14 ਅਗਸਤ, 1945 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 452. ਸ਼ਿਮਲਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ?

ਉੱਤਰ—21 ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 453. ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਵੰਬਰ, 1945 ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਾਹਨਵਾਜ਼, ਕਰਨਲ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਕਰਨਲ ਸਹਿਗਲ ਉੱਤੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 454. ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—18 ਫਰਵਰੀ, 1946 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 455. ਕੈਬਨਿਟ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਭਾਰਤ ਆਗਮਨ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—23 ਮਾਰਚ, 1946 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 456. ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਕਦੋਂ ਹੋਈਆਂ ?

ਉੱਤਰ—ਜੁਲਾਈ, 1946 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 457. ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—16 ਅਗਸਤ, 1946 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 458. ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਬਿੱਲ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ?

ਉੱਤਰ—ਜੁਲਾਈ, 1947 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 459. ਭਾਰਤ ਕਦੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—15 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 460. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲਾਗੂ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—26 ਜਨਵਰੀ, 1950 ਨੂੰ।

31. ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 461. ਰੈਗੂਲੇਟਿੰਗ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1773 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 462. ਪਿਟਸ ਐਕਟ ਕਦੋਂ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—1784 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 463. ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਕਿਸ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ?

ਉੱਤਰ—ਚਾਰਟਰ ਐਕਟ ਆਫ 1833 ਦੁਆਰਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 464. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਧਾਨ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—1853 ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 465. 1853 ਦਾ ਚਾਰਟਰ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੋਈ ?

ਉੱਤਰ—ਚਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 466. 1853 ਦੇ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧਾਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕਿਸਨੂੰ ਸੌਂਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ?

ਉੱਤਰ—ਵਿਧਾਨ ਪਰਿਸ਼ਦ ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 467. ਵਿਧਾਨ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰੱਦ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 468. ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਸ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਨ ਐਕਟ 1857 ਦੁਆਰਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 469. ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਸ਼ਦ ਐਕਟ 1892 ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧਾਨ ਪਰਿਸ਼ਦ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—12 ਮੈਂਬਰ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 470. 1909 ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਕੌਂਸਲ ਐਕਟ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਮਿੱਟੇ ਮਾਰਲੇ ਸੁਧਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 471. ਲਾਰਡ ਮਿੱਟੇ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 472. ਮਾਰਲੇ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤੀ ਸਕੱਤਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 473. 1909 ਦੇ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 474. 1919 ਦੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
ਉੱਤਰ—ਮਾਂਟੇਗਿਊ ਚੈਮਸਫੋਰਡ ਸੁਧਾਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 475. ਮਾਂਟੇਗਿਊ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 476. ਚੈਮਸਫੋਰਡ ਕੌਣ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਕੱਤਰ (ਭਾਰਤ ਮੰਤਰੀ)।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 477. ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਅਮਲੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਿਸ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਸਕੱਤਰ ਐਕਟ 1919 ਦੁਆਰਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 478. 1919 ਦੇ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—60 ਮੈਂਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 479. 1919 ਦੇ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਦਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 480. 1919 ਦੇ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—145 ਮੈਂਬਰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 481. ਭਾਰਤੀ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਿਸ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—1919 ਦੇ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 482. 1919 ਦੇ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਲਾਗੂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਫਿਰਕੂ ਚੋਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 483. ਸਿੱਖਾਂ, ਈਸਾਈਆਂ ਤੇ ਐਂਗਲੋ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—1919 ਦੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 484. 1919 ਦੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਐਕਟ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗ ਸਨ ?

- ਉੱਤਰ—41 ਭਾਗ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 485. ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਅਮਲੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤਰ ਕਿਸ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਐਕਟ, 1935 ਦੁਆਰਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 486. 1935 ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਘ ਦੀ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ?
ਉੱਤਰ—ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 487. 1935 ਦੇ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਅੰਕਿਤ ਸੂਚਿਤ ਹਨ ?
ਉੱਤਰ—ਤਿੰਨ, ਸੰਘ ਸੂਚੀ, ਰਾਜ ਸੂਚੀ ਤੇ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 488. ਬਚੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕਿਸਨੂੰ ਸੌਂਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ?
ਉੱਤਰ—ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 489. 1935 ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਸਦ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਦਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਰਾਜ ਸਭਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 490. 1935 ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਸਦ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਦਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਸੰਘੀ ਸਭਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 491. 1935 ਦੇ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੋਟ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ?
ਉੱਤਰ—14 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ—ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ (Indian Constitution at a Glance)
--

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੋਮਾ ਕੌਣ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕਿਹੜੀ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—42ਵੀਂ ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿਚ ਕਿਸ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—42ਵੀਂ ਸੋਧ ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. 42ਵੀਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ 'ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ' ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1976 ਦੁਆਰਾ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. 'ਅਖੰਡਤਾ' ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿਚ ਕਿਸ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਕਦੋਂ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ?
ਉੱਤਰ—1976 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—“ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ....।”

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਘਾਤਮਕ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸੰਘੀ ਰਾਜ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਅਨੁਛੇਦ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਕੇਂਦਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਤਿੰਨ ਵਿੱਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਕਠੋਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਕਹਿਰੀ, ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਰਵ ਉੱਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਕਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅਦਾਲਤ ਅੰਤਿਮ ਅਦਾਲਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਸ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਅਪੀਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਕਿੰਨੇ ਰਾਜ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—29 ਰਾਜ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੋ ਸਦਨੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਲੋਕ ਸਭਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਰਾਜ ਸਭਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਜਾਂ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18. ਕੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਕਾਤਮਕ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਹਾਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19. ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਿਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20. ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣੇ ਉੱਤੇ ਉੱਥੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਾਜ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਅਧੀਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਨੁਛੇਦ 356 ਅਧੀਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21. ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸੋਧਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਘਾਂ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 22. ਕੀ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23. ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਕਿਸ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24. ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਾ ਪਵੇ।

ਉੱਤਰ—ਅਨੁਛੇਦ 257 ਅਧੀਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25. ਸੰਘ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—97 ਵਿਸ਼ੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26. ਸੰਘ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੌਣ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਘ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27. ਸੰਘ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 28. ਰੱਖਿਆ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲੇ, ਡਾਕ/ਤਾਰ, ਰੇਲਵੇ, ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਸਿੱਕੇ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਕਿਸ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਘ ਸੂਚੀ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 29. ਰਾਜ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—66 ਵਿਸ਼ੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 30. ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—47 ਵਿਸ਼ੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 31. ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕੌਣ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਰਾਜ ਦੋਵੇਂ ਹੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 32. ਜੇਕਰ ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾਏ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 33. ਬਚੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਜਾਂ ਸੰਘ ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 34. ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 35. ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਿਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਤੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 36. ਸਰਕਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਅਪ੍ਰੈਲ, 1983 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 37. ਸਰਕਾਰੀਆ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੌਣ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਜਸਟਿਸ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰੀਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 38. ਸਰਕਾਰੀਆ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਂਦਰ ਰਾਜ ਸੰਬੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 39. ਸਰਕਾਰੀਆ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—27 ਅਕਤੂਬਰ, 1987 ਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 40. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਗ ਤੀਜੇ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 41. ਕਿਹੜੇ ਅਨੁਛੇਦ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—14 ਤੋਂ 32।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 42. ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੱਤ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 43. ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਛੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 44. 44ਵੀਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ, ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਪੱਤੀ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 45. ਕਿਹੜੇ ਅਨੁਛੇਦਾਂ ਅਧੀਨ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਨੁਛੇਦ 14 ਤੋਂ 18 ਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 46. ਅਨੁਛੇਦ 20, 21 ਅਤੇ 22 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਨਿੱਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 47. ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਛੇਦ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—23 ਤੋਂ 24।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 48. ਅਨੁਛੇਦ 23 ਵਿਚ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮਨੁੱਖੀ ਵਪਾਰ ਤੇ ਜ਼ਬਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 49. ਅਨੁਛੇਦ 24 ਵਿਚ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—14 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਖਤਰੇ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 50. ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਕਿਹੜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 51. ਅਨੁਛੇਦ 31 ਵਿਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਅੰਕਿਤ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਪੱਤੀ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 52. ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਅੰਕਿਤ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 53. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਕਦੋਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—1976 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 54. ਕਿਸ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ?

ਉੱਤਰ—42ਵੀਂ ਸੋਧ ਰਾਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 55. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—10 ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 56. ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਅਨੁਛੇਦ-51-ਏ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 57. ਕਿਸ ਝੰਡੇ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡੇ ਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 58. ਕਿਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਇਕ ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 59. ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਚਨਹਾਰਿਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 60. ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—36 ਤੋਂ 51 ਤੱਕ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 61. ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਕਿਸ ਦੀ ਸਲਾਹ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸਰ ਬੀ. ਐਨ. ਰਾਓ ਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 62. ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 63. ਇਹ ਕਥਨ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ, “ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ।”

ਉੱਤਰ—ਡਾ. ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਦਕਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 64. ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਗ ਚੌਥੇ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 65. ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਗ ਚੌਥੇ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 66. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸ ਅਨੁਛੇਦ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਨੁਛੇਦ 52 ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 67. ਸੰਸਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 68. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਨਾ-ਮਾਤਰ ਜਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 69. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜਨ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਉਮਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 35 ਸਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 70. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਕਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—5 ਸਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 71. ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੇ ਮੁਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਕਿਸ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮਹਾਦੋਸ਼ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 72. ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਉਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—6 ਮਹੀਨੇ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 73. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—1.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 74. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਝਗੜੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਵਲ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 75. ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ।

ਭੂਗੋਲ ਬਾਰੇ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਕਿਹੜਾ ਪਾਣੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਰਖਾ ਦਾ ਪਾਣੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਮਹਾਸਾਗਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਜਵਾਰ ਭਾਟਾ 24 ਘੰਟੇ 5 ਸੈਕਿੰਡ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੋ ਵਾਰੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਉਤਰਾਅ ਦਾ ਭਾਟਾ ਕਦੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅੱਧੇ ਚੰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪਾਣੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਅ ਦਾ ਭਾਟਾ ਕਦੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪੂਰੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੌਰਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਣਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਜੰਤੂ ਅਤੇ ਪੌਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਣਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਲਗਭਗ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—12,713 ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਧਰੁਵਾਂ ਤੇ ਦਿਨ ਦੀ ਮਿਆਦ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਛੇ ਮਹੀਨੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ ?

ਉੱਤਰ—8 ਸੈਕਿੰਡ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਅਤੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਨਾਪਣ ਦੀ ਇਕਾਈ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰੋਸ਼ਨੀ ਸਾਲ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਰੋਸ਼ਨੀ ਸਾਲ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਦੂਰ ਦੀ ਇਕਾਈ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਦੂਰੀ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਇਕਾਈ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸਾਲ ਹੈ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗਤੀ 29,760 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕਿੰਡ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਡੈਲਟਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਨਦੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਹਾਅ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡਿਗਣ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਡੈਲਟਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੀਮਿਤ ਵਰਖਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿੰਜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਚੰਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਦੋਂ ਚੰਨ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਗਾਰਜ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਰਬਤ ਵਿਚਲਾ ਰਾਹ ਗਾਰਜ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਹਿੰਟਰ ਲੈਂਡ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਭੂਮੀ ਹਿੰਟਰ ਲੈਂਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18. ਫਲੋਰਾ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਦਾ ਬਨਸਪਤੀ ਜਗਤ ਫਲੋਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19. ਹਿੰਦ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੀ ਔਸਤ ਡੂੰਘਾਈ ਮੀਟਰਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਹਿੰਦ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੀ ਔਸਤ ਡੂੰਘਾਈ 3,963 ਮੀਟਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20. ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ 4,282 ਮੀਟਰ ਡੂੰਘਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21. ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਮਹਾਸਾਗਰ 3,926 ਮੀਟਰ ਡੂੰਘਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 22. ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰਹਿ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜੂਪੀਟਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23. 'ਹਰੀਕੋਨ' ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—'ਹਰੀਕੋਨ' ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਤੂਫਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24. ਬਫਰ ਸਟੇਟ ਕਿਸਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਲੀ ਛੋਟੀ ਰਿਆਸਤ ਨੂੰ ਬਫਰ ਸਟੇਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25. ਅੰਤਰਦੀਪ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਕ ਭੂਮੀ ਖੰਡ, ਜਿਹੜਾ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਓਂ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26. ਧੁਰੀ (Axil) ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਗੋਲੇ ਅਤੇ ਧਰੁਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਧੁਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27. ਸੰਗਮ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਸੰਗਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 28. ਨਮੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜਲ ਵਾਸ਼ਪਾਂ ਦੀ ਸੰਜੁਦਗੀ ਨੂੰ ਨਮੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 29. ਦਿਨ ਰਾਤ ਬਣਨ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਆਪਣੀ ਧੁਰੀ ਉੱਤੇ ਘੁੰਮਣ ਨਾਲ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 30. ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੱਲ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਣ ਨਾਲ ਰੁੱਤਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 31. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਫੀ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 32. ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਂਦੀ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 33. ਪਵਿੱਤਰ ਭੂਮੀ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਫਲਸਤੀਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 34. ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਪਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 35. ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸੂਰਜ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਨਾਰਵੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 36. ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ਖੰਡ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕਿਊਬਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 37. ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਮਹਾਦੀਪ ਦਾ ਨਾ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਯੂਰਪ ਮਹਾਦੀਪ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 38. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਮਹਾਦੀਪ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਐਂਟਾਰਟਿਕਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 39. ਜ਼ਾਇਰੇ ਦੇਸ਼ ਕਿਸ ਮਹਾਦੀਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਫਰੀਕਾ ਮਹਾਦੀਪ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 40. ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਪੋਨ (Nippion) ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਪਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 41. ਯੂਨਾਨ ਅਤੇ ਬਲਗਾਰੀਆ ਕਿਸ ਮਹਾਦੀਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਯੂਰਪ ਮਹਾਦੀਪ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 42. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੀ ਐਂਡੇਜ਼ (ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ)।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 43. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੈਸਪੀਅਨ ਸਾਗਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 44. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 45. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਮੁੰਦਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 46. ਬੀਅਰ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 47. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਡੈਲਟਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੁੰਦਰ ਵਣ (ਭਾਰਤ)।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 48. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਨ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 49. ਭਾਭਾ ਐਟਮੀ ਰਿਸਰਚ ਸੈਂਟਰ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਟ੍ਰਾਂਬੇ ਵਿਖੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 50. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੌਕ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਘਾਣਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੌਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 51. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੰਡ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 52. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 53. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 54. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਰੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਭਾਰਤ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 55. ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੋਇਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 56. ਹਵਾਂਗ ਹੋ ਦਰਿਆ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਚੀਨ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 57. 16ਵੀਂ ਸਮਾਨੰਤਰ ਰੇਖਾ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਤੋਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 58. ਕੇਂਦਰੀ ਖਾਨ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਧਨਬਾਦ (ਝਾਰਖੰਡ)।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 59. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਲ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਪੁਲ (ਬਿਹਾਰ) ਜੋ ਕਿ 56 ਕਿ.ਮੀ. ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 60. ਬਿਹਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਸ਼ਦ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਟਨਾ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 61. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੁੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਨਾਲੰਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਨਾ) ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 62. ਏਸ਼ੀਆਈ ਵਿਕਾਸ ਬੈਂਕ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮਨੀਲਾ (ਫਿਲੀਪਾਈਨਜ਼) ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 63. ਕੀ ਰੈਡਕਲਿਪ ਰੇਖਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮਯਾਂਮਾਰ ਦੇ ਵਿਚ 15 ਅਗਸਤ

1947 ਨੂੰ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਨਹੀਂ, ਇਹ ਰੇਖਾ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 64. ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 65. ਪਨਾਨਾ ਨਹਿਰ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਹਿਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 66. ਸਵੇਜ਼ ਨਹਿਰ ਕਿਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸਵੇਜ਼ ਨਹਿਰ ਲੰਦਨ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਏਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 67. ਆਗਰਾ ਕਿਹੜੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਯਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 68. ਨਿਊਯਾਰਕ ਕਿਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਹਡਸਨ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 69. ਟਿਗਰ ਨਦੀ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੋਮਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 70. ਸਿਡਨੀ ਕਿਸ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਡਾਰਲਿੰਗ ਨਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 71. ਇਲਾਇਚੀ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿੱਥੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕੋਚੀਨ ਵਿਖੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 72. ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿਨਕੋਨਾ (Cincona) ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਨੀਲਗਿਰੀ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਦਾਰਜਲਿੰਗ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 73. ਨਾਸਿਕ ਕਿਹੜੀ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੋਦਾਵਰੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 74. ਨਾਗਾ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਅਸਾਮ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 75. ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪਾਸੇ ਸਮੁੰਦਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 76. ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਰਾਤਲ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਤਿੰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 77. ਭਾਰਤ ਦਾ ਚਾਵਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 78. ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਕਰੰਸੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਯੇਨ (Yen)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 79. ਪੇਟੇਸਾ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰੰਸੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸਪੇਨ ਦੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 80. ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਟ੍ਰਾਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੀ ?

ਉੱਤਰ—1832 ਈ. ਵਿਚ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 81. ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਦੋਂ ਰੱਖੀ ਗਈ ?

ਉੱਤਰ—1589 ਈ. ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 82. ਅਯੁੱਧਿਆ ਕਿਸ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸਰਯੂ ਨਦੀ ਉੱਤੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 83. ਤਾਪਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜਾ ਨਗਰ ਵਸਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੂਰਤ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 84. ਪਟਨਾ ਅਤੇ ਵਾਰਾਣਸੀ ਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ 'ਤੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਨਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਉੱਤਰ—ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 85. ਗੋਟਵੇ ਆਫ਼ ਇੰਟੀਆ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁੰਬਈ (ਭਾਰਤ) ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 86. ਸੱਤ ਦੀਪਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮੁੰਬਈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 87. ਰਬੜ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਰਲ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 88. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨਾਰੀਅਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੇਰਲਾ ਵਿਚ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 89. ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—3224 ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 90. ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—2933 ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 91. ਖੇਤਰਫਲ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕਿੰਨਵਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੱਤਵਾਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 92. ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—6100 ਕਿਲੋਮੀਟਰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 93. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕਾਂਡਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 94. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੁਤੁਰਬੀ